

آموزش احکام

(سطح متوسط)

ویژه برادران

مطابق با فتاوی مراجع بزرگ تقلید

تدوین: محمد حسین فلاح زاده

انتشارات دلیل‌ما

آموزش احکام ویژه پسران

محمد حسین فلاح زاده

انتشارات دلیل‌ما

چاپ چهل و نهم: پاییز ۱۳۸۷

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ: نگارش

قیمت: ۲۲۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۵۲۸-۴۵-۰

آدرس: قم، خیابان معلم، میدان روح الله، پلاک ۶۵

تلفن و نمابر: ۷۷۴۴۹۸۸-۷۷۳۴۱۳

صندوق پستی: ۳۷۱۳۵-۱۱۵۳

WWW.Dalilema.com

info@Dalilema.com

مراکز پخش:

- (۱) قم، انتهای خیابان صفائیه، بعد از کوچه ۳۹، پلاک ۷۵۹، فروشگاه دلیل‌ما، تلفن ۷۷۳۷۰۰۱-۷۷۳۷۰۱۱
- (۲) تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، پلاک ۳۲، فروشگاه دلیل‌ما، تلفن ۶۶۴۶۴۱۴۱
- (۳) مشهد، چهار راه شهداء، ضلع شمالی باغ نادری، کوچه شهید خوراکیان، مجتمع تجاری گنجینه کتاب، طبقه اول، فروشگاه دلیل‌ما، تلفن ۲۲۳۷۱۱۳-۵

فلاح زاده، محمد حسین، ۱۳۳۹ -

آموزش احکام (سطح متوسط): ویژه برادران مطابق با فتاوی مراجع بزرگ تقلید / تدوین محمد حسین فلاح زاده. - قم: دلیل‌ما، ۱۳۸۲.

۲۵۶ ص.؛ مصور، جدول.

ISBN 978 - 964 - 7528 - 45 - 0

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه به صورت زیر نویس.

چهل و نهم: ۱۳۸۷.

۱. فقه جعفری - رساله عملیه - ادبیات نوجوانان. ۲. پسران - وضع حقوقی و قوانین (فقه). ۳. فتوای

شیعه - قرن ۱۴ - ادبیات نوجوانان. الف. عنوان. ب. عنوان: آموزش احکام (سطح متوسطه) ویژه پسران

مطابق با فتاوی مراجع تقلید.

[ج] ۲۹۷/۳۴۲۲

BP ۱۸۳/۹/ ۸ آ

۸۲-۱۸۹۴۱ م

کتابخانه ملی ایران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

لطفاً موارد زیر را قبل از مطالعه اصلاح فرمایید:

صفحه	سطر	نادرست	درست
۲۲	۱۸	صد و شصت و شش روز	صد و شصت و یک روز
۲۴	۱۶	دو یا چند نفر عادل	دو یا یک نفر عادل
۴۶	۲	بالای سر	جلوی سر
۱۲۵	۳	در سجده شک کند، حاشیۀ شک ۲ و ۳ در شک ۲ و ۴ و شک ۴ و ۵ نیز جاری است	
۱۶۸	۱۵	به فتوای حضرت آیه الله خویی (ره) غبار غیر غلیظ هم روزه را باطل می کند.	
۱۷۴	۴	«و چنانچه اینها برایش ممکن نباشد» در این مسأله مقلدین سایر مراجع به رسالۀ توضیح السمائیل مراجعه کنند.	
۱۷۹	۱۲	به علت اختلافی بودن مسأله، از کلمۀ «ولی» تا آخر حذف شود.	
۲۳۸	۶	«علیکم» را مقدم بدارد یعنی بگوید «علیک السلام» یا «علیهم السلام»	«سلام» را مقدم بدارد ، مثلاً بگوید: «سلام علیک» یا «سلام علیکم»

درس ۱

جایگاه احکام در اسلام

اسلام، آخرین و کامل‌ترین مکتبی است که تمامی برنامه‌های آن، مطابق فطرت و مصلحت انسانهاست، و با پیاده کردن آن، سعادت انسانها تأمین خواهد شد، و جامعه‌ای که در آن قوانین اسلام اجراء شود، جامعه‌ای ایده‌آل خواهد بود، آنچه که موضوع این درسهاست یعنی احکام، یکی از پایه‌های اصلی و اساسی مقررات و قوانین انسان‌ساز اسلام است، چراکه: برنامه‌های نجات بخش اسلام عبارت است از:

الف) برنامه‌های اعتقادی که به اصول دین تعبیر می‌شود.

ب) دستورات عملی که فروع دین یا احکام نامیده می‌شود.

ج) مسائل روانی و رفتاری که اخلاق نام دارد.

دسته اول: برنامه‌هایی است در رابطه با سالم‌سازی فکر و اعتقاد انسان، که باید آنها را از روی دلیل پذیرفته و معتقد باشد (هرچند دلیل ساده) و چون این دسته از برنامه‌های اسلام، امور اعتقادی است و محتاج به یقین می‌باشد پیروی از دیگران (تقلید) در آنها راه ندارد.

دسته دوم: برنامه‌های عملی است که وظیفه انسانها را نسبت به کارهایی که باید انجام دهند و یا از آن دوری جویند مشخص می‌کند، اینگونه برنامه‌ها «احکام» نام دارد، و برای شناخت آنها تقلید و پیروی از مجتهد (کارشناس) این فن مانع ندارد.

* تقسیم احکام

هرکاری که انسان انجام می‌دهد، در اسلام دارای حکم خاصی است، که عبارت است از:

- ۱- واجب: عملی که انجام آن لازم است و ترک آن عذاب دارد؛ مانند نماز و روزه.
- ۲- حرام: عملی که ترک آن لازم است و انجامش عذاب دارد؛ مانند دروغ و ظلم.
- ۳- مستحب: عملی که انجام آن نیکو است و ثواب دارد ولی ترک آن هم عذاب ندارد؛ مانند نماز شب و صدقه.
- ۴- مکروه: عملی که ترک آن نیکو است و ثواب دارد ولی انجامش عذاب ندارد؛ مانند فوت کردن به غذا و خوردن غذای داغ.
- ۵- مباح: عملی که انجام و ترک آن مساوی است، نه غذایی دارد و نه ثوابی؛ مانند راه رفتن، نشستن.^۱

تقلید

- تقلید به معنای پیروی کردن و دنباله روی است و در اینجا پیروی از «فقیه» می‌باشد یعنی کارهای خود را مطابق فتوای مجتهد انجام دهد.^۲
- ۱- کسی که مجتهد نیست و نمی‌تواند احکام و دستورهای الهی را بدست آورد باید از مجتهد تقلید کند.^۳
 - ۲- وظیفه اکثر مردم در احکام دین، تقلید است چون افراد کمی هستند که بتوانند در احکام، اجتهاد کنند.^۴
 - ۳- به مجتهدی که دیگران از او تقلید می‌کنند «مرجع تقلید» می‌گویند.
 - ۴- مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند باید دارای این شرایط باشد:

۱. الفتاوی الواضحه - ج ۱ ص ۸۳.

۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۵.

۳. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۵.

۴. همان مدرک.

- * عادل باشد.
- * زنده باشد.
- * مرد باشد.
- * بالغ باشد.
- * شیعه دوازده امامی باشد.
- * بنابر احتیاط واجب اعلم بوده و حریص به دنیا نباشد.^۱

توضیح شرایط مرجع تقلید

- ۱ - عادل کسی است که در مرتبه‌ای از تقوا قرار دارد که در پی انجام واجبات و پرهیز از گناهان است و نشانه عدالت آن است که گناهان کبیره* را انجام نمی‌دهد، و گناه صغیره را تکرار نمی‌کند.^۲
- ۲ - کسی که تازه به سن بلوغ رسیده است و یا تاکنون تقلید نمی‌کرده باید مجتهدی را مرجع تقلید خود قرار دهد که زنده باشد و نمی‌توان از مجتهدی که فوت کرده است تقلید کند.^۳
- ۳ - کسی که از مجتهدی تقلید می‌کند، اگر مرجع تقلیدش از دنیا برود می‌تواند با اجازه مجتهد زنده، بر تقلید وی باقی بماند.^۴
- ۴ - کسی که بر تقلید میت باقی مانده است در مسائلی که میت در آنها فتوا ندارد و همچنین مسائل جدید مانند جنگ و صلح و... باید از مجتهد زنده تقلید کند.^۵

۱. توضیح المسائل - م ۲.

۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۰، م ۲۸.

* گناه کبیره، گناه بزرگ است که بر آن وعده عذاب و آتش داده شده است مانند - دروغ، تهمت؛ غیر آن را گناه صغیره گویند.

** (گلپایگانی - خوئی) نشانه عدالت آن است که اگر از اهل محل یا همسایگان او یا کسانی که با او معاشرت دارند حال او را پرسند، خوبی او را تصدیق کنند. (مسأله ۲)

۳. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۷، م ۱۳.

۴. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۷، م ۱۳.

۵. استفتائات - ج ۱ ص ۱۲، س ۲۰.

۵- مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند باید پیرو مذهب جعفری؛ یعنی شیعه دوازده امامی باشد، پس شیعیان نمی‌توانند در احکام، به فتوای علمای غیر دوازده امامی عمل کنند.^۱

۶- اسلام وظیفه زن و مرد را متناسب با طبیعت و چگونگی خلقت وی قرار داده است، برداشتن مسئولیت بسیار خطیر و سنگین مرجعیت از دوش بانوان، سلب آزادی از آنها نیست چون در اسلام، بانوان هم می‌توانند در علوم اسلامی تا اجتهاد هم پیش بروند و احکام خدا را از منابع آن (قرآن و روایات) استخراج کنند و از کسی تقلید نکنند.

۷- اعلم کسی است که در استخراج احکام (از قرآن و روایات) از مجتهدان دیگر استادتر باشد.^۲

۸- بر مکلف واجب است که جهت شناختن مجتهد اعلم جستجو کند.^۳

۹- انسان در تقلید مستقل است و تابع دیگران نمی‌باشد، مثلاً زن در این مسئله تابع شوهر نیست و هر کس را دارای شرائط تشخیص داد از او تقلید می‌کند هرچند شوهرش مقلد مجتهد دیگری باشد.^۴

خلاصه درس ۱

- ۱- مجموعه برنامه‌های اسلام عبارت است از: عقاید، احکام، اخلاق.
- ۲- احکام تکلیفی عبارت است از: واجب، حرام، مستحب، مکروه و مباح.
- ۳- تقلید عبارت است از عمل کردن به فتوای مجتهد.
- ۴- باقی بودن بر تقلید میت با اجازه مجتهد زنده، مانع ندارد.
- ۵- کسی که باقی بر تقلید میت است در مسائل جدید باید از مجتهد زنده تقلید کند.

۶- هر کس در تقلید مستقل است و تابع دیگران نمی‌باشند.

۱. توضیح المسائل، م ۲.

۲. العروة الوثقی، ج ۱ ص ۷، م ۱۷.

۳. تحریر الوسیله، ج ۱ ص ۶، م ۵.

۴. استفتائات - ج ۱ ص ۱۳، س ۲۵.

پرسش:

؟

- ۱ - اصول دین را برشمارید.
- ۲ - وظیفه مکلف در اصول و فروع دین را بیان کنید.
- ۳ - پنج نمونه از برنامه‌های عملی اسلام را نام ببرید.
- ۴ - آیا بانوئی که به درجه اجتهاد رسیده می‌تواند طبق فتوای خودش عمل کند یا باید از دیگران تقلید کند؟
- ۵ - عادل کیست و چگونه شناخته می‌شود؟
- ۶ - وظیفه کسی که بر تقلید میت باقی مانده، در مسائلی که شرایط زمانی پیش می‌آورد - مانند مسائل جنگ و جهاد - چیست؟

درس ۲

اجتهاد و تقلید

۱- راههای شناخت مجتهد و اعلم:

(الف) خود انسان یقین کند، مثل آنکه از اهل علم باشد و بتواند مجتهد و اعلم را بشناسد.

(ب) دو نفر عالم عادل که می توانند مجتهد و اعلم را تشخیص دهند مجتهد بودن یا اعلم بودن کسی را تصدیق کنند.*

(ج) عده‌ای از اهل علم که می توانند مجتهد و اعلم را تشخیص دهند و از گفته آنان اطمینان پیدا می‌شود مجتهد بودن یا اعلم بودن کسی را تصدیق کنند.^۱

۲- راههای بدست آوردن فتوای مجتهد:

* شنیدن از خود مجتهد.

* شنیدن از دو نفر یا یک نفر عادل.

* شنیدن از یک نفر مورد اطمینان و راستگو.

۱. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۸، م ۱۹.

* (خوبی) به گفته یک نفر اهل خبره نیز ثابت می‌شود. (مسأله ۳)

* دیدن در رساله مجتهد.^۱

- ۳- اگر مجتهد اعلم در مسأله‌ای فتوا نداشته باشد، مقلد می‌تواند به مجتهد دیگری که در آن مسئله فتوا دارد رجوع کند، و بنابر احتیاط واجب باید مجتهدی که به فتوایش رجوع می‌شود از دیگران اعلم باشد.^۲
- ۴- اگر فتوای مجتهد در مسأله‌ای عوض شود، مقلد باید به فتوای جدید عمل کند و عمل کردن به فتوای گذشته جایز نیست.^۳
- ۵- مسائلی را که انسان غالباً به آنها احتیاج دارد واجب است یاد بگیرد.

مکلف کیست؟

افراد عاقل و بالغ مکلفند، یعنی نسبت به احکام وظیفه دارند و باید آنها را به کار بندند، پس کودکان (غیربالغ) و دیوانه‌ها (غیرعاقل)، مکلف نیستند.

سن بلوغ

پسرها، پس از تمام شدن پانزده سال و دخترها، پس از نه سالگی بالغ می‌باشند و باید تمام وظایف شرعی را انجام دهند، گرچه، کودکان کمتر از این سن هم اگر کارهای نیک، مانند نماز را بطور صحیح انجام دهند پاداش و ثواب خواهند داشت، باید توجه داشت که سن بلوغ، به سال قمری حساب می‌شود و چون هر سال قمری سیصد و پنجاه و چهار روز و شش ساعت است، ده روز و هیجده ساعت از سال شمسی کمتر می‌باشد، بنابراین، باکم کردن نود و شش روز و هیجده ساعت از نه سال شمسی، نه سال قمری بدست می‌آید، و باکم کردن صد و شصت و شش روز و شش ساعت از پانزده سال شمسی، پانزده سال قمری معلوم خواهد شد.

۱. تحریر الوسیله - ج ۱، ص ۸، م ۲۱.

۲. تحریر الوسیله - ج ۱، ص ۷، م ۱۱.

۳. العروة الوثقی - ج ۱، ص ۱۲، م ۳۱.

فرق بین احتیاط واجب و احتیاط مستحب

«احتیاط مستحب» همیشه همراه با فتواست، یعنی در آن مسأله، مجتهد پس از اظهارنظر، راه احتیاط را هم نشان داده است و مقلد می‌تواند در آن مسأله، به فتوای مجتهد و یا به احتیاط عمل کند و نمی‌تواند به مجتهد دیگری رجوع کند، مانند این مسأله: اگر نداند بدن یا لباسش نجس است و بعد از نماز بفهمد نجس بوده نماز او صحیح است ولی «احتیاط» آن است که اگر وقت دارد، نماز را دوباره بخواند.

«احتیاط واجب» همراه با فتوا نمی‌باشد و مقلد باید به همان احتیاط عمل کند و یا به فتوای مجتهد دیگر مراجعه کند، مانند این مسأله:

احتیاط آن است که بر برگ درخت انگور، اگر تازه باشد سجده نکنند.

خلاصه درس ۲

- ۱- راههای شناخت مجتهد و اعلم عبارت است از:
 - * خود انسان یقین کند.
 - * دو نفر عادل عالم شهادت بدهند.
 - * عده‌ای از اهل علم شهادت بدهند.
- ۲- بگونه‌های زیر می‌توان فتوای مجتهد را بدست آورد:
 - * شنیدن از خود مجتهد.
 - * شنیدن از دو یا چند نفر عادل یا حداقل یک نفر مورد اطمینان و راستگو.
 - * دیدن در رساله مجتهد.
- ۳- افراد بالغ و عاقل، باید به احکام الهی عمل کنند.
- ۴- پسرها پس از تکمیل ۱۵ سال قمری و دخترها پس از تکمیل ۹ سال قمری بالغ می‌باشند.
- ۵- در احتیاط واجب می‌توان به فتوای مجتهد دیگر مراجعه کرد ولی در احتیاط مستحب نمی‌توان مراجعه کرد.

پرسش:

؟

- ۱ - چه کسانی می توانند بر اجتهاد یا اعلیّت دیگری شهادت دهند؟
- ۲ - چه کسانی باید اعمال واجب را انجام دهند؟
- ۳ - پسر بچه ای در تاریخ ۵۸/۱/۱۲ (ه. ش) به دنیا آمده است، محاسبه کنید در چه تاریخی به سن بلوغ خواهد رسید؟
- ۴ - در مسأله زیر مشخص فرمائید، احتیاط، واجب است یا مستحب؟ «احتیاط آن است که برای یاد دادن واجبات نماز مزد نگیرند، ولی برای مستحبات آن اشکال ندارد».

درس ۳

طهارت

همانگونه که در درس اول گذشت، مجموعه برنامه‌های عملی اسلام «احکام» نامیده می‌شود و از جمله آنها؛ واجبات است و نماز یکی از مهمترین و اساسی‌ترین آنهاست.

مسائل مربوط به نماز را به سه دسته تقسیم می‌کنیم:

۱ - مُقَدِّمات

۲ - مُقارنات

۳ - مُبطلات

مقدمات نماز: نمازگزار باید قبل از نماز آنها را مراعات کند.

مقارنات نماز: مسائلی که مربوط به متن نماز است، از تکبیرة الاحرام تا سلام.

مبطلات نماز: مسائلی که درباره چیزهایی است که نماز را باطل می‌کند.

مقدمات نماز

از جمله مسائلی که قبل از انجام این عبادت بزرگ باید مورد توجه نمازگزار قرار

گیرد، طهارت و پاکی است.

نمازگزار باید بدن و لباس خود را از ناپاکیها (نجاسات) پاک کند و برای پاکی از

نجاست، شناخت آنها و راه پاک کردن اشیاء نجس نیز لازم است. بنابراین به بیان آنها می‌پردازیم:

قبل از شناخت ناپاکیها، به یک قاعده کلی اسلامی توجه کنید:

«در عالم همه چیز پاک است، مگر یازده چیز
و آنچه بر اثر برخورد با اینها نجس شود».

<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="border-left: 1px solid black; padding-left: 10px; margin-left: 10px;"> <p>۱- ادرار (بول)</p> <p>۲- مدفوع (غائط)</p> </div> <div style="margin-left: 10px;"> <p>انسان و حیوانات حرام گوشت خون
جهنده دار * مانند گربه و موش.</p> </div> </div>	نجاسات
<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="border-left: 1px solid black; padding-left: 10px; margin-left: 10px;"> <p>۳- منی</p> <p>۴- مردار</p> <p>۵- خون</p> </div> <div style="margin-left: 10px;"> <p>انسان و حیوانی که خون جهنده دارد
مانند: گوسفند.</p> </div> </div>	۶- سگ ۷- خوک
<p>۸- شراب و هر مایع
مست‌کننده</p>	۹- آجیو (فَقَّاع) - آجیوی غیر طبی ۱۰- کافر ۱۱- عرق شتر نجاست‌خوار

* حیوانی که اگر رگ آنرا پُرند خون از آن جستن می‌کند خون جهنده دارد.

«طهارت» غیر از «نظافت» است و «نجاست» غیر از «کثافت» است، ممکن است چیزی تمیز باشد ولی از نظر احکام اسلام، پاک نباشد، خواسته اسلام، هم طهارت است و هم نظافت، یعنی انسان باید به فکر پاکی و تمیزی خود و محیط و زندگی خود باشد، و اکنون سخن درباره طهارت است.

۱- ادرار و مدفوع انسان و تمامی حیوانهای حرام گوشت که خون جهنده دارند نجس است.*

۲- ادرار و مدفوع حیوانهای حلال گوشت، مانند گاو و گوسفند و حیوانهایی که خون جهنده ندارند، مانند مار و ماهی پاک است.^۱

۳- بول و غائط حیوانهایی که گوشت آنها مکروه است پاک می باشد مانند اسب و الاغ.^۲

۴- فضله پرندگان حرام گوشت، مانند کلاغ، نجس است.**^۳

احکام مردار***

۱- انسان مرده هر چند تازه مرده باشد و بدنش سرد نشده باشد (بجز اجزاء بی روح او مانند ناخن و مو و دندان) تمام بدنش نجس می باشد، مگر آنکه:^۴
الف: شهید معرکه**** باشد.

ب: او را غسل داده باشند (سه غسلش تمام شده باشد).

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۵.

* (گلپایگانی) بنابر احتیاط واجب باید از بول و غائط حیوان حرامگوشتی که خون آن جستن نمی کند اجتناب کرد. (مسألة ۸۵)

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۵.

۳- توضیح المسائل، م ۸۵.

** (سایر مراجع) پاک است. (مسألة ۸۶)

***مردار، حیوانی است که خود مرده است یا به غیر طریق شرعی ذبح شده است.

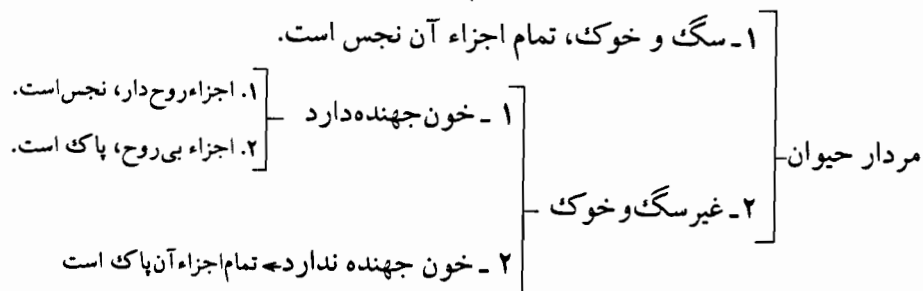
۴. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۸. الرابع و ص ۶۱، م ۱۲.

****شهیدی که در میدان نبرد جان داده است.

مردار حیوان

- ۱- مردار حیوانی که خون جهنده ندارد پاک است، مانند ماهی.
- ۲- مردار حیوانی که خون جهنده دارد، اجزاء بی روح آن مانند؛ مو و شاخ، پاک و اجزاء روح دارش مانند گوشت و پوست، نجس است.^۱

نمودار احکام مردار حیوان

احکام خون

- ۱- خون انسان و هر حیوانی که خون جهنده دارد نجس است، مانند مرغ و گوسفند.
- ۲- خون حیوانی که خون جهنده ندارد پاک است، مانند ماهی و پشه.
- ۳- خونی که گاهی در تخم مرغ یافت می شود نجس نیست، ولی بنابر احتیاط واجب باید از خوردن آن اجتناب کرد و اگر خون را با زرده تخم مرغ به هم بزنند که از بین برود، خوردن زرده هم مانعی ندارد.*
- ۴- خونی که از لای دندان (لثه) می آید، اگر با آب دهان مخلوط شده و از بین برود پاک است و در آن صورت فرو بردن آب دهان هم اشکال ندارد.^۲

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۸؛ الرابع - تحریر الوسیله ج ۱ ص ۱۱۵، الرابع.
 * (سایر مراجع) بنابر احتیاط واجب، از تخم مرغی که ذره ای خون در آن است باید اجتناب کرد. ولی اگر خون در زرده باشد، تا پوست نازک روی آن پاره نشده، سفیده پاک می باشد. (مسأله ۹۹)
 ۲. توضیح المسائل - م ۹۶ و ۹۸ تا ۱۰۱.

خلاصه درس ۳

- ۱- برای خواندن نماز باید بدن و لباس نمازگزار پاک باشد.
- ۲- در عالم همه چیز پاک است بجز یازده چیز.
- ۳- انسان مرده اگر شهید در معرکه نباشد و او را غسل نداده باشند نجس است، بجز اجزاء بی روح بدن او.
- ۴- مردار سگ و خوک و اجزاء روح دار مردار حیوانهائی که خون جهنده دارند نجس است.
- ۵- مردار حیوانهائی که خون جهنده ندارند و همچنین اجزاء بی روح مردار حیوانهائی که خون جهنده دار پاک است.
- ۶- حیوانهائی که خون جهنده دارند، خون آنها هم نجس است.
- ۷- خون در تخم مرغ نجس نیست ولی بنا بر احتیاط واجب باید از خوردن آن خودداری کرد، مگر به قدری کم باشد که وقتی باز زده بهم زده شود از بین برود.
- ۸- خونی که از لای دندانها می آید، اگر با آب دهان مخلوط شود و از بین برود پاک است و فرو بردن آب دهان اشکال ندارد.

پرسش:

؟

- ۱- مار و عقرب و قورباغه مرده چه حکمی دارد؟
- ۲- سرگین الاغ و فضله کلاغ چه حکمی دارد؟
- ۳- خونی که هنگام مسواک زدن در دهان مشاهده می شود چه حکمی دارد؟
- ۴- کدام انسان از دنیا رفته ای بدنش پاک است؟
- ۵- آیا از پشم گوسفند مرده می توان استفاده کرد؟

درس ۴

چگونه چیز پاکی نجس می شود؟

در درس پیش بیان شد که در عالم، همه چیز پاک است، مگر برخی از آنها، ولی، چیزهای پاک هم ممکن است با برخورد با ناپاکیها نجس شود، در صورتی که یکی از آن دو (چیز پاک یا نجس) طوری تر باشد که رطوبت یکی از آن دو به دیگری برسد.^۱

۱- اگر چیز پاکی به نجسی برخورد کند و یکی از آن دو طوری تر باشد که رطوبت یکی به دیگری برسد، چیز پاک نجس می شود.

۲- در موارد زیر حکم به پاکی می شود.

- * نداند پاک و نجس به هم برخورد کرده اند یا نه.
- * نداند چیز پاک و نجس مرطوب بوده اند یا نه.
- * نداند رطوبت یکی به دیگری سرایت کرده است یا نه.^۲

چند مسئله:

۱- اگر انسان نداند چیز پاکی نجس شده یا نه؟ پاک است و جستجو و واریسی

۱- توضیح المسائل - م ۱۲۵

۲- توضیح المسائل - م ۱۲۶؛ و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۹، م ۱.

هم لازم نیست، هر چند بتواند نجس بودن یا پاک بودن آن را بفهمد.^۱

۲- خوردن و آشامیدن چیز نجس حرام است.^۲

۳- اگر انسان ببیند کسی چیز نجسی را می خورد، یا با لباس نجس نماز می خواند، لازم نیست به او بگوید.^۳

مُطَهَّرَات (پاک کننده ها)

چگونه چیز نجس پاک می شود؟

همه اشیاء نجس پاک می شود و عمده پاک کننده ها عبارتند از:

۱- آب

۲- زمین

۳- آفتاب

۴- اسلام

۵- برطرف شدن نجاست^۴

آب، بسیاری از چیزهای نجس را پاک می کند اما اقسام مختلفی دارد که شناخت آنها ما را برای یادگرفتنِ بهترِ مسائل مربوط به آن کمک می کند.

۱- مُضَاف		اقسام آبها
۱- آب چاه	۲- مُطْلَق	
۲- آب جاری		
۳- آب باران		
۴- آب را کد: نثر قلیل		

۱. توضیح المسائل - م ۱۲۳.

۲. توضیح المسائل - م ۱۴۱.

۳. توضیح المسائل - م ۱۴۳.

۴. توضیح المسائل - م ۱۴۸.

آب مضاف: آبی است که یا از چیزی گرفته باشند (مانند آب سیب و هندوانه) و یا با چیزی مخلوط شده باشد، به قدری که به آن، آب نگویند مانند شربت.
آب مطلق: آبی است که مضاف نباشد.

احکام آب مضاف

- ۱ - چیز نجس را پاک نمی‌کند (از مطهرات نمی‌باشد).
- ۲ - با برخورد نجاست نجس می‌شود، هر چند نجاست کم باشد و بویارنگ یا مزه آب عوض نشود.
- ۳ - وضو و غسل با آن باطل است.^۱

اقسام آب مطلق

- آب یا از زمین می‌جوشد.
و یا از آسمان می‌بارد.
و یا نه می‌جوشد و نه می‌بارد.
به آبی که از آسمان بیارد «باران» گویند.
و به آبی که از زمین می‌جوشد، اگر جریان داشته باشد «آب جاری» گویند و اگر بدون جریان باشد، «آب چاه» گویند.
آبی که از زمین نمی‌جوشد و از آسمان نمی‌بارد، «آب راکد» است.
«آب راکد» اگر مقدار آن زیاد باشد، «کر» و اگر کم باشد «قلیل» است.
حجم: ۴۲/۸۷۵ وجب، مقدار آبی که اگر در ظرفی که درازا و پهنا و گودی آن هر یک حداقل ۳/۵ وجب باشد بریزند پر شود، به مقدار کر است.* وزن: ۳۷۷/۴۱۹ کیلوگرم.	}	مقدار کر: ۲

۱ - توضیح المسائل، م ۴۷ - ۴۸.
۲ - تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۴، م ۱۴؛ توضیح المسائل - م ۱۶.
* (خونی) اگر طول و عرض و ارتفاع آن سه وجب باشد، کر است. (مسألة ۱۶)

مقدار آب قلیل: آبی که از کر کمتر باشد قلیل است.
تنها آب مطلق، آلودگیها را پاک می‌کند. گرچه ممکن است آب مضاف چیز کثیفی را تمیز کند ولی هرگز نجس را پاک نمی‌کند.
در درس آینده، با احکام آبهای مطلق و چگونگی تطهیر با آنها آشنا می‌شویم.

خلاصه درس ۴

- ۱- مطهرات همه نجاسات را پاک می‌کنند، یعنی چیز نجسی نیست که پاک نشود.
- ۲- عمده مطهرات عبارت است از: آب، زمین، آفتاب، اسلام، برطرف شدن نجاست.
- ۳- از جمله مطهرات آب است و آن هم آب مطلق نه مضاف.
- ۴- آبی که از زمین می‌جوشد و جریان دارد «جاری» است. آبی که از زمین می‌جوشد ولی جاری نمی‌شود، «آب چاه» نام دارد.
- آبی که نه می‌جوشد و نه می‌بارد، راکد است، آب راکد اگر زیاد باشد، «کر» و اگر کم باشد «قلیل» نام دارد.
- ۵- اگر وزن آب به $377/419$ کیلوگرم برسد «کر» است.

پرسش:

؟

- ۱- فرق بین آب مطلق و مضاف چیست؟
- ۲- فرق بین آب چاه با جاری چیست؟
- ۳- برکه آبی که طول آن ۲۵ و جیب و عرض آن ۵ و عمق آب یک و جیب است، محاسبه فرمائید آیا کر است یا نه؟
- ۴- شخصی پای مرطوب بر فرش نجس گذاشته است ولی نمی‌داند رطوبت پایش به فرش سرایت کرده است یا نه؟ آیا پایش نجس است؟

درس ۵

احکام آبها

آب قلیل:

- ۱- آب قلیل با برخورد نجاست نجس می شود (روی چیز نجس ریخته شود یا چیز نجس به آن برسد).^۱
- ۲- اگر آب کر یا جاری به آب قلیل نجس، متصل و با آن مخلوط شود پاک می گردد. (مثلاً ظرف آب قلیلی که نجس شده زیر شیر آبی که به منبع کر متصل می باشد گذاشته و آب را بر آن باز کرده و با آن مخلوط شود).^۲

آب کر - جاری - چاه:

- ۱- تمام اقسام آبهای مطلق بجز آب قلیل تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته باشد پاک است و هرگاه بر اثر برخورد با نجاست بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد نجس می شود (بنابراین، آب جاری، چاه، کر و حتی باران در این حکم مشترکند).^۳

۱. توضیح المسائل - م ۲۶.

* در تطهیر آب شرط است که بو یا رنگ یا مزه نجاست نداشته باشد. و چنانچه بو یا رنگ یا مزه نجاست گرفته است، باید به قدری با آب کر یا جاری مخلوط شود که بو و رنگ و مزه نجاست از بین برود.

۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۴، م ۱۱.

۳. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۳، م ۴.

۲- آب لوله‌های عمارات که متصل به منبع کر می‌باشد در حکم آب کر است.^۱

برخی از خصوصیات آب باران:

- ۱- اگر بر چیز نجسی که عین نجس* در آن نیست یکبار بیارد پاک می‌شود.
- ۲- اگر بر فرش و لباس نجس بیارد پاک می‌شود و فشار لازم ندارد.**
- ۳- اگر بر زمین نجس بیارد پاک می‌شود.
- ۴- هرگاه باران در جائی جمع شود، اگر چه کمتر از کرباشد، چنانچه تا موقعی که باران می‌بارد چیز نجسی را در آن بشویند، تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته، پاک است.^۲

احکام شک در آب:

- ۱- مقدار آبی که معلوم نیست کر است یا نه؟ با برخورد نجاست نجس نمی‌شود، اما سایر احکام آب کر را ندارد.
- ۲- مقدار آبی که قبلاً کر بوده و شک در آن است که قلیل شده یا نه؟ حکم آب کر را دارد.
- ۳- آبی که معلوم نیست، پاک است یا نجس؟ پاک می‌باشد.
- ۴- آبی که پاک بوده و شک در آن است که نجس شده یا نه؟ حکم آب پاک را دارد.
- ۵- آبی که نجس بوده ولی معلوم نیست پاک شده یا نه؟ حکم آب نجس را دارد.
- ۶- آبی که مطلق بوده و معلوم نیست مضاف شده است یا نه؟ حکم آب مطلق را

۱. توضیح المسائل - م ۳۵.

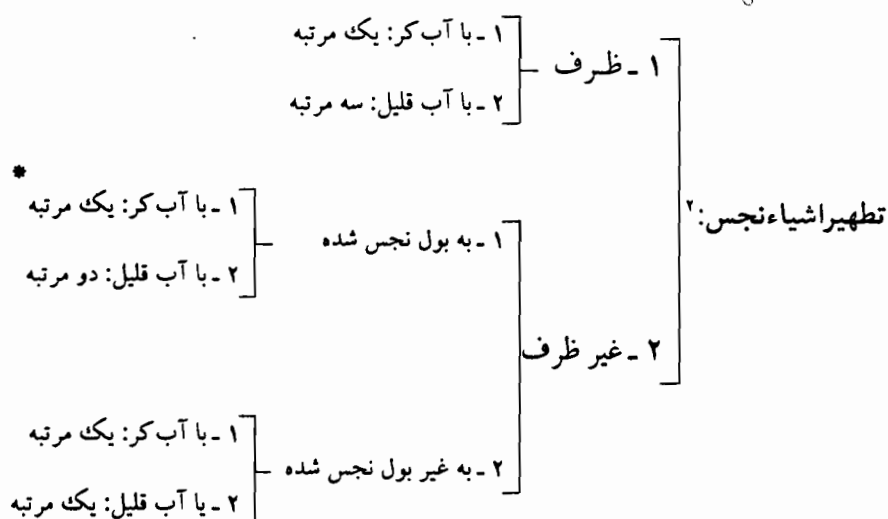
* عین نجس چیزی است که خود بخود نجس است مانند بول و خون.

** در صفحه ۳۸ خواهد آمد، که در شستن فرش و لباس و مانند آن بعد از هر مرتبه شستن باید آن را فشار داد تا آبهای داخل آن بیرون آید.

۲. توضیح المسائل - م ۳۷، ۴۰، ۴۱، ۴۲.

دارد.^۱**چگونگی تطهیر اشیاء نجس با آب:**

آب، مایه زندگی و پاک کننده بیشترین نجاسات است و از جمله مطهراتی است که همه روزه تمام افراد با آن سروکار دارند. اینک چگونگی تطهیر چیزهای نجس با آن را فراموش نکنیم.

توضیح:

الف: برای تطهیر اشیاء نجس، ابتدا باید عین نجس را برطرف کرده سپس به همان تعداد که در نمودار آمده است آن را آبکشید. مثلاً؛ ظرف نجس را بعد از برطرف کردن آلودگی اگر یک مرتبه در آب کر بشویند کافی است.

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۴۹؛ تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۵، م ۱۵.

۲ - توضیح المسائل، م ۱۵۰ - ۱۵۹ - ۱۶۰.

* (خوبی) اگر لباس و مانند آن به بول نجس شده باشد در گز نیز دو مرتبه شستن لازم است. (مسأله ۱۶۰)

ب: فرش و لباس و چیزهایی مانند فرش و لباس که آب را به خود می‌گیرد و قابل فشردن است چنانچه با آب قلیل تطهیر می‌کنند باید بعد از هر بار شستن، آن را فشرده تا آبهای داخل آن بیرون آید و یا به گونه‌ای دیگر آب آن گرفته شود و در آب کر و جاری هم احتیاط واجب آن است که آب داخل آن گرفته شود.*

ج: آب جاری و چاه در احکامی که برای تطهیر اشیاء نجس بیان شد مانند آب کر است.

مسأله:

ظرف نجس را می‌توان این گونه آب کشید:

با آب کر: یک بار آن را در آب برده و بیرون آورند.

با آب قلیل: آن را سه مرتبه پر از آب کرده و خالی کنند، یا سه مرتبه قدری آب در آن ریخته و هر مرتبه آب را به طوری در آن بگردانند که به جاهای نجس برسد و بیرون بریزند.

خلاصه درس ۵

- ۱- آب قلیل با برخورد نجاست نجس می‌شود.
- ۲- آب کر، جاری، چاه و باران، اگر بر اثر برخورد با نجاست بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد نجس می‌شود.
- ۳- آبهایی که در حکم آب کر است تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته است پاک می‌باشد.
- ۴- آب باران پاک کننده است و در فرش و لباس فشار لازم ندارد و تا بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته است پاک می‌باشد.
- ۵- آبی که معلوم نیست، کر است یا نه؟ با برخورد نجاست نجس نمی‌شود.
- ۶- آبی که معلوم نیست پاک است یا نه؟ حکم آب پاک را دارد.

* (خوئی) فشردن آن لازم است. (ادراکی، گلپایگانی) در آب کُر فشار لازم نیست. (مسأله ۱۶۱)

- ۷- آبی که معلوم نیست مطلق است یا مظاف، حکم آب مطلق را دارد.
- ۸- همه چیزهای نجس (بجز ظروف) با یک مرتبه شستن پاک می شود، مگر آنکه به بول نجس شده باشد که در این صورت با آب قلیل باید دو بار شسته شود.
- ۹- در تطهیر فرش و لباس و مانند آن پس از هر بار شستن باید آن را فشرده، یا به گونه ای دیگر آبهای داخل آن را گرفت.

پرسش:

؟

- ۱- آب کر چگونه نجس می شود؟
- ۲- آیا آب باران که در یک جا جمع شده است و هم اکنون باران بر آن نمی بارد حکم آب باران را دارد؟
- ۳- اگر منبع آبی که بیشتر از کر ظرفیت داشته، شک کنیم که آب موجود در آن کر است یا نه؟ چه حکمی دارد؟
- ۴- لباسی که به خون نجس شده با آب قلیل یا در جوی آب چگونه باید آب کشید؟

درس ۶

کیفیت آب کشیدن زمین نجس

- ۱- با آب کر: ابتدا آلودگی را برطرف کرده، سپس آب کر یا جاری بر آن گرفته، به مقداری که تمام جاهای نجس را فراگیرد.
- تطهیر زمین^۱
- ۱- زمین به گونه ای است که آب بر آن جاری نمی شود (به اصطلاح آب رابه خود گرفته و می خورد): با آب قلیل پاک نمی شود.*
- ۲- با آب قلیل
- ۲- آب بر زمین جاری می شود: جایی که آب جاری شده، پاک می شود.

مسئله ۱ - دیوار نجس هم مانند زمین نجس تطهیر می شود.^۲

۱ - توضیح المسائل، م ۱۷۹ - ۱۸۰.

* (اراکي) روی زمین پاک می شود (مسئله ۱۷۸)؛ (خوئی) پاک می شود. (مسئله ۱۸۰)

۲ - توضیح المسائل، م ۱۸۰.

مسأله ۲- هنگام تطهیر زمین، اگر آبها جاری شده و به داخل چاه می‌رود یا از آن محل بیرون می‌رود، تمام جاهائی که آب جاری شده، پاک می‌شود.

زمین

۱- اگر کف پا یا کف کفش، هنگام راه رفتن، نجس شود، و به سبب تماس با زمین، آلودگی‌ها برطرف گردد، پاک می‌شود. پس زمین، فقط پاک‌کننده کف پا و کف کفش است، آنهم با این شرایط:

* زمین پاک باشد.

* زمین خشک باشد، (تر نباشد).

* زمینی پاک‌کننده است که خاک، شن، سنگ، آجر فرش و مانند اینها باشد.^۱

مسأله: اگر بر اثر تماس ته کفش یا کف پا با زمین، نجاست برطرف شود پاک می‌گردد، ولی بهتر است حداقل پانزده قدم راه برود.^۲

آفتاب

آفتاب هم با شرائطی که خواهد آمد، این اشیاء را پاک می‌کند.

* زمین.

* ساختمان و چیزهائی که در آن بکار رفته است، مانند در و پنجره.

* درخت و گیاه.^۳

شرایط مُطَهَّر بودن آفتاب

* چیز نجس تر باشد به قدری که اگر چیزی به آن برسد تر شود.

* با تابش آفتاب خشک شود، اگر مرطوب بماند، پاک نشده است.

۱. توضیح المسائل، مسأله ۱۸۳، ۱۹۲.

۲. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۲۵.

۳. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۲۹، و تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۳۰.

* چیزی مانند ابر یا پرده، مانع تابش آفتاب نباشد، مگر آنکه رقیق و نازک باشد و از تابش آفتاب جلوگیری نکند.

* آفتاب، به تنهایی آن را خشک کند، مثلاً به کمک باد خشک نشود.

* هنگام تابش آفتاب، عین نجاست* در آن نباشد، پس اگر عین نجاست هست، پیش از تابش آفتاب برطرف کنند.

* قسمت بیرون و درون دیوار یا زمین را یکباره خشک کند، پس اگر روی آن امروز خشک شود و درون آن فردا، تنها روی آن پاک می‌شود.

مسأله: اگر زمین و مانند آن نجس باشد، ولی رطوبتی نداشته باشد، می‌توان مقداری آب، یا چیز دیگری که سبب مرطوب شدن آن بشود، بر آن ریخته و سپس آفتاب بتابد و آن را پاک کند.^۱

اسلام

اگر کافر، شهادتین را بگوید، مسلمان می‌شود و با اسلام، تمام بدن او پاک می‌گردد؛ یعنی بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ».^۲

برطرف شدن عین نجاست

در دو مورد، با برطرف شدن آلودگی، چیز نجس پاک می‌شود و نیازی به آب کشیدن ندارد.

الف: بدن حیوان، مثلاً منقار مرغی که غذای نجس خورده است، هنگامی که نجاست برطرف شود پاک است.

ب: باطن بدن انسان، مانند داخل دهان و بینی و گوش، مثلاً اگر هنگام مسواک

۱. المرأة الوثقی، ج ۱، ص ۱۲۹ تا ۱۳۱ و تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۳۰.

* آنچه خود بخود نجس است مانند خون «عین نجاست» است.

۲. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۳۱ و توضیح المسائل، م ۲۰۷.

کردن، از لته‌ها خون بیاید، وقتی که آب دهان رنگ خون نداشته باشد، پاک است و آب کشیدن داخل دهان لازم نیست.^۱

خلاصه درس ۶

- ۱- زمینی که آب بر آن جاری نمی‌شود با آب قلیل پاک نمی‌گردد.
- ۲- اگر زمینی را با آب قلیل تطهیر کنند، جایی که آب جاری شده، پاک است و جایی که آب جمع شده، نجس است.
- ۳- کف پا و ته کفش نجس، اگر بر اثر راه رفتن بر زمین، آلودگیش برطرف گردد، پاک می‌گردد.
- ۴- آفتاب، با شرائطی، زمین و ساختمان و درخت و گیاه را پاک می‌کند.
- ۵- اگر کافر مسلمان شود، پاک می‌شود.
- ۶- داخل دهان و بینی، با برطرف شدن نجاست پاک می‌شود و نیاز به آب کشیدن ندارد.

پرسش:

؟

- ۱- قسمتی از دیوار منزل نجس شده است، توضیح دهید چگونه می‌توان آن را تطهیر کرد.
- ۲- کف کفشی که به گِل نجس آلوده شده است، با راه رفتن، چه وقت پاک می‌شود؟
- ۳- آیا آفتاب، چوب و گندم و برنج را پاک می‌کند؟
- ۴- آیا اگر کافر، شهادتین را به فارسی یا انگلیسی بگوید، پاک می‌شود؟

درس ۷

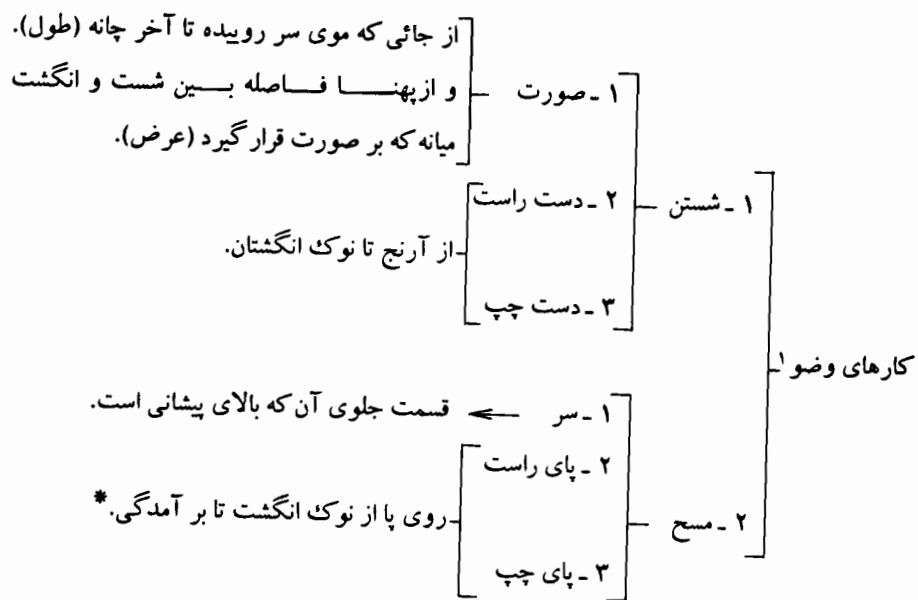
وضو

پس از فراگیری اولین مقدمه نماز، یعنی پاک کردن بدن و لباس از آلودگیها به بیان دومین مقدمه که «وضو» است می پردازیم. نمازگزار باید قبل از انجام نماز، وضو گرفته و خود را برای انجام این عبادت بزرگ آماده کند.

در برخی از موارد هم باید «غسل» کند، یعنی تمام بدن را بشوید و هرگاه نتواند وضو بگیرد یا غسل کند، باید به جای آن عمل دیگری به نام «تیمم» انجام دهد که در این درس و درسهای آینده با احکام هریک آشنا خواهید شد.

چگونگی وضو

در وضو باید ابتدا صورت را بشوید و سپس دست راست و بعد از آن دست چپ را، بعد از شستن این اعضا باید با رطوبتی که از شستن دست بر کف آن است سر را مسح کند یعنی دست را بر آن بکشد و سپس پای راست و در آخر پای چپ را مسح کند، اکنون برای آشنایی بیشتر با اعمال وضو به نمودار صفحه بعد توجه کنید:

توضیح اعمال وضو

شستن

- ۱- مقدار واجب در شستن صورت و دستها، همان است که گذشت، ولی برای آنکه یقین کند مقدار واجب را شسته، باید کمی اطراف آن را هم بشوید.^۲
- ۲- بنا بر احتیاط واجب،** باید صورت و دستها را از بالا به پائین شست و اگر از پائین به بالا بشوید وضو باطل است.^۳

۱. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۱، م ۱.
* (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که تا مفصل را هم مسح کند. (مسألة ۲۵۸)
۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۱، م ۱ و ۲.
** (سایر مراجع) باید از بالا به پائین بشوید. (مسألة ۲۴۹)
۳. توضیح المسائل - م ۲۴۳.

مسح

مسح سر

۱- جای مسح: یک قسمت از چهار قسمت سر که بالای پیشانی است (بالای سر).

۲- مقدار واجب مسح: هر قدر باشد کافی است (به مقداری که اگر کسی ببیند بگوید مسح کرد).

۳- مقدار مستحب آن: به پهنای سه انگشت بسته و طول یک انگشت.

۴- مسح با دست چپ: جایز است.*

۵- لازم نیست مسح بر پوست سر باشد، بلکه بر موی جلوی سر هم صحیح است، مگر موی سربه قدی بلند باشد که هنگام زدن، به صورتش بریزد، که باید، پوست سر یا قسمت پائین (بیخ) مو را مسح نماید.

۶- مسح بر موی جاهای دیگر سر صحیح نیست، هر چند بر محل مسح جمع شده باشد.^۱

مسح پا

۱- جای مسح: روی پا است.

۲- مقدار واجب مسح: طول؛ از سرانگشت تا بر آمدگی روی پا. ** عرض؛ هر اندازه باشد کافی است هر چند به قدر یک انگشت باشد.

۳- مقدار مستحب مسح: همه روی پا.

۴- پای راست را باید قبل از پای چپ مسح کند، *** ولی لازم نیست پای راست

۱. توضیح المسائل - م ۲۴۹ و ۲۵۰ و ۲۵۱ و ۲۵۷ و تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۲۳، م ۱۴.

* (سایر مراجع) بنا بر احتیاط واجب باید با دست راست مسح کند. (مسأله ۲۵۵)

** (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که تا مفصل را هم مسح کند. (مسأله ۲۴۹)

*** (گلیایگانی - اراکی) باید پای چپ را پیش از پای راست مسح نکند؛ (خوئی) بنا بر احتیاط پای چپ را بعد از پای راست مسح کند. (شرایط وضو، شرط نهم)

را با دست راست و پای چپ را با دست چپ مسح کند.^۱

مسائل مشترک مسح سر و پا

۱- در مسح باید دست را بر سر و پاها بکشد و اگر دست را نگه دارد، و سر یا پا را به آن بکشد وضو باطل است، ولی اگر موقعی که دست را می‌کشد سر یا پا مختصری حرکت کند اشکال ندارد.^۲

۲- اگر برای مسح رطوبتی در کف دست نمانده باشد، نمی‌تواند دست را با آب خارج تر کند بلکه باید از اعضاء دیگر وضو رطوبت بگیرد و با آن مسح کند.^۳

۳- رطوبت دست باید بقدری باشد که بر سر و پا اثر بگذارد.^۴

۴- محل مسح (سر و روی پاها) باید خشک باشد، بنابراین اگر جای مسح تر باشد، باید آن را خشک کرد ولی اگر رطوبت آن بقدری کم باشد که مانع از تأثیر رطوبت دست، بر آن نباشد مانع ندارد.^۵

۵- بین دست و سر یا پاها باید چیزی مانند چادر و کلاه، یا جوراب و کفش فاصله نباشد. هر چند بسیار رقیق و نازک باشد و رطوبت به پوست برسد (مگر در حال ناچاری).^۶

۶- محل مسح باید پاک باشد، پس اگر نجس است و نمی‌تواند آن را آب بکشد باید تیمم کند.^۷

۱. توضیح المسائل - م ۲۵۲ و ۲۵۳ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۰۹.

۲. توضیح المسائل - م ۲۵۵.

۳. توضیح المسائل - م ۲۵۷.

۴. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۶.

۵. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۶.

۶. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۷.

۷. توضیح المسائل - م ۲۶۰.

خلاصه درس ۷

۱- وضو عبارت است از شستن صورت و دستها و مسح سر و پا، با شرائطی که خواهد آمد.

۲- بنا بر احتیاط واجب صورت و دستها باید از بالا به پائین شسته شود.

۳- در وضو پس از شستن صورت و دستها، باید جلوی سر و روی پاها را مسح کرد.

۴- مقدار واجب مسح سر بقدری است که بگویند سر را مسح کرد.

۵- مسح سر باید بر قسمت جلوی سر که بالای پیشانی است باشد.

۶- مسح پا هر اندازه باشد کافی است، هر چند یک انگشت، ولی از نظر طول باید از نوک انگشت تا برآمدگی روی پا مسح شود.

۷- در مسح باید:

* دست بر محل مسح کشیده شود.

* محل مسح پاک باشد.

* چیزی بین دست و جایی که مسح می‌کند فاصله نشود.

پرسش:

؟

۱- اعمال وضو را بر شمارید.

۲- فردی که موهای یک طرف سر را بر قسمت جلوی آن شانه کرده وظیفه‌اش

نسبت به مسح سر چیست؟

۳- چهار مسأله از مسایلی را که در مسح سر و پاها مشترک است بیان کنید.

۴- آیا در حال راه رفتن می‌توان سر را مسح کرد؟

۵- آیا در سرمای شدید می‌توان بر جوراب یا کفش مسح کرد؟

۶- مقدار واجب و مستحب مسح سر و پاها را بیان کنید.

درس ۸

شرایط وضو

با شرائطی که خواهد آمد وضو صحیح است، و با از بین رفتن هر یک از آنها وضو باطل است.

۱ - آب وضو پاک باشد (نجس نباشد). ۲ - آب وضو مباح باشد (غصبی نباشد). * ۳ - آب وضو مطلق باشد (مضاف نباشد). ۴ - ظرف آب وضو مباح باشد. ۵ - ظرف آب وضو طلا و نقره نباشد.	۱ - شرایط آب و ظرف وضو	
۱ - پاک باشد. ۲ - مانعی از رسیدن آب در آن نباشد.	۲ - شرایط اعضای وضو	
۱ - رعایت ترتیب (به همان ترتیب که در اعمال وضو گذشت). ۲ - رعایت موالات (بین اعمال وضو فاصله نیفتد). ۳ - شخصاً انجام دهد (از دیگری کمک نگیرد).	۳ - شرایط کیفیت وضو	
۱ - استعمال آب برای او مانعی نداشته باشد. ۲ - با قصد قربت وضو بگیرد (ریا نکند).	۴ - شرایط وضو گیرنده	

شرایط وضو

* (سایر مراجع) آب وضو و فضائی که در آن وضو می گیرد نیز مباح باشد. (بعد از مسأله ۲۷۲، شرط سوم)

شرایط آب وضو و ظرف آن

- ۱- وضو با آب نجس و مضاف باطل است، خواه بداند آن آب نجس یا مضاف است یا نداند، یا فراموش کرده باشد.^۱
- ۲- آب وضو باید مباح باشد، بنابر این در موارد زیر وضو باطل است:
 - * وضو گرفتن با آبی که صاحب آن راضی نیست (راضی نبودن او معلوم است).
 - * آبی که معلوم نیست صاحب آن راضی است یا نه.
 - * آبی که وقف افراد خاصی است، مانند حوض برخی از مدارس و وضوخانه بعضی از هلتها و مسافرخانه‌ها و...^۲
- ۳- وضو گرفتن از نهرهای بزرگ، گرچه انسان نداند صاحبان آنها راضی هستند یا نه اشکال ندارد، اما اگر صاحبان آن از وضو گرفتن جلوگیری کنند، احتیاط واجب آن است که وضو نگیرند.^۳
- ۴- اگر آب وضو در ظرف غصبی باشد و با آن وضو بگیرد باطل است.^۴

شرایط اعضای وضو

- ۱- اعضای وضو در موقع شستن و مسح باید پاک باشد.^۵
- ۲- اگر چیزی بر اعضای وضو باشد (اعضای شستن) که از رسیدن آب به آن جلوگیری کند، یا بر اعضای مسح است، هر چند از رسیدن آب جلوگیری نکند، برای وضو باید برطرف شود.^۶
- ۳- خطوط قلم خودکار و لکه‌های رنگ و چربی و کیرم در صورتی که رنگ

۱. توضیح المسائل - ۲۶۵.

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۲۵، م ۶، ۷، ۸ و توضیح المسائل - م ۲۶۷ تا ۲۷۲.

۳. توضیح المسائل، مسأله ۲۷۱.

۴. توضیح المسائل - شرایط وضو - شرط چهارم.

۵. توضیح المسائل - ص ۳۵، شرط ششم.

۶. توضیح المسائل - ص ۳۷، شرط سیزدهم و مسأله ۲۵۹.

بدون جرم باشد، مانع وضو نیست، ولی اگر جرم داشته باشد (روی پوست را گرفته) باید بر طرف شود.^۱

شرایط کیفیت وضو

■ ترتیب^۲

کارهای وضو بدین ترتیب باید انجام شود:

- * شستن صورت
- * شستن دست راست
- * شستن دست چپ
- * مسح سر
- * مسح پای راست
- * مسح پای چپ

اگر ترتیب اعمال وضو بهم بخورد وضو باطل است، حتی اگر پای چپ و راست را همزمان مسح کند.*

■ موالات

- ۱- موالات یعنی؛ پشت سر هم انجام دادن و فاصله نینداختن بین اعمال وضو.
- ۲- اگر بین کارهای وضو به قدری فاصله شود که وقتی می‌خواهد جایی را بشوید یا مسح کند رطوبت جاهایی که پیش از آن شسته یا مسح کرده، خشک شده باشد، وضو باطل است.^۳

■ از دیگران کمک نگیرد

- ۱- کسی که می‌تواند اعمال وضو را انجام دهد، نباید از دیگری کمک بگیرد، پس اگر شخص دیگری صورت و دست او را بشوید و یا مسح او را انجام دهد وضو باطل

۱. استفتاآت - ج ۱ ص ۳۶ و ۳۷، س ۴۰ تا ۴۵.

۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۸.

* پاورقی ص ۴۶ را نگاه کنید.

۳. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۸، ۱۵ و توضیح المسائل - م ۲۸۳.

است.^۱

۲- کسی که نمی تواند وضو بگیرد، باید نایب بگیرد که او را وضو دهد و چنانچه مزد هم بخواهد، در صورتی که بتواند باید بدهد، ولی خود او باید نیت وضو کند.^۲

شرایط وضوگیرنده:

۱- کسی که می داند اگر وضو بگیرد مریض می شود و یا می ترسد که مریض شود، باید تیمم کند و اگر وضو بگیرد باطل است. ولی اگر نداند که آب برای او ضرر دارد و وضو بگیرد و بعد بفهمد که ضرر داشته، وضویش صحیح است.^۳

۲- وضو، باید به قصد قربت انجام شود، یعنی برای انجام فرمان خداوند عالم وضو بگیرد.^۴

۳- لازم نیست نیت رابه زبان آورد، یا از قلب خود بگذراند، بلکه همین مقدار که می داند وضو می گیرد کافی است، بطوری که اگر از او پرسند، چه می کنی؟ بگوید وضو می گیرم.^۵

مسأله:

اگر وقت نماز به قدری تنگ است که اگر وضو بگیرد، تمام نماز یا قسمتی از آن، بعد از وقت خوانده می شود، باید تیمم کند.^۶

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۳۴.

۲. توضیح المسائل - م ۲۸۶.

۳. العروة الوثقی - م ج ۱ ص ۲۳۲ - توضیح المسائل - م ۲۸۸ و ۶۷۲.

* (خونی) اگر بعد از وضو بفهمد ضرر داشته و ضرر به حدی که شرعاً حرام است نبوده، وضویش صحیح است؛ (گلپایگانی) اگر بعد از وضو بفهمد ضرر داشته، احتیاط واجب آن است که علاوه بر وضو، تیمم نیز بنماید. (مسأله ۲۹۴)

۴. توضیح المسائل، ص ۳۱، شرط هشتم.

۵. توضیح المسائل، م ۲۸۲.

۶. توضیح المسائل، م ۲۸۰.

خلاصه درس ۸

- ۱- آب وضو باید پاک، مطلق و مباح باشد، و وضو گرفتن با آب نجس و مضاف در هر حال باطل است، چه مضاف یا نجس بودن آن را بداند یا نداند.
- ۲- وضو گرفتن با آب غصبی، اگر بداند غصبی است باطل است.
- ۳- اگر اعضاء وضو نجس باشد، وضو باطل است همچنین اگر مانعی در آن باشد که از رسیدن آب به آن جلوگیری کند.
- ۴- اگر ترتیب و موالات در وضو از بین برود وضو باطل است.
- ۵- کسی که می تواند وضو بگیرد نباید در شستن و مسح از دیگران کمک بگیرد.
- ۶- وضو باید برای انجام فرمان خداوند عالم انجام شود.
- ۷- اگر انسان بخواهد وضو بگیرد تمام نماز یا قسمتی از آن خارج وقت خوانده می شود، باید تیمم کند.

پرسش:

؟

- ۱- وضو گرفتن از وضو خانه مؤسسات دولتی برای غیر کارمندان آن مؤسسه چه حکمی دارد؟
- ۲- وضو گرفتن با آب منبع یا آب سردکنی که مخصوص نوشیدن است چه حکمی دارد؟
- ۳- کسی که خودش نمی تواند وضو بگیرد وظیفه اش چیست؟
- ۴- قصد قربت در وضو را توضیح دهید.
- ۵- فرق بین ترتیب و موالات در وضو چیست؟

درس ۹

وضوی جبیره‌ای

تعریف جبیره: دوائی که بر زخم می‌زنند و چیزی که با آن زخم را می‌بندند، «جبیره» نام دارد.

۱- شخصی که بر اعضای وضویش، زخم یا شکستگی است اگر بتواند بطور معمول وضو بگیرد، باید بطور معمول وضو بگیرد.^۱ مثلاً؛

الف: روی زخم باز است و آب برای آن ضرر ندارد.

ب: روی زخم بسته است ولی باز کردن آن امکان دارد و آب ضرر ندارد.

۲- چنانچه زخم بر صورت یا دست‌هاست و روی آن باز است و آب ریختن روی آن ضرر دارد،* اگر اطراف آن را بشوید کافی است.^۲

۳- اگر زخم یا شکستگی در جلوی سر یا روی پاهاست (محل مسح) و روی آن

۱. توضیح المسائل - م ۳۲۴ - ۳۲۵.

۲. همان.

* (اراکنی) چنانچه کشیدن دست تر بر آن ضرر ندارد، دست تر بر آن بکشد و اگر ممکن نیست، پارچه پاکی روی آن بگذارد و دست تر بر پارچه بکشد، و اگر این مقدار هم ضرر دارد و یا زخم نجس است و نمی‌شود آب کشید، باید اطراف زخم را از بالا به پائین بشوید و بنابر احتیاط واجب باید تیمم هم بنماید؛ (گلپایگانی) باید دست تر روی آن بکشد و اگر این هم ضرر دارد یا زخم نجس است و نمی‌شود آب کشید باید اطراف زخم را از بالا به پائین بشوید و کافی است. (مسألة ۳۳۱)

باز است، چنانچه نتواند آن را مسح کند، باید پارچهٔ پاکی روی آن بگذارد و روی پارچه را با تری آب وضو که در دست مانده، مسح کند.^{۱*}

کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای

در وضوی جبیره‌ای، باید جاهائی که شستن یا مسح آن امکان دارد به طور معمول بشوید یا مسح کند، و مواردی که امکان ندارد، دست‌تر بر جبیره بکشد.

چند مسئله:

- ۱- اگر جبیره بیش از حد معمول اطراف زخم را پوشانده باشد، و برداشتن آن ممکن نیست باید^{۲*} وضوی جبیره‌ای گرفته و بنابر احتیاط واجب تیمم هم انجام دهد.^۲
- ۲- کسی که نمی‌داند وظیفه‌اش وضوی جبیره‌ای است یا تیمم بنابر احتیاط واجب باید هر دو را انجام دهد.^۳
- ۳- اگر جبیره، تمام صورت یا تمام یکی از دست‌ها را فرا گرفته باشد، وضوی جبیره‌ای کافی است.^{۴***}
- ۴- کسی که در کف دست و انگشتها جبیره دارد و در موقع وضو، دست‌تر روی آن کشیده است، می‌تواند^{۴***} سر و پا را با همان رطوبت مسح کند، یا از جاهای دیگر

۱. توضیح المسائل - م ۳۲۶.

* (گلپایگانی) و بنابر احتیاط لازم تیمم هم بنماید؛ (خوئی) باید تیمم کند و بنابر احتیاط وضوی جبیره‌ای هم بگیرد. (مسأله ۳۳۲)

** (خوئی) باید تیمم کند، مگر آنکه جبیره در مواضع تیمم باشد که در این صورت لازم است هم وضو بگیرد و هم تیمم کند. (مسأله ۳۴۱)

۲. توضیح المسائل - م ۳۳۵.

۳. توضیح المسائل - م ۳۴۳.

۴. توضیح المسائل - م ۳۳۰.

*** (خوئی) بنابر احتیاط باید تیمم کند و وضوی جبیره‌ای نیز بگیرد؛ (گلپایگانی) باید وضوی جبیره‌ای بگیرد و بنابر احتیاط واجب اگر تمام یا بعض مواضع تیمم پوشیده نیست تیمم هم بنماید. (مسأله ۳۳۶)

**** (خوئی، گلپایگانی) باید سر و پاها را با همان رطوبت مسح کند. (مسأله ۳۳۸)

وضو رطوبت بگیرد.^۱

۵- اگر در صورت و دستها چند جبیره باشد، باید بین آنها را بشوید و اگر جبیره‌ها در سر یا روی پاها باشد باید بین آنها را مسح کند و در جاهائی که جبیره است باید به دستور جبیره عمل کند.^۲

چیزهایی که باید برای آنها وضو گرفت

- ۱- برای انجام نماز (بجز نماز میت).
- ۲- برای انجام طواف کعبه.
- ۳- برای رساندن جائی از بدن به نوشته قرآن و اسم خداوند.^۳

چند مسأله:

- ۱- اگر نماز یا طواف بدون وضو انجام شود باطل است.
- ۲- کسی که وضو ندارد نباید جائی از بدن خود را به این نوشته‌ها برساند:
 - * خط قرآن، ولی ترجمه آن اشکال ندارد.
 - * اسم خداوند به هر زبانی نوشته شده باشد، مانند: «الله»، «خدا»، «God».
 - * نام پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - (بنابر احتیاط واجب).
 - * اسامی امامان - علیهم السلام - (بنابر احتیاط واجب).
 - * نام حضرت زهرا - علیها السلام - (بنابر احتیاط واجب).^۴
- ۳- برای این کارها وضو گرفتن مستحب است:
 - * رفتن به مسجد و حرم امامان.
 - * خواندن قرآن.

۱. توضیح المسائل - م ۳۳۲.

۲. توضیح المسائل - م ۳۳۴.

۳. توضیح المسائل - م ۳۱۶.

* تفصیل این مسأله در درس ۴۴ خواهد آمد.

۴. توضیح المسائل - م ۳۱۷ و ۳۱۹.

- * همراه داشتن قرآن.
- * رساندن جائی از بدن به جلد یا حاشیه قرآن.
- * زیارت اهل قبور.^۱

چگونه وضو باطل می شود؟

- ۱- خارج شدن ادرار یا مدفوع یا باد از انسان.
- ۲- خواب، چنانچه گوش نشنود و چشم نبیند.
- ۳- چیزهایی که عقل را از بین می برد، مانند: دیوانگی، مستی، بیهوشی.
- ۴- استحاضه زنان.*
- ۵- آنچه سبب غسل شود، مانند جنابت و مَسِّ مِيت.^۲

خلاصه درس ۹

- ۱- شخصی که بر اعضاء وضوی او زخم یا دُمَل، یا شکستگی است ولی می تواند بطور معمول وضو بگیرد باید بطور معمول وضو بگیرد.
- ۲- شخصی که نتواند اعضای وضو را بشوید یا آب را به آن برساند چنانچه اطراف زخم را بشوید کافی است و تیمم لازم نیست.
- ۳- چنانچه روی زخم یا شکستگی بسته باشد، ولی باز کردن آن امکان دارد (سختی ندارد) باید جبیره را باز کند و بطور معمول وضو بگیرد.
- ۴- در صورتی که روی زخم بسته باشد و آب برای آن ضرر داشته باشد باز کردن آن لازم نیست، هر چند باز کردن ممکن باشد.
- ۵- برای انجام نماز و طواف و برای رساندن جائی از بدن به خط قرآن و اسم خداوند باید وضو گرفت.

۱. توضیح المسائل - م ۳۲۲.
- * این مسأله مربوط به بانوان است که می توانند برای توضیح بیشتر به رساله توضیح المسائل مسأله ۳۲۹ تا ۵۲۰ رجوع کنند.
۲. توضیح المسائل - م ۳۲۳.

- ۶- رساندن جائی از بدن به اسم پیامبر اکرم و امامان و حضرت زهرا (سلام الله علیهم اجمعین) بدون وضو بنا بر احتیاط واجب جایز نیست.
- ۷- بول و غائط وضو را باطل می‌کند.
- ۸- خواب، دیوانگی، بیهوشی، مستی، جنابت و مس میت وضو را باطل می‌کند.

پرسش:

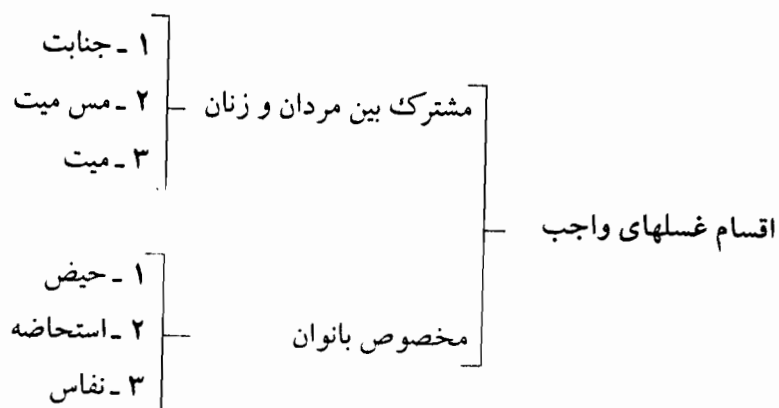
؟

- ۱- شخصی که سه انگشت پای او را جبیره پوشانده است، وظیفه‌اش نسبت به وضو چیست؟
- ۲- کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای را با ذکر مثال توضیح دهید.
- ۳- آیا با رطوبتی که بر جبیره است می‌توان مسح کرد؟
- ۴- اگر جبیره نجس باشد و برداشتن آن هم ممکن نباشد تکلیف چیست؟
- ۵- آیا چرت زدن وضو را باطل می‌کند؟
- ۶- شخصی دست به میت زده، آیا وضویش باطل شده است؟

درس ۱۰

غسل

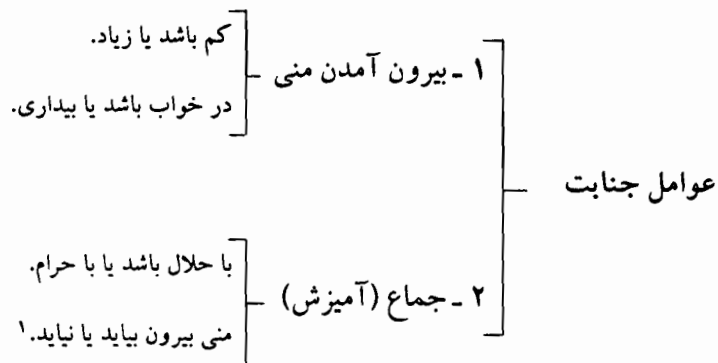
گاهی اوقات باید برای نماز (و هر کاری که باید با وضو انجام شود) غسل کرد، یعنی برای اطاعت فرمان خداوند تمام بدن را شست، اکنون به بیان موارد غسل و چگونگی آن می پردازیم.

پس از تعریف و تقسیم غسل به بیان مسائل هر یک از غسل‌های واجب می پردازیم.

غسل جنابت

۱- چگونه انسان جنب می‌شود؟

۲- اگر منی از جای خود حرکت کند، ولی بیرون نیاید سبب جنابت نمی‌شود.^۲

۳- کسی که می‌داند منی از او خارج شده است و یا می‌داند آنچه بیرون آمده است منی می‌باشد، جنب است و باید غسل کند.^۳

۴- کسی که نمی‌داند آنچه از او بیرون آمده منی است یا نه در صورتی که علایم منی را داشته باشد جنب است و در غیر این صورت حکم به جنابت نمی‌شود.^۴

۵- نشانه‌های منی:^۵

* با شهوت بیرون آید.

* با فشار و جستن بیرون آید.

* بعد از بیرون آمدن، بدن سست شود.*

بنابراین کسی که آبی از او خارج شده و نمی‌داند منی است یا نه، در صورتی

۱. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۳۶.

۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۳۶، م ۱.

۳. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.

۴. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.

۵. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.

* (گلپایگانی) چنانچه با شهوت و جستن بیرون آمده و یا با جستن بیرون آمده و بعد از بیرون آمدن آن بدن سست شده، آن رطوبت حکم منی دارد. (مسأله ۳۵۲)

که تمام این نشانه ها را داشته باشد جنب است وگرنه جنب نمی باشد، حتی اگر یکی از علامتها وجود نداشته باشد، بجز زن و مریض که وجود یک نشانه یعنی بیرون آمدن از روی شهوت، کافی است.*

۶- مستحب است انسان بعد از بیرون آمدن منی بول کند و اگر بول نکند و بعد از غسل رطوبتی از او خارج شود که نداند منی است یا رطوبت دیگر، حکم منی دارد.^۱

کارهایی که بر جنب حرام است^۲

* رساندن جائی از بدن به خط قرآن، اسم خداوند و بنابر احتیاط واجب اسامی پیامبران و ائمه و حضرت زهرا (علیهم السلام).**

* رفتن به مسجدالحرام و مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله) هر چند از یک در داخل شود و از در دیگر بیرون رود.

* توقف در مساجد.

* گذاشتن چیزی در مسجد هر چند از بیرون مسجد باشد.***

* خواندن سورهائی از قرآن که سجده واجب دارد حتی یک حرف از

آن.****

* توقف در حرم امامان علیهم السلام (بنابر احتیاط واجب).*****

سوره های سجده دار قرآن:^۳

● سوره شماره ۳۲ = سجده

۱. توضیح المسائل م ۳۴۸.

* (خوئی) اگر با شهوت بیرون آید و بدن سست شود، در حکم منی است. (مسأله ۳۵۲)

۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

** (خوئی) اسامی پیامبران و امامان (علیهم السلام) هم حرام است. (مسأله ۳۶۱)

*** (اراکنی) اگر توقف نداشته باشد، گذاشتن چیزی در مسجد، اشکال ندارد؛ (خوئی) وارد شدن برای

برداشتن چیزی هم حرام است. (مسأله ۳۵۲)

**** (گلپایگانی - خوئی) تنها خواندن آیات سجده واجب حرام است. (مسأله ۳۶۱)

***** (اراکنی) توقف در حرم امامان هم در حال جنابت حرام است. (مسأله ۳۵۲)

۳. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

● سوره شماره ۴۱ = قُصِّلَتْ

● سوره شماره ۵۳ = نَجْم

● سوره شماره ۹۶ = عَلَق

۳- اگر جنب از یک در مسجد وارد شود و از در دیگر خارج شود (عبور بدون

توقف) مانع ندارد، بجز مسجد الحرام و مسجد النبی، که عبور هم جایز نیست.^۱

۴- اگر شخصی در خانه‌اش مکانی را برای نماز قرار دهد (و همچنین در مؤسسه

یا اداره‌ای) حکم مسجد ندارد.^۲

خلاصه درس ۱۰

۱- غسل‌های واجب به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف: مشترک بین زنان و مردان

ب: مخصوص بانوان

۲- اگر از انسان منی بیرون آید و یا آمیزش کند جنب می‌شود.

۳- کسی که می‌داند، جنب شده است باید غسل جنابت کند، و کسی که نمی‌داند،

جنب شده است یا نه؟ غسل بر او واجب نیست.

۴- نشانه‌های منی عبارت است از:

* با شهوت بیرون می‌آید.

* با فشار و جستن بیرون می‌آید.

* بعد از آن بدن سست می‌شود.

۵- این اعمال بر جنب حرام است:

* مسّ نوشته قرآن و اسم خداوند و پیامبران و امامان و حضرت زهرا- علیهم السلام..

* ورود به مسجد الحرام و مسجد النبی و توقف در سایر مساجد.

* گذاشتن چیزی در مسجد.

۱. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۸۸، م ۳.

* خواندن سوره‌هایی از قرآن که سجده واجب دارد.
 ۶- عبور از مساجد، اگر توقف نداشته باشد، بلکه از یک در وارد شود و از در دیگر بیرون برود اشکال ندارد، بجز مسجدالحرام و مسجدالنبی که عبور هم جایز نیست.

پرسش:

؟

- ۱- غسل‌های مشترک بین مردان و زنان را نام ببرید.
- ۲- شخصی از خواب بیدار شده و چیزی بر لباس خود می‌بیند، ولی هر چه فکر می‌کند، نشانه‌های منی را بیاد نمی‌آورد، وظیفه‌اش چیست؟
- ۳- رفتن شخص جنب به حرم امامزاده‌ها چه حکمی دارد؟
- ۴- آیا شخص جنب می‌تواند در نمازخانه‌های پادگانها و ادارات و مؤسسات توقف کند؟

درس ۱۱

انجام غسل

در غسل باید تمام بدن و سر و گردن شسته شود، خواه غسل واجب باشد مانند جنابت، و یا مستحب، مانند غسل جمعه، به عبارت دیگر تمام غسلها در انجام فرقی ندارند مگر در نیت.

غسل، به گونه های زیر انجام می شود:

<p>اول سر و گردن را بشوید.</p> <p>۱- ترتیبی^۱ — و سپس نیمه راست بدن.
و بعد از آن نیمه چپ بدن را.</p>	}	نحوه انجام غسل
* با نیت غسل یکباره زیر آب می رود به طوری که تمام بدن در آب قرار گیرد. * یا به تدریج زیر آب می رود، که در نهایت تمام بدن در آب قرار گیرد. ۲- ارتماسی — * و یا زیر آب رفته و در آب به نیت غسل بدن را تکان می دهد.	}	

۱. توضیح المسائل - م ۳۶۱ و ۳۶۷ و ۳۶۸.

توضیح:

غسل را به دو صورت می‌توان انجام داد «ترتیبی» و «ارتماسی». در غسل ترتیبی، ابتدا سروگردن شسته می‌شود، سپس نیمه راست بدن و بعد از آن نیمه چپ. در غسل ارتماسی، تمام بدن یکباره در آب قرار می‌گیرد پس در صورتی می‌توان غسل ارتماسی کرد که به قدری آب باشد، تا بتوان تمام بدن را زیر آب برد.

شرایط صحیح بودن غسل:

- ۱- تمام شرطهایی که برای صحیح بودن وضو گفته شد، در صحیح بودن غسل هم شرط است، بجز موالات. و همچنین لازم نیست بدن را از بالا به پائین بشوید.^۱
- ۲- کسی که چند غسل بر او واجب است، می‌تواند به نیت همه آنها یک غسل بجا آورد.^۲
- ۳- کسی که غسل جنابت کرده، نباید برای نماز وضو بگیرد، ولی با غسلهای دیگر نمی‌شود نماز خواند و باید وضو هم بگیرد.^{۳*}
- ۴- در غسل ارتماسی باید تمام بدن پاک باشد، ولی در غسل ترتیبی پاک بودن تمام بدن لازم نیست، و اگر هر قسمتی را پیش از غسل دادن همان قسمت تطهیر کند کافی است.^{۴**}
- ۵- غسل جبیره‌ای مثل وضوی جبیره‌ای است ولی بنابر احتیاط واجب *** باید

۱. توضیح المسائل - م ۳۸۰.

۲. توضیح المسائل - م ۳۸۹.

۳. توضیح المسائل - م ۳۹۱.

* (خوئی) با غسلهای دیگر واجب غیر از غسل استحاضه متوسطه و غسلهای مستحب نیز می‌تواند بدون وضو نماز بخواند اگر چه احتیاط مستحب آن است که وضو هم بگیرد. (مسأله ۳۹۷)

۴. توضیح المسائل - م ۳۷۲.

** (خوئی) در غسل ارتماسی یا ترتیبی پاک بودن تمام بدن پیش از غسل لازم نیست، بلکه اگر به فرو رفتن در آب یا ریختن آب به قصد غسل، بدن پاک شود، غسل محقق می‌شود. (مسأله ۳۷۸)

*** (اراکي) احتیاط مستحب است، آن را ترتیبی بجا آورند نه ارتماسی؛ (خوئی) باید آن را ترتیبی بجا آورند. (مسأله ۳۳۷)؛ (گلپایگانی) اگر ترتیبی انجام دهند بهتر است، گر چه ارتماسی هم صحیح است. (مسأله ۳۴۵)

آن را ترتیبی بجا آورد.^۱

۶- کسی که روزه واجب گرفته، نمی‌تواند در حال روزه غسل ارتعاسی انجام دهد، چون روزه‌دار نباید تمام سر را در آب فرو برد ولی اگر از روی فراموشی غسل ارتعاسی کند صحیح است.^۲

۷- در غسل لازم نیست تمام بدن با دست شسته شود، و چنانچه بانیست غسل، آب به تمام بدن برسد کافی است.^۳

غسل مَسِّ مِيت

۱- اگر کسی جائی از بدن خود را به بدن انسان مرده‌ای که سرد شده و غسلش نداده‌اند برساند، باید غسل مَسِّ مِيت کند.^۴

۲- در این موارد مس بدن انسان مرده سبب غسل نمی‌باشد:

* انسانی که در میدان نبرد به شهادت رسیده است، در صورتی که در میدان جان دهد.*

* مرده‌ای که بدنش گرم است و هنوز سرد نشده است.

* مرده‌ای که غسلش داده‌اند.^۵

۳- غسل مس میت را باید مانند غسل جنابت انجام دهند، ولی کسی که غسل مَسِّ مِيت کرده، اگر بخواهد نماز بخواند، باید وضو هم بگیرد.^۶

۱. توضیح المسائل - م ۳۳۹.

۲. توضیح المسائل - م ۳۷۱.

۳. استفتائات - ج ۱ ص ۵۶، س ۱۱۷.

۴. توضیح المسائل - م ۵۲۱.

* (خونی) مس بدن شهید بنا بر احتیاط واجب غسل دارد. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۹۰، م ۱۱)

۵. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۳، م. و توضیح المسائل - م ۵۲۲ و ۵۲۶ و استفتاءات، ص ۷۹، و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۹۰، م ۱۱.

۶. توضیح المسائل - م ۵۳۰.

غسل میت

۱- هرگاه مؤمنی* از دنیا برود، بر همه مکلفین واجب است که او را غسل داده و کفن کنند و بر او نماز بخوانند و سپس دفن کنند، و اگر بعضی انجام دهند، از دیگران ساقط می شود.^۱

۲- واجب است میت را سه غسل بدهند:

اول: به آبی که با سدر مخلوط باشد.

دوم: به آبی که با کافور مخلوط باشد.

سوم: با آب خالص.^۲

۳- غسل میت مثل غسل جنابت است، و احتیاط واجب آن است که تا غسل ترتیبی ممکن است، میت را غسل ارتماسی ندهند.^۳

غسلهای اختصاصی بانوان

حیض، نفاس، استحاضه:

۱- خونی که زن هنگام تولد بچه می بیند خون نفاس است.^۴

۲- خونی که زن در ایام عادت ماهانه می بیند، حیض است.^۵

۳- وقتی که زن از خون حیض و نفاس پاک شد، باید برای نماز و کارهایی که نیاز به طهارت دارد، غسل کند.^۶

۴- یکی دیگر از خون هایی که زنها می بینند، استحاضه است و در برخی از موارد

۱. توضیح المسائل - م ۵۴۲.

* (سایر مراجع) مسلمانی (مسألة ۵۴۸).

۲. توضیح المسائل - م ۵۵۰.

۳. توضیح المسائل - م ۵۶۵.

۴. توضیح المسائل - م ۵۰۸.

۵. توضیح المسائل - ص ۵۵.

۶. توضیح المسائل - م ۵۱۵ و ۴۴۶.

آن باید برای نماز و عبادتهایی که نیاز به طهارت دارد غسل کنند.^۱

خلاصه درس ۱۱

- ۱- در غسل باید تمام بدن شسته شود به گونه ترتیبی یا ارتهاسی.
- ۲- شرائط صحت غسل، همان شرائط صحت وضو است، بجز موالات و از بالا به پائین شستن اعضا.
- ۳- کسی که غسل جنابت کرده نباید برای نماز وضو بگیرد مگر آنکه در بین غسل یا بعد از آن چیزی که وضو را باطل می کند از او سرزند.
- ۴- کسی که چند غسل بر او واجب باشد، می تواند به نیت همه آنها یک غسل انجام دهد، بلکه می تواند به همراه آن نیت غسل استحبابی هم داشته باشد (مثل غسل جمعه).
- ۵- رساندن جایی از بدن به بدن انسان مرده سبب غسل میّت است.
- ۶- اگر جایی از بدن را به بدن شهید، یا مرده ای که بدنش سرد نشده است و یا غسلش داده اند برساند، غسل واجب نمی شود.
- ۷- اگر مؤمنی از دنیا برود باید او را سه بار غسل دهند و سپس کفن کرده و بر آن نماز بخوانند و دفن کنند.
- ۸- غلّسهای میّت عبارت است از:
 - الف: غسل با آب سدر.
 - ب: غسل با آب کافور.
 - ج: غسل با آب خالص.
- ۹- غسل حیض، نفاس و استحاضه تنها بر بانوان واجب می شود.

۱. توضیح المسائل - م ۳۹۵ و ۳۹۶.

پرسش:

؟

- ۱- غسل ترتیبی چگونه انجام می شود؟
- ۲- آیا در آبی که کمتر از مقدار کراهت می توان غسل ارتماسی انجام داد؟
- ۳- شخص جنب در روز جمعه به نیت جنابت و جمعه یک غسل انجام می دهد، آیا می تواند با آن غسل نماز بخواند یا باید وضو هم بگیرد؟
- ۴- نیت غسل را توضیح دهید.
- ۵- آیا در جایی (مثلاً جبهه) از آب تانکری که برای نوشیدن افراد آورده شده می توان غسل کرد؟
- ۶- فرق غسل میت با غسل مَس میت چیست؟
- ۷- در چه صورتی شهید را نباید غسل داد؟

درس ۱۲

تیمم

(جانشین وضو و غسل)

در این موارد باید بجای وضو و غسل تیمم کرد:

- ۱- آب نباشد و یا دسترسی به آن نداشته باشد.
- ۲- آب برای او ضرر داشته باشد (مثلاً؛ به سبب استعمال آب مرضی در او پیدا می شود).
- ۳- اگر آب را به مصرف وضو یا غسل برساند، خودش یا همسر او یا فرزندانش یا رفیقش یا کسانی که به او مربوطند از تشنگی بمیرند یا مریض شوند (حتی حیوانی که در اختیار اوست).
- ۴- بدن یا لباس او نجس است و آب بیش از تطهیر آن ندارد، و لباس دیگری هم ندارد.
- ۵- وقت برای وضو گرفتن یا غسل کردن ندارد.^۱

۱. توضیح المسائل - تیمم .

چگونه تیمم کنیم؟

اعمال تیمم

- ۱- زدن کف دو دست با هم بر چیزی که تیمم بر آن صحیح است.
 - ۲- کشیدن هر دو دست بر تمام پیشانی و دو طرف آن، از جایی که موی سر روئیده است تا روی ابروها و بالای بینی.
 - ۳- کشیدن کف دست چپ بر تمام پشت دست راست.
 - ۴- کشیدن کف دست راست بر تمام پشت دست چپ.
- تمام کارهای تیمم باید با قصد تیمم و برای اطاعت دستور الهی انجام شود، و همچنین باید معلوم کند که تیمم بجای وضو است یا غسل.^۱

چیزهایی که تیمم بر آنها صحیح است:

- * خاک
- * ریگ
- * اقسام سنگها مانند: سنگ سیاه، سنگ مرمر، سنگ گچ (قبل از پخته شدن)، سنگ آهک (قبل از پخته شدن).
- * گل پخته مانند: آجر، کوزه.^۲

چند مسئله:

- ۱- تیممی که بجای وضو است با تیممی که به جای غسل است فرقی ندارد مگر در نیت.^۳

-
۱. توضیح المسائل - م ۷۰۰.
 ۲. توضیح المسائل - م ۶۸۴ و ۶۸۵؛ و العروة الوثقی، ج ۱ ص ۴۸۵.
 - * (اراکي - گلپایگانی) تیمم بر گل پخته صحیح نیست؛ (خوئی) بنا بر احتیاط تیمم بر گل پخته صحیح نیست. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۵)
 ۳. توضیح المسائل - م ۷۰۱.

- ۲- کسی که بجای وضو تیمم کرده است، اگر یکی از چیزهایی که وضو را باطل می‌کند از او سر بزند تیممش باطل می‌شود.^۱
- ۳- کسی که به جای غسل تیمم کرده است هرگاه یکی از اسباب غسل، مثل جنابت یا مَسّ میت پیش آید تیممش باطل می‌شود.^۲
- ۴- تیمم در صورتی صحیح است که نتواند وضو بگیرد، یا غسل کند بنابراین اگر بدون عذر تیمم کند، صحیح نیست و اگر عذر داشته باشد و برطرف شود، مثلاً آب نداشته، و آب پیدا کند، تیمم او باطل می‌شود.^۳
- ۵- اگر به جای غسل جنابت تیمم کند، لازم نیست* برای نماز وضو بگیرد ولی اگر به جای غسلهای دیگر تیمم کند، با آن تیمم نمی‌تواند نماز بخواند و باید برای نماز وضو بگیرد و اگر نتواند وضو بگیرد، باید تیمم دیگری به جای وضو انجام دهد.^۴

شرایط صحیح بودن تیمم:

- * اعضای تیمم پاک باشد، یعنی پیشانی و دستها.
- * پیشانی و پشت دستها را از بالا به پائین مسح کند.
- * چیزی که بر آن تیمم می‌کند پاک و مباح باشد.
- * ترتیب را رعایت کند.
- * موالات را رعایت کند.
- * چیزی بین دست و پیشانی و همچنین کف دست و پشت دست در هنگام مسح فاصله نباشد.^۵

۱. توضیح المسائل - م ۷۲۰.

۲. توضیح المسائل - م ۷۲۰.

۳. توضیح المسائل - م ۷۲۲.

* (کَلْبَائِغَانِي) نباید وضو بگیرد. (مسألة ۷۳۱)

۴. توضیح المسائل - م ۷۲۳.

۵. العروة الوثقى ج ۱ ص ۴۹۵ و توضیح المسائل - م ۶۹۲ - ۶۹۴ - ۷۰۴ تا ۷۰۶.

خلاصه درس ۱۲

- ۱- شخصی که آب ندارد و یا دسترسی به آب ندارد و یا مانعی از مصرف آب وجود دارد باید به جای وضو و غسل تیمم کند.
- ۲- در تیمم باید پیشانی و پشت دستها با کف دستها مسح شود.
- ۳- تیمم بر خاک و ریگ و سنگ و گل پخته صحیح است.
- ۴- تیمم، چه بجای غسل باشد و چه وضو باهم فرقی ندارد (مگر در نیت).
- ۵- اگر بجای وضو تیمم کرده باشد مبطلات وضو آن را باطل می‌کند. و اگر بجای غسل باشد آنچه سبب غسل است آن را باطل می‌کند.
- ۶- تیمم بدون عذر صحیح نیست.
- ۷- در تیمم رعایت ترتیب و موالات لازم است و باید اعضای تیمم و چیزی که بر آن تیمم می‌کند، پاک باشد.

پرسش:

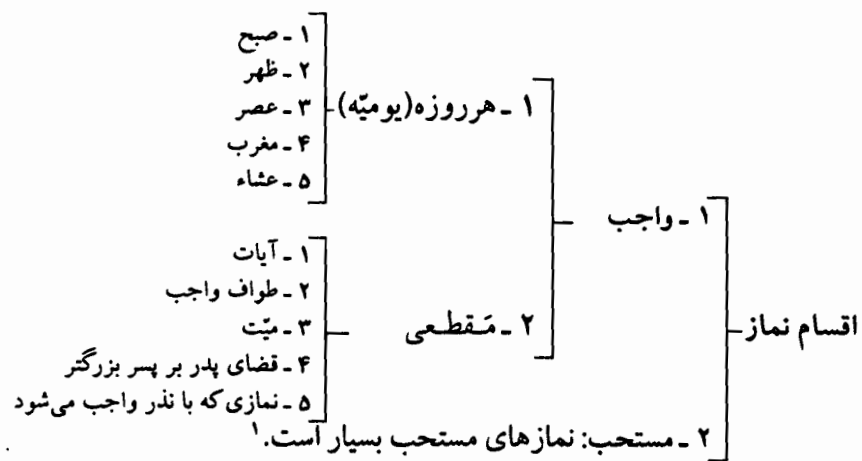
؟

- ۱- در چه مواردی باید بجای وضو و غسل، تیمم کرد؟
- ۲- آیا از ترس درندگان می‌توان بجای وضو تیمم کرد؟
- ۳- تیمم بر آجر و کلوخ چه حکمی دارد؟
- ۴- تیمم بر چوب و برگ درختان چه حکمی دارد؟
- ۵- شخص جنب که از غسل کردن خجالت می‌کشد، می‌تواند بجای غسل تیمم کند یا نه؟

درس ۱۳

وقت نماز

پس از فراگرفتن مسائل طهارت، کم کم برای انجام نماز، آماده می شویم. برای آشنائی با مسائل و احکام نماز ابتدا یاد آور می شویم که نماز یا واجب است و یا مستحب، نمازهای واجب هم دو دسته اند؛ بعضی از آنها تکلیف هر روزه می باشد و در هر شبانه روز، در زمانهای خاصی باید بجا آورده شود و برخی دیگر نمازهایی هستند که گاهی اوقات به سببی خاص واجب می شود و برنامه همیشگی و هر روزه نمی باشد، جهت آشنائی با نمازهای واجب به این نمودار توجه کنید.

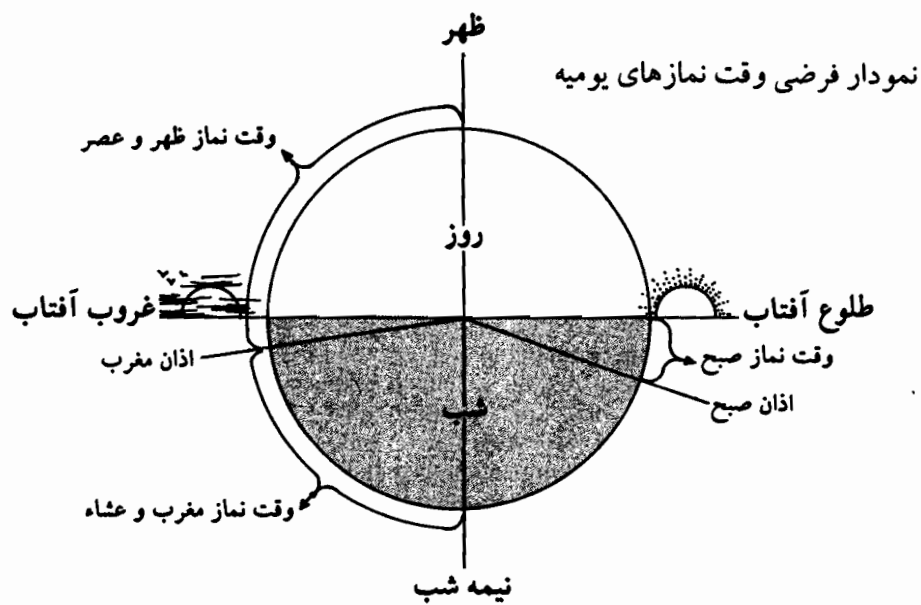
وقت نمازهای روزانه:

نمازهای هر روزه، پنج نماز و مجموع آنها هفده رکعت است.

- نماز صبح : دو رکعت
- نماز ظهر : چهار رکعت
- نماز عصر : چهار رکعت
- نماز مغرب : سه رکعت
- نماز عشاء : چهار رکعت

اولین سئوالی که در رابطه با نمازهای روزانه مطرح می‌باشد این است که این نمازها در چه وقتی باید خوانده شود؟

- وقت نماز صبح : از اذان صبح تا طلوع آفتاب
- وقت نماز ظهر و عصر : از ظهر شرعی تا مغرب
- وقت نماز مغرب و عشاء : از مغرب تا نصف شب^۱

۱. توضیح المسائل - م ۷۳۱ و ۷۳۶.

توضیح

وقت اذان صبح

نزدیک اذان صبح، از طرف مشرق، سفیده‌ای رو به بالا حرکت می‌کند که آن را «فجراول» گویند، هنگامی که آن سفیده پهن شد، «فجر دوّم» و ابتدای وقت نماز صبح است.^۱

ظهر:

اگر چوب یا چیزی مانند آن را عمود بر زمین قرار دهیم، وقتی که سایه آن به کمترین مقدار رسید و رو به افزایش گذاشت «ظهر شرعی» و ابتدای وقت نماز ظهر است.^۲

مغرب:

«مغرب» موقعی است که سرخی طرف مشرق، که بعد از غروب آفتاب پیدا می‌شود از بین برود.^{۳*}

نیمه شب

اگر فاصله بین غروب آفتاب با اذان صبح^{**} را دو نیم کنیم، وسط آن «نیمه شب» و آخر وقت نماز عشاء است.^{۴***}

۱. توضیح المسائل - م ۷۴۱.

۲. توضیح المسائل - م ۷۲۹.

۳. توضیح المسائل - م ۷۳۵.

* (سایر مراجع) از بالای سر بگذرد. (مسأله ۷۴۳)

** (خوئی) باید از اول غروب تا اول آفتاب حساب کرد. (مسأله ۷۴۷)

*** تقریباً یازده ساعت و ربع بعد از ظهر شرعی، آخر وقت نماز مغرب و عشاء است.

۴. احتیاط واجب آن است که برای نماز عشاء همانگونه که در متن آمده است و برای نماز شب تا اول آفتاب حساب شود. (توضیح المسائل - م ۷۳۹)

احکام وقت نماز

- ۱- نمازهای غیر روزانه و مقطعی دارای وقت مشخصی نمی‌باشد، بلکه وقت انجام آنها بستگی به زمانی دارد که به علتی آن نماز واجب شود. مثلاً؛ نماز آیات بستگی به زلزله یا کسوف یا خسوف و یا حادثه‌ای دارد که پیش آمده است، و نماز میت، زمانی واجب می‌شود که مسلمانی از دنیا برود، و تفصیل هر کدام در جای خود خواهد آمد.
- ۲- اگر تمام نماز قبل از وقت خوانده شود و یا عمداً نماز را قبل از وقت شروع کند، باطل است.^۱

اگر نماز در وقت خودش خوانده شود در اصطلاح احکام، گویند: نماز «أداء» شده است.

اگر نماز بعد از وقت خوانده شود، در اصطلاح احکام گویند: نماز «قضاء» شده است.

- ۳- مستحب است انسان نماز را در اول وقت بخواند، و هر چه به اول وقت نزدیکتر باشد بهتر است، مگر آنکه تأخیر آن از جهتی بهتر باشد، مثلاً صبر کند که نماز را به جماعت بخواند.^۲
- ۴- اگر وقت نماز تنگ باشد، که اگر بخواند مستحبّات نماز را بجا آورد، بخشی از نماز بعد از وقت خوانده می‌شود باید مستحبّات را بجا نیاورد، مثلاً اگر بخواند قنوت بخواند، وقت می‌گذرد، باید قنوت نخواند.^۳

۱. توضیح المسائل - م ۷۴۴.

۲. توضیح المسائل - م ۷۵۱.

۳. توضیح المسائل - م ۷۴۷.

خلاصه درس ۱۳

- ۱- نمازهای واجب بر دو دسته است: الف: نمازهای همیشگی - ب: نمازهایی که گاهی اوقات واجب می شود.
- ۲- نمازهای هر روزه عبارتند از: صبح، ظهر، عصر، مغرب و عشاء.
- ۳- نمازهایی که گاهی واجب می شود عبارتند از: آیات، طواف، میت، قضای پدر بر پسر بزرگتر و نماز نذری.
- ۴- وقت نمازهای روزانه بدین شرح است:
 وقت نماز صبح : از اذان صبح تا طلوع آفتاب
 وقت نماز ظهر و عصر : از ظهر شرعی تا مغرب
 وقت نماز مغرب و عشاء : از مغرب تا نصف شب
- ۵- زمان دمیدن فجر دوم وقت اذان صبح و ابتدای وقت نماز صبح است.
- ۶- آنگاه که سایه چیزهای عمود بر زمین به کمترین مقدار می رسد و رو به افزایش می گذارد ظهر شرعی است.
- ۷- پس از غروب آفتاب، آنگاه که سرخی طرف مشرق از بین می رود، مغرب است.
- ۸- اگر فاصله بین غروب آفتاب و اذان صبح دو نیم شود، نیمه شب و پایان وقت نماز عشاء است.
- ۹- اگر تمام نماز قبل از وقت خوانده شود باطل است.
- ۱۰- نماز اداء به نمازی گویند که در وقت خود خوانده شود؛ نماز قضاء نمازی است که بعد از وقت خوانده می شود.

پرسش:

؟

- ۱- فرق بین نماز واجب و مستحب را توضیح دهید.

- ۲ - نمازهایی که همیشه در شب باید خوانده شود نام ببرید.
- ۳ - دو نمونه از اسباب وجوب نماز آیات را نام ببرید.
- ۴ - امروز با قراردادن چوبی عمود بر زمین، ظهر را مشخص کنید.
- ۵ - اگر غروب آفتاب ساعت $۶\frac{۱}{۴}$ بعد از ظهر و اذان صبح ساعت $۴\frac{۱}{۴}$ باشد محاسبه فرمائید نیمه شب در چنین شبی چه وقت است.
- ۶ - برای تشخیص مغرب (ابتدای وقت نماز مغرب) باید به مشرق بنگریم یا به مغرب؟

درس ۱۴

قبله، پوشش

قبله

۱ - خانه کعبه، که در شهر مکه و در مسجد الحرام قرار دارد، «قبله» است و نمازگزار باید رو به آن نماز بخواند.

۲ - کسی که بیرون شهر مکه و دور از آن است اگر طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند، کافی است.^۱

پوشانیدن بدن در نماز

یکی از مسائلی که قبل از شروع نماز توجه به آن لازم است، مسأله پوشش است، و اکنون به بیان مقدار پوشش و شرایط آن می‌پردازیم.

مقدار پوشش

۱ - مردان؛ باید عورت را بپوشانند و بهتر است از ناف تا زانو را بپوشانند.

۲ - زنان؛ باید تمام بدن را بپوشانند بجز:

* دستها تا مچ.

۱. توضیح المسائل، م ۷۷۶.

* پاها تا میچ.

* صورت به مقداری که در وضو باید شسته شود.^۱

۳- بر زنان پوشاندن دستها و پاها و صورت به مقداری که در مسأله پیش گفته شد در نماز واجب نیست، گرچه پوشاندن آن هم مانع ندارد.^۲

۴- لباس نمازگزار باید این شرایط را دارا باشد:

* پاک باشد (نجس نباشد).

* مباح باشد (غصبی نباشد).

* از اجزاء مردار^۳ نباشد، مثلاً از پوست حیوانی که مطابق دستور اسلام کشته شده است تهیه نشده باشد، حتی کمر بند و کلاه.

* از حیوان حرام گوشت نباشد، مثلاً از پوست پلنگ یا خوک تهیه نشده باشد.

* اگر نمازگزار مرد است لباس او طلاباف یا ابرایشم خالص نباشد.

از شرایط بالا، آنچه ممکن است برای هر کس پیش آید شرط اول است چون کمتر کسی است که با لباس غصبی یا از اجزاء مردار نماز بخواند، بنابراین به توضیح شرط اول می پردازیم.

گفتنی است که علاوه بر لباس، بدن نمازگزار نیز باید پاک باشد.

در این موارد نماز خواندن با بدن یا لباس نجس، باطل است:

* عمداً با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، یعنی با این که می داند بدن یا لباسش

نجس است با همان حال نماز بخواند.^۴

* در یاد گرفتن مسأله کوتاهی کرده* و به جهت ندانستن مسئله با بدن یا لباس

۱. توضیح المسائل، م ۷۸۸ و ۸۸۹.

۲. توضیح المسائل، م ۷۸۹.

۳. به درس ۳ مراجعه شود.

۴. توضیح المسائل، م ۷۹۹.

* (گلپایگانی) کسی که نمی داند با بدن یا لباس نجس نماز باطل است، اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، بنا بر احتیاط لازم نمازش باطل است (مسأله ۸۰۸۹)، (اراکي) کسی که نمی داند با بدن و لباس نجس نماز باطل است اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، نمازش باطل است. (مسأله ۷۹۴)

نجس نماز خوانده است.^۱

* نجس بودن بدن یا لباس را می دانسته، ولی هنگام نماز فراموش کرده و با آن نماز خوانده است.^۲

در این موارد، اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند صحیح است:

- * نداند بدن یا لباسش نجس است و بعد از نماز متوجه شود.^۳
- * به واسطه زخمی که در بدن اوست، بدن یا لباسش نجس شده و آب کشیدن یا عوض کردن آن هم دشوار است.^۴
- * لباس یا بدن نمازگزار به خون نجس شده است ولی مقدار آلودگی کمتر از دِرْهَم* است.
- * ناچار باشد که با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، مثلاً آب برای تطهیر ندارد.

چند مسأله:

- ۱- اگر لباسهای کوچک نمازگزار مثل دستکش و جوراب، نجس باشد، و یا دستمال کوچک نجسی در جیب داشته باشد، چنانچه از اجزاء مردار یا حرامگوشت نباشد اشکال ندارد.^۵
- ۲- پوشیدن عبا و لباس سفید و پاکیزه ترین لباسها و استعمال بوی خوش و دست کردن انگشتری عقیق در نماز، مستحب است.^۶
- ۳- پوشیدن لباس سیاه و چرک و تنگ و لباسی که نقش صورت دارد و باز بودن

۱. توضیح المسائل، م ۸۰۰.

۲. توضیح المسائل، م ۸۰۳.

۳. توضیح المسائل، م ۸۰۲.

۴ و ۵ و ۶. توضیح المسائل، م ۸۴۸.

* یک درهم، تقریباً به اندازه یک سکه دو ریالی است.

۷. توضیح المسائل، م ۸۶۱.

۸. توضیح المسائل، م ۸۶۴.

تکمه‌های لباس در نماز مکروه است.^۱

خلاصه درس ۱۴

- ۱- خانه کعبه که در مسجد الحرام و در شهر مکه قرار دارد قبله است و نمازگزار باید رو به آن نماز بخواند.
- ۲- اگر نمازگزار طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند کافی است.
- ۳- مردان باید در نماز عورت را بپوشانند و بهتر است از ناف تا زانو را بپوشانند.
- ۴- زنان باید در نماز تمام بدن، بجز صورت و دستها تا مچ و پاها تا مچ را بپوشانند.
- ۵- بدن و لباس نمازگزار باید پاک باشد.
- ۶- لباس نمازگزار باید مباح باشد و از اجزاء مردار و حیوان حرام گوشت نباشد.
- ۷- اگر نمازگزار قبلاً نمی‌دانسته بدن یا لباسش نجس است و بعد از نماز متوجه شود، صحیح است.
- ۸- اگر نمازگزار قبلاً می‌دانسته که بدن یا لباسش نجس است ولی هنگام نماز فراموش کرده است نمازش باطل است.

پرسش:

؟

- ۱- شرائط لباس نمازگزار چیست؟
- ۲- اگر پس از نماز متوجه شود که لباسش نجس است، نمازش چه حکمی دارد؟
- ۳- در چه صورتی نمازگزار با این که می‌داند لباسش نجس است می‌تواند نماز بخواند؟
- ۴- اگر بین نماز متوجه شود لباسش نجس است تکلیف چیست؟
- ۵- برای حال ناچاری که می‌توان با بدن یا لباس نجس نماز خواند، سه مثال بیاورید.

۱. توضیح المسائل، م ۸۶۵.

درس ۱۵

مکان نمازگزار، اذان و اقامه

مکانی که انسان بر آن نماز می خواند باید دارای شرائط زیر باشد:

- * مباح باشد (غصبی نباشد).
- * بی حرکت باشد (مانند اتومبیل در حال حرکت نباشد).
- * تنگ و سقف آن کوتاه نباشد تا بتواند قیام و رکوع و سجود را بطور صحیح انجام دهد.
- * جائی که پیشانی را می گذارد (در حال سجده) پاک باشد.
- * مکان نمازگزار اگر نجس است طوری تر نباشد که به بدن یا لباس نمازگزار سرایت کند.
- * جائی که پیشانی را می گذارد (در حال سجده) از جای زانو ها و بنا بر احتیاط واجب از جای انگشتان پا، بیش از چهار انگشت بسته پست تر یا بلند تر نباشد.^{۱*}

۱. توضیح المسائل، مکان نمازگزار.

* در رساله های سایر مراجع برخی شرایط دیگر هم آمده است.

احکام مکان نمازگزار:

- ۱- نماز خواندن در مکان غصبی (مثلاً در خانه‌ای که بدون اجازه صاحبخانه وارد شده است) باطل است.^۱
- ۲- در حال ناچاری نماز خواندن بر چیزی که حرکت می‌کند، مانند قطار و هواپیما و در جایی که سقف آن کوتاه است و یا جایش تنگ است، مانند سنگر و بر مکان ناهموار اشکال ندارد.^۲
- ۳- انسان باید رعایت ادب را بکند و جلوتر از قبر پیغمبر (صلی الله علیه و آله) و امام (علیه السلام) نماز نخواند.^{۳*}
- ۴- مستحب است، انسان نماز را در مسجد بخواند، و در اسلام بر این مسأله سفارش بسیار شده است.^۴
- ۵- از مسائلی که خواهد آمد، به اهمیت حضور در مسجد و نماز خواندن در آن پی می‌بریم:

- * زیاد رفتن به مسجد مستحب است.
- * رفتن به مسجدی که نمازگزار ندارد مستحب است.
- * همسایه مسجد اگر عذری نداشته باشد مکروه است در غیر مسجد نماز بخواند.
- * مستحب است، انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود:
- غذا نخورد، در کارها با او مشورت نکند، همسایه او نشود، از او زن نگیرد و به او زن ندهد.^{۵**}

-
۱. توضیح المسائل، م ۸۶۶.
 ۲. توضیح المسائل، م ۸۸۰.
 ۳. توضیح المسائل، م ۸۸۴.
 - * (گلپایگانی) بنابر احتیاط واجب، باید جلوتر یا مساوی قبر پیغمبر - ص - و امام - ع - نماز نخواند. (مسأله ۸۹۸)
 ۴. توضیح المسائل، م ۸۹۳.
 ۵. توضیح المسائل، م ۸۹۶ و ۸۹۷.
 - ** احکام مسجد به تفصیل در درس ۴۴ خواهد آمد.

آمادگی برای نماز

اکنون، پس از فراگرفتن مسائل وضو، غسل، تیمم، وقت نماز، پوشش و مکان نمازگزار آماده شروع نماز می‌شویم.

اذان و اقامه

۱ - بر نمازگزار مستحب است، قبل از نمازهای یومیه، ابتدا اذان بگوید و بعد از آن اقامه، و سپس نماز را شروع کند.^۱

اذان

الله أكبر ۴ مرتبه
 أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۲ مرتبه
 أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ۲ مرتبه
 حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ۲ مرتبه
 حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ۲ مرتبه
 حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ ۲ مرتبه
 الله أكبر ۲ مرتبه
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۲ مرتبه

اقامه

الله أكبر ۲ مرتبه
 أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۲ مرتبه
 أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ۲ مرتبه
 حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ۲ مرتبه

۱. توضیح المسائل، م ۹۲۶ و ۹۱۸.

حَتَّى عَلَى الْفَلَاحِ	۲ مرتبه
حَتَّى عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ	۲ مرتبه
قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ	۲ مرتبه
اللَّهُ أَكْبَرُ	۲ مرتبه
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	۱ مرتبه

۲- جمله «أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا وَلِيُّ اللَّهِ» جزء اذان و اقامه نیست، ولی خوب است بعد از «أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» به قصد قربت گفته شود.^۱

احکام اذان و اقامه

۱- اذان و اقامه باید بعد از داخل شدن وقت نماز گفته شود و اگر قبل از وقت بگوید باطل است.^۲

۲- اقامه باید بعد از اذان گفته شود و اگر قبل از اذان بگوید صحیح نیست.^۳

۳- بین جمله‌های اذان و اقامه باید، زیاد فاصله نشود و اگر بین آنها بیشتر از معمول فاصله بیندازد، باید دوباره آن را از سر بگیرد.^۴

۴- اگر برای نماز جماعتی اذان و اقامه گفته باشند، کسی که با آن جماعت نماز می‌خواند، نباید برای نماز خود اذان و اقامه بگوید.^۵

۵- نماز مستحبی اذان و اقامه ندارد.^۶

۶- مستحب است در روز اولی که بچه به دنیا می‌آید، در گوش راست او اذان و در گوش چپش اقامه بگویند.^۷

۱. توضیح المسائل، م ۹۱۹.
۲. توضیح المسائل، م ۹۳۵.
۳. توضیح المسائل، م ۹۳۱.
۴. توضیح المسائل، م ۹۲۰.
۵. توضیح المسائل، م ۹۲۳.
۶. العروة الوثقی، ج ۱ - ص ۶۰۱.
۷. توضیح المسائل - م ۹۱۷.

۷- مستحب است کسی که برای گفتن اذان معین می‌کنند، عادل و وقت شناس و صدایش بلند باشد.^۱

خلاصه درس ۱۵

- ۱- مکان نمازگزار باید دارای این شرایط باشد:
 - * مباح باشد.
 - * بی حرکت باشد.
 - * جای آن تنگ و سقف آن کوتاه نباشد،
 - * جای پیشانی (در سجده) پاک باشد.
 - * پست و بلند نباشد.
 - * اگر مکان نجس است به بدن یا لباس نمازگزار سرایت نکند.
- ۲- نماز خواندن در مکان غصبی باطل است.
- ۳- در حال ناچاری می‌توان در مکان متحرک و در جایی که سقف آن کوتاه است و بر مکان پست و بلند نماز خواند.
- ۴- مستحب است انسان نماز را در مسجد بخواند.
- ۵- مستحب است انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود، غذا نخورد، همسایه او نشود، در کارها با او مشورت نکند، به او زن ندهد و از او زن نگیرد.
- ۶- مستحب است قبل از شروع نماز ابتدا اذان بگوید و بعد از آن اقامه، و سپس نماز را شروع کند.
- ۷- اقامه باید بعد از اذان گفته شود.
- ۸- کسی که در نماز جماعت شرکت می‌کند، اگر برای آن نماز اذان و اقامه گفته باشند نباید برای نماز خود اذان و اقامه بگوید.
- ۹- مستحب است در روز اولی که بچه به دنیا می‌آید در گوش راست او اذان و در گوش چپش اقامه بگویند.

پرسش:

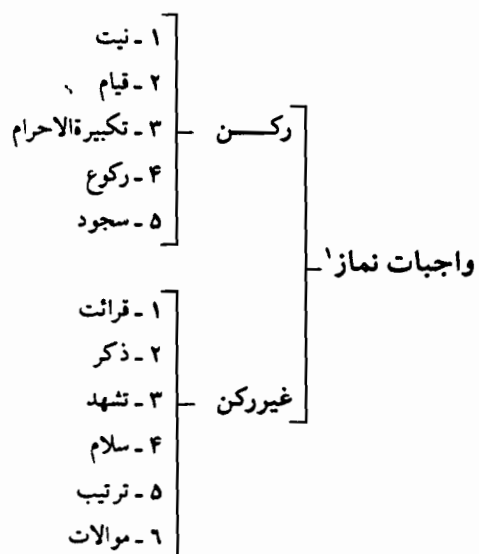
؟

- ۱ - نماز خواندن بر فرش نجس چه حکمی دارد؟
- ۲ - آیا بر سجاده‌ای که دیگری برای خود پهن کرده است می‌توان نماز خواند؟
چرا؟
- ۳ - اذان با اقامه چه تفاوتی دارد؟
- ۴ - مستحب است رفتار ما با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود چگونه باشد؟
- ۵ - نماز خواندن در قطار و هواپیما چه حکمی دارد؟
- ۶ - دو مورد از مواردی که اذان و اقامه ساقط می‌باشد نام ببرید.

درس ۱۶

واجبات نماز

- ۱- نماز با گفتن «الله اکبر» شروع می شود و با سلام به پایان می رسد.
- ۲- آنچه در نماز انجام می شود یا واجب است و یا مستحب.
- ۳- واجبات نماز، یازده چیز است که برخی رکن و برخی غیررکن است.

۱. توضیح المسائل، واجبات نماز.

فرق بین رُکن و غیر رُکن:

ارکان نماز، اجزاء اساسی آن به شمار می‌آید و چنانچه یکی از آنها بجا آورده نشود و یا اضافه شود، هر چند بر اثر فراموشی هم باشد، نماز باطل است. واجبات دیگر، گرچه انجام آنها لازم است ولی چنانچه از روی فراموشی، کم یا زیاد شود نماز باطل نیست.^۱

احکام واجبات نماز

□ تیت

۱- نمازگزار، از آغاز تا پایان نماز، باید بداند چه نمازی می‌خواند و آن را برای انجام فرمان خداوند عالم بجا آورد.^۲

۲- به زبان آوردن نیت، لازم نیست، ولی چنانچه به زبان هم بگوید اشکال ندارد.^۳

۳- نماز، باید از هر گونه ریا و خودنمایی بدور باشد، یعنی نماز را تنها برای انجام دستور خداوند بجا آورد و چنانچه تمام نماز یا قسمتی از آن، برای غیر خدا باشد، باطل است.^{۴*}

□ تکبیرة الاحرام

همانگونه که گذشت نماز با گفتن «اللهُ اکبر» آغاز می‌شود و به آن «تکبیرة الاحرام» می‌گویند. چون با همین تکبیر است که بسیاری از کارها که قبل از نماز جایز بوده بر نمازگزار حرام می‌شود، مانند خوردن و آشامیدن، خندیدن و گریستن.

۱. توضیح المسائل، م ۹۴۲.

۲. همان مدرک.

۳. توضیح المسائل، م ۹۴۳.

۴. توضیح المسائل، م ۹۴۶ - ۹۴۷.

* (گلپایگانی) اگر در جزء مستحب نماز ریا کند، احتیاط لازم آن است که نماز را تمام کند و دوباره بخواند. (مسألة ۹۵۶)

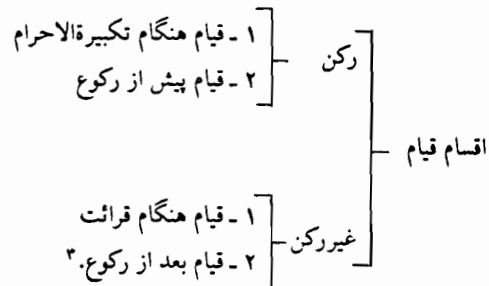
واجبات تکبيرة الاحرام:

- ۱- به عربی صحیح گفته شود.
- ۲- هنگام گفتن «الله اکبر» بدن آرام باشد.
- ۳- تکبيرة الاحرام را طوری بگوید که اگر مانعی در کار نباشد خودش بشنود، یعنی بسیار آهسته بگوید.
- ۴- بنا بر احتیاط واجب آن را به چیزی که پیش از آن می خواند وصل نکند.^۱

مستحب است موقع گفتن تکبيرة الاحرام و تکبیرهای بین نماز دستها را تا مقابل گوشها بالا ببرد.^۲

□ قیام

قیام یعنی ایستاده بودن، که در بعضی موارد، از ارکان نماز است و ترک آن نماز را باطل می کند، ولی افرادی که نمی توانند ایستاده نماز بخوانند، وظیفه ای دارند که در مسائل آینده خواهد آمد.

۱. توضیح المسائل، م ۹۴۸ و ۹۴۹ و ۹۵۱ و ۹۵۲.

۲. توضیح المسائل، م ۹۵۵.

۳. توضیح المسائل، م ۹۵۸.

احکام قیام:

۱- واجب است پیش از گفتن تکبیرة الاحرام و بعد از آن مقداری بایستد تا یقین کند که تکبیر را در حال قیام گفته است.^۱

۲- قیام پیش از رکوع بدان معنی است که در حالت ایستاده به رکوع برود، بنابراین اگر رکوع را فراموش کند و بعد از قرائت به سجده برود و قبل از وارد شدن به سجده یادش بیاید، باید کاملاً بایستد سپس به رکوع برود و پس از آن سجده‌ها را بجا آورد.^۲

۳- اموری که در حال قیام باید از آن پرهیز شود:

* بدن را حرکت دادن.

* به طرفی خم شدن.

* به جایی یا چیزی تکیه کردن.

* پاها را زیاد باز گذاشتن.

* پاها را از زمین بلند کردن.^۳

۴- نمازگزار باید موقع ایستادن هر دو پا را بر زمین بگذارد،* ولی لازم نیست سنگینی بدن روی هر دو پا باشد و اگر روی یک پا هم باشد اشکال ندارد.^۴

۵- کسی که به هیچ وجه نتواند ایستاده نماز بخواند، باید نشسته رو به قبله نماز بخواند، و اگر نشسته هم نتواند نماز بخواند، باید خوابیده نماز بخواند.^۵

۶- واجب است بعد از انجام رکوع بطور کامل بایستد و سپس به سجده برود و چنانچه این قیام عمداً ترک شود نماز باطل است.^۶

۱. توضیح المسائل، م ۹۵۹.

۲. توضیح المسائل، م ۹۶۰.

۳. توضیح المسائل، م ۹۶۱ و ۹۶۳ و ۹۶۴.

* (خوئی) احتیاط مستحب است که هر دو پا روی زمین باشد. (مسألة ۹۷۲)

۴. توضیح المسائل، م ۹۶۳.

۵. توضیح المسائل، م ۹۷۰ و ۹۷۱.

۶. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۶۲، م ۱، و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۶۵، الرابع.

خلاصه درس ۱۶

- ۱- واجبات نماز یازده چیز است که پنج عدد آنها رکن و بقیه غیر رکن است.
- ۲- فرق بین رکن و غیر رکن این است که اگر یکی از ارکان نماز کم یا زیاد شود هر چند از روی فراموشی هم باشد نماز باطل است، ولی کم یا زیاد شدن غیر رکن اگر از روی فراموشی باشد نماز باطل نیست.
- ۳- نیت نماز باید خالی از هرگونه ریا و خودنمایی باشد.
- ۴- تکبیرة الاحرام باید به عربی صحیح گفته شود.
- ۵- قیام هنگام تکبیرة الاحرام و قیام متصل به رکوع، رکن است ولی قیام هنگام قرائت و پس از رکوع رکن نیست اما واجب است و چنانچه عمدتاً ترک شود، نماز باطل است.
- ۶- در حال قیام نباید بدن را حرکت دهد، یا به چیزی تکیه کند و باید هر دو پا را بر زمین بگذارد و پاها را زیاد باز نگذارد ولی تمام این موارد در حال ناچاری اشکال ندارد.
- ۷- کسی که نمی تواند ایستاده نماز بخواند باید نشسته نماز بخواند و کسی که نمی تواند نشسته بخواند باید خوابیده نماز بخواند.

پرسش:

؟

- ۱- ارکان نماز را برشمارید و فرق آن را با غیر رکن بیان فرمائید.
- ۲- چرا به الله اکبر اول نماز تکبیرة الاحرام می گویند؟
- ۳- نیت را توضیح دهید.
- ۴- قیام را توضیح داده و اقسام آن را بیان فرمائید.
- ۵- قیام قبل و بعد از رکوع را توضیح داده و فرق آن دو را بگوئید.

درس ۱۷

واجبات نماز

■ قرائت

خواندن حمد و یک سوره دیگر در رکعت اول و دوم نماز و خواندن حمد (بدون سوره) یا تسبیحات اربعه در رکعت سوم و چهارم را «قرائت» گویند.

سوره حمد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ
نَسْتَعِينُ * إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ * غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *

در رکعت اول و دوم نماز باید پس از حمد، سوره دیگری از قرآن، خوانده شود،
مثلاً سوره «توحید»:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ *

و در رکعت سوم و چهارم نماز، باید سوره حمد، یا سه مرتبه تسبیحات اربعه خوانده شود و اگر یک مرتبه هم بخواند کافی است.^۱

تسبیحات اربعه:

«سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ»

احکام قرائت

۱- قرائت رکعت سوم و چهارم نماز باید آهسته خوانده شود، ولی حکم حمد و سوره در رکعت اول و دوم نماز به این شرح است:^۲

نماز	نمازگزار	حکم
ظهر و عصر	مرد* و زن	باید آهسته بخوانند
مغرب، عشاء، صبح	مرد	باید بلند بخواند
	زن	اگر نامحرم صدای او را نمی شنود می تواند بلند بخواند و اگر می شنود، بنا بر احتیاط واجب باید آهسته بخواند

۲- اگر در جائی که باید نماز را بلند بخواند، عمداً آهسته بخواند یا در جائی که باید آهسته بخواند، عمداً بلند بخواند، نمازش باطل است، ولی اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله باشد، صحیح است.^۳

۳- اگر در بین خواندن حمد و سوره بفهمد اشتباه کرده است، (مثلاً می بایست بلند

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۰۵.

۲. توضیح المسائل، م ۹۹۲ تا ۹۹۴ و ۱۰۰۷.

* احکامی که برای مردان گفته می شود، پسرها هم همین احکام را دارند.

۳. توضیح المسائل، م ۹۹۵.

بخواند ولی آهسته خوانده است) لازم نیست مقداری را که خوانده، دوباره بخواند.^۱
 ۴- انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند و کسی که اصلاً نمی‌تواند صحیح آن را یاد بگیرد، باید هر طور که می‌تواند بخواند و احتیاط مستحب* است که نماز را به جماعت بجا آورد.^۲

۵- اگر انسان، کلمه‌ای را صحیح بداند، مثلاً کلمه «عَبْدُهُ» را در تشهد «عَبْدُهُ» می‌دانسته و در نماز همانطور بخواند، و بعد بفهمد غلط خوانده است، لازم نیست** دوباره نماز را بخواند.^۳

۶- در این موارد نمازگزار نباید در رکعت اول و دوم، سوره بخواند و تنها به خواندن حمد اکتفا می‌کند:

الف: وقت نماز تنگ باشد.

ب: ناچار باشد که سوره نخواند، مثلاً بترسد که اگر سوره را بخواند دزد یا درنده، یا چیز دیگری به او صدمه بزند.^۴

۷- در تنگی وقت باید تسبیحات اربعه را یک مرتبه بگوید.^۵

بعضی از مستحبات قرائت:

- ۱- در رکعت اول پیش از حمد بگوید: «أَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ».
- ۲- در رکعت اول و دوم نماز ظهر و عصر «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ» را بلند بگوید.
- ۳- حمد و سوره را شمرده بخواند و در آخر هر آیه وقف کند، یعنی آن را به آیه بعد نچسباند.

۱. همان مدرک.

۲. توضیح المسائل، م ۹۹۷.

* (گلپایگانی) احتیاط لازم آن است که نماز را به جماعت بخواند. (مسأله ۱۰۰۶)

** (گلپایگانی - اراکی) باید دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۱۰)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۰۱.

۴. توضیح المسائل، م ۹۷۹.

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۰۶.

- ۴- در حال خواندن حمد و سوره به معنای آن توجه داشته باشد.
- ۵- در تمام نمازها در رکعت اول، سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» و در رکعت دوم سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند.^۱

■ ذکر

یکی از واجبات رکوع و سجده ذکر است، یعنی گفتن «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا «اللَّهُ اکبر» و مانند آن، که تفصیل هر یک خواهد آمد.

خلاصه درس ۱۷

- ۱- قرائت نماز، یعنی خواندن «حمد» و سوره دیگری از قرآن در رکعت اول و دوم نماز و خواندن «حمد» (بدون سوره) یا تسبیحات در رکعت سوم و چهارم.
- ۲- قرائت رکعت سوم و چهارم نماز باید آهسته خوانده شود.
- ۳- پسرها و مردان باید حمد و سوره رکعت اول و دوم نماز صبح و مغرب و عشاء را بلند بخوانند.
- ۴- حمد و سوره نماز ظهر و عصر باید آهسته خوانده شود.
- ۵- در تنگی وقت و در حال ناچاری باید سوره نخواند، و تسبیحات اربعه را هم یکبار بگوید.
- ۶- اگر انسان کلمه‌ای را صحیح بداند و نماز را همان طور بخواند و بعد بفهمد غلط خوانده است، لازم نیست نماز را دوباره بخواند.
- ۷- انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند.

پرسش:

؟

- ۱- قرائت چیست؟ توضیح دهید.

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۱۷ و ۱۰۱۸.

- ۲- آیا تاکنون قرائت خود را برای کسی خوانده‌اید، اگر پاسخ منفی است، قرائت خود را برای استاد بخوانید و آن را اصلاح کنید.
- ۳- آیا می‌توان تسبیحات اربعه را بلند خواند؟
- ۴- آیا بلند خواندن حمد و سوره در نماز واجب است؟
- ۵- مردی حمد و سوره نماز صبح و مغرب و عشاء را تاکنون آهسته خوانده است، تکلیف او نسبت به نمازهای گذشته چیست؟
- ۶- آیا تاکنون در نمازتان اشتباهی بوده است که اکنون متوجه آن شده باشید؟
- ۷- در چه صورتی نمازگزار نباید سوره بخواند و باید تسبیحات اربعه را نیز یک مرتبه بخواند؟

درس ۱۸

واجبات نماز

□ رکوع

۱- در هر رکعت بعد از قرائت نمازگزار باید به اندازه‌ای خم شود که بتواند دست را به زانو بگذارد و این عمل را «رکوع» می‌گویند.^۱

۱- خم شدن به مقداری که بیان شد.
۲- ذکر، (گفتن حداقل، سه مرتبه سُبْحَانَ اللَّهِ).
۳- آرامش بدن در حال گفتن ذکر رکوع.
۴- ایستادن بعد از رکوع.
۵- آرامش بدن بعد از رکوع. ^۲	}	واجبات رکوع

ذکر رکوع

در رکوع، هر ذکر گفته شود کافی است، ولی احتیاط واجب * آن است که به قدر سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.^۳

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۲۲.

۲. العروة الوثقی، ج ۱ - ص ۶۶۴.

* (اراکنی) شرط است که به این مقدار باشد. (مسأله ۱۰۲۰)؛ (گلپایگانی) باید به قدر سه «سبحان الله» باشد. (مسأله ۱۰۳۷)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۲۸.

آرامش بدن در رکوع

- ۱- در رکوع باید به مقدار ذکر واجب، بدن آرام باشد.^۱
- ۲- اگر پیش از آنکه به مقدار رکوع خم شود و بدن آرام گیرد، عمداً ذکر رکوع را بگوید،* نمازش باطل است.^۲
- ۳- اگر پیش از تمام شدن ذکر واجب، عمداً سر از رکوع بردارد نمازش باطل است.^۳

ایستادن و آرامش بعد از رکوع

- بعد از تمام شدن ذکر رکوع، باید بایستند و بعد از آنکه بدن آرام گرفت به سجده برود و اگر عمداً پیش از ایستادن، یا پیش از آرام گرفتن بدن به سجده برود نمازش باطل است.^۴

وظیفه کسی که نمی تواند به طور معمول رکوع کند:

- ۱- کسی که نمی تواند به مقدار رکوع خم شود باید به هر اندازه که می تواند خم شود.**
- ۲- کسی که اصلاً نتواند خم شود*** باید نشسته رکوع کند.
- ۳- کسی که نمی تواند نشسته رکوع کند باید ایستاده نماز بخواند و برای رکوع، با سر اشاره کند.^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۳۰.
۲. توضیح المسائل، م ۱۰۳۲.
- * (گلهایگانی) باید بعد از آرام گرفتن بدن، دوباره ذکر را بگوید و بنابر احتیاط لازم نماز را تمام کرده و دوباره بخواند و اگر به همان ذکر اول اکتفا کند نمازش باطل است. (مسأله ۱۰۴۱)
۳. توضیح المسائل، م ۱۰۳۳.
۴. توضیح المسائل، م ۱۰۴۰.
- ** (گلهایگانی) در این صورت احتیاط لازم آن است که نماز را دوباره بخواند و رکوع آن را نشسته بجا آورد و اگر هیچ نتواند خم شود باید موقع رکوع بنشیند و نشسته رکوع کند و احتیاط لازم آن است که نماز دیگری هم بخواند و برای رکوع آن با سر اشاره کند. (مسأله ۱۰۴۵)
۵. توضیح المسائل، م ۱۰۳۷.
- *** (خونی) باید برای رکوع با سر اشاره کند. (مسأله ۱۰۴۵)

برخی از مستحبات رکوع

- ۱- مستحب است ذکر رکوع را سه یا پنج یا هفت مرتبه بلکه بیشتر بگوید.
- ۲- مستحب است پیش از رفتن به رکوع در حالی که راست ایستاده تکبیر بگوید.
- ۳- مستحب است در حال رکوع بین دو قدم (روی زمین) را نگاه کند.
- ۴- مستحب است پیش از ذکر رکوع یا بعد از آن صلوات بفرستد.
- ۵- مستحب است بعد از رکوع، هنگامی که ایستاد و بدن آرام گرفت بگوید «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»^۱.

■ سجود

- ۱- نمازگزار باید در هر رکعت از نمازهای واجب و مستحب، بعد از رکوع دو سجده بجا آورد.^۲
 - ۲- سجده آن است که پیشانی و کف دو دست و سر زانوها و سر دو انگشت بزرگ پاها (شست) را بر زمین بگذارد.
۱- گذاشتن هفت عضو از بدن بر زمین. ۲- ذکر. ۳- آرامش بدن در حال ذکر سجده. ۴- سر برداشتن و نشستن و آرامش بین دو سجده. ۵- بر زمین بودن هفت عضو در هنگام ذکر. ۶- مساوی بودن جاهای سجده (پست و بلند نبودن). ۷- گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است. ۸- پاک بودن جایی که پیشانی را می گذارد. ۹- موالات بین دو سجده.^۳	}	واجبات سجده
- تفصیل واجبات سجده در درس آینده خواهد آمد.

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۴۵.

۳. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۷۳.

خلاصه درس ۱۸

- ۱- در هر رکعت از نماز، پس از قرائت بجا آوردن یک رکوع لازم است.
- ۲- رکوع عبارت است از خم شدن به مقداری که بتواند دست را به زانو بگذارد.
- ۳- واجبات رکوع عبارت است از:
 - * خم شدن به مقداری که گفته شد.
 - * ذکر و آرامش بدن در حال ذکر.
 - * ایستادن و آرامش بعد از رکوع.
- ۴- احتیاط واجب آن است که ذکر رکوع از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.
- ۵- ذکر رکوع باید در حال آرامش بدن گفته شود و در حال رفتن به رکوع و برخاستن از آن گفته نشود.
- ۶- کسی که نمی تواند ایستاده رکوع کند، باید نشسته رکوع کند و کسی که نشسته هم نمی تواند بجا آورد، باید با سر اشاره کند.
- ۷- نمازگزار باید پس از رکوع، دو سجده بجا آورد.
- ۸- در سجده باید، پیشانی، کف دو دست، سرزانوها و نوک انگشتان بزرگ پا (نشست) بر زمین باشد.

پرسش:

- ۱- فرق رکوع و ذکر رکوع چیست؟
- مقدار توقف در حالت رکوع چقدر است؟
- آیا ایستادن بعد از رکوع واجب است؟
- عده را تعریف کنید، و بگوئید سجده جزو کدام دسته از واجبات نماز است
- مورد از واجبات سجده را بیان کنید.

صحیح نیست:

ن است، مثل علف و

نده باشد صحیح است.***
شهداء- علیه السلام- می باشد

صحیح نیست. (مسأله ۱۰۹۰)

ممکن است کاغذی که انسان نمی داند از
(۱۰۹۱)

گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است:
 ۱- در سجده باید پیشانی را بر زمین و یا آنچه از زمین می‌روید ولی خوراک
 پوشاکی نیست قرار دهد!
 ۲- نمونه‌هایی از چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است:

- * خاک
- * سنگ
- * گل پخته*
- * گچ
- * چوب
- * چمن

باطل است
 بگوید.^۲

احکام سجده

- ۱- سجده بر چیزهای معدنی مانند طلا و نقره و عقیق و فیروزه، م
- ۲- سجده کردن برای غیر خداوند حرام است.^۲
- ۳- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراک حیوان
- کاه صحیح است.^۴
- ۴- سجده بر کاغذ، اگر چه از پنبه و مانند آن ساخته
- برای سجده، بهتر از هر چیز تربت حضرت سید
- آهک و گل پخته

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۹. *
- (اراکي) شرط است که از این مقدار
۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۰. *
- باید بعد از رسیدن پیشانی به زمین و آرام‌گر
- کرده و دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۶۰)
- توضیح المسائل، م ۱۰۵۱ و ۱۰۵۲.

* سر

* گیاه^۱

۶- اگر در سجده اول، مهر به پیشانی بچسبد و بدون اینکه مهر را بردارد دوباره به سجده رود نماز باطل است.^۲

وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول سجده کند:

۱- کسی که نمی تواند پیشانی را به زمین برساند، باید به قدری که می تواند خم شود و مهر را بر جای بلندی مثل بالش، بگذارد و سجده کند، ولی باید کف دستها و زانوها و انگشتان پا را به طور معمول بر زمین بگذارد.^۳

۲- اگر نمی تواند خم شود باید برای سجده بنشیند و با سر اشاره کند،^۴ ولی احتیاط واجب آن است که مهر را بالا بیاورد و پیشانی را بر آن بگذارد.

استحبات سجده:

... است تکبیر بگوید:

آرام گرفت.

دش آرام است.

در حالی که بدنش آرام

بعد از سجده

نشسته

که نشسته است و بدنی

که نیست و بدنی

ند اول

گرفت مستحب است.

۴- صلوات فرستادن در سجده‌ها مستحب است.

خلاصه درس ۱۹

ناید از یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ

خلاصہ درس ۱۹

- ۱- بنا بر احتیاط واجب، ذکر رکوع بنایا - یا سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» کمتر باشد.
- ۲- تمام ذکر رکوع باید در حالی که بدن آرام است گفته شود.
- ۳- در سجده، باید این اعضاء بر زمین قرار گیرد: پیشانی، کف دو دست، زانوها، نوک انگشتان شست پا.
- ۴- جایگاه سجده باید هموار باشد و بیش از چهار انگشت بسته، پست و بلند نباشد.
- ۵- سجده بر چوب، خاک، سنگ، کلوخ و گل پنجه صحیح است.
- ۶- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراکی یا پوشاکی انسان می‌باشد، صحیح نیست.
- ۷- برای سجده، بهتر از هر چیز، تربت حضرت سید الشهداء (ع) است.

پرسش:

5.

- ۱- سجده را تعریف کن
- ۲- مقدار ذکر واجب
- ۳- مقصود از موالا
- ۴- سجده بر چو
- ۵- سجده بر
- ۶- سجده بر
- ۷- سجده بر

پوست بادام و پوس
ن بین دو سجده چ
سجده را بگوئید.
ید و بگوئید جزو ک

درس ۲۰

احکام واجبات نماز

سجده واجب قرآن

۱- در چهار سوره قرآن، آیه سجده است که اگر آن آیه را بخواند یا وقتی که دیگری آن را می خواند به آن گوش دهد، بعد از تمام آن آیه باید فوراً سجده کند.^۱

۱- سوره سجده

۲- سوره فصلت

۳- سوره نجم

۴- سوره نازعات

۲- سوره هایی که آیه سجده دارد

خلاصه درس ۱۸

- ۱- در هر رکعت از نماز، پس از قرائت بجا آوردن یک رکوع لازم است.
- ۲- رکوع عبارت است از خم شدن به مقداری که بتواند دست را به زانو بگذارد.
- ۳- واجبات رکوع عبارت است از:
 - * خم شدن به مقداری که گفته شد.
 - * ذکر و آرامش بدن در حال ذکر.
 - * ایستادن و آرامش بعد از رکوع.
- ۴- احتیاط واجب آن است که ذکر رکوع از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.
- ۵- ذکر رکوع باید در حال آرامش بدن گفته شود و در حال رفتن به رکوع و برخاستن از آن گفته نشود.
- ۶- کسی که نمی تواند ایستاده رکوع کند، باید نشسته رکوع کند و کسی که نشسته هم نمی تواند بجا آورد، باید با سر اشاره کند.
- ۷- نمازگزار باید پس از رکوع، دو سجده بجا آورد.
- ۸- در سجده باید، پیشانی، کف دو دست، سرزانه ها و نوک انگشتان بزرگ پا (شست) بر زمین باشد.

پرسش:

؟

- ۱- فرق رکوع و ذکر رکوع چیست؟
- ۲- مقدار توقف در حالت رکوع چقدر است؟
- ۳- آیا ایستادن بعد از رکوع واجب است؟
- ۴- سجده را تعریف کنید، و بگوئید سجده جزو کدام دسته از واجبات نماز است؟
- ۵- چهار مورد از واجبات سجده را بیان کنید.

درس ۱۹

واجبات سجده

ذکر:

در سجده هر ذکر بگوید کافی است ولی احتیاط واجب* آن است که مقدار ذکر از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.^۱

آرامش:

- ۱- در سجده باید به مقدار ذکر واجب، بدن آرام باشد.^۲
- ۲- اگر پیش از آنکه پیشانی به زمین برسد و آرام گیرد عمداً ذکر را بگوید نماز باطل است** و چنانچه از روی فراموشی باشد، باید دوباره در حال آرام بودن، ذکر را بگوید.^۳

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۹.

* (اراکي) شرط است که از این مقدار کمتر نباشد. (مسألة ۱۰۴۱).

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۰.

** باید بعد از رسیدن پیشانی به زمین و آرام گرفتن بدن دوباره ذکر را بگوید و بنابر احتیاط لازم نماز را تمام کرده و دوباره بخواند. (مسألة ۱۰۶۰)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۵۱ و ۱۰۵۲.

سر برداشتن از سجده:

- ۱ - بعد از تمام شدن ذکر سجده اول باید بنشینند تا بدن آرام گیرد و دوباره به سجده رود.^۱
- ۲ - اگر پیش از تمام شدن ذکر، عمداً سر از سجده بردارد، نماز باطل است.^۲

بر زمین بودن هفت عضو:

- ۱ - اگر موقعی که ذکر سجده را می‌گوید، یکی از هفت عضو را عمداً از زمین بردارد، نماز باطل می‌شود، * ولی موقعی که مشغول گفتن ذکر نیست اگر غیر از پیشانی، جاهای دیگر را از زمین بردارد و دوباره بگذارد، اشکال ندارد.^۳
- ۲ - اگر همراه با انگشتان شست پا، انگشتان دیگر هم بر زمین باشد مانع ندارد.^۴

مساوی بودن مواضع سجده:

- ۱ - جای پیشانی نمازگزار باید از جای زانوهایش پست‌تر و بلندتر از چهار انگشت بسته نباشد.^۵
- ۲ - احتیاط واجب ** آن است که جای پیشانی نمازگزار از جای انگشتان پایش هم پست‌تر و بلندتر از چهار انگشت بسته نباشد.^۶

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۵۶.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۲.

* (گلپایگانی) احتیاط لازم آن است که بعد از آرام گرفتن همه اعضا دوباره ذکر واجب را بگوید و نماز را تمام کند و دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۶۳)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۵۴.

۴. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۷۳، م ۲؛ و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۷۶، م ۷.

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۵۷.

** (خوئی - اراکی) باید پست‌تر یا بلندتر نباشد. (مسأله ۱۰۶۶)

۶. توضیح المسائل، م ۱۰۵۷.

گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است:

۱- در سجده باید پیشانی را بر زمین و یا آنچه از زمین می‌روید ولی خوراکی و پوشاکی نیست قرار دهد.^۱

۲- نمونه‌هایی از چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است:

* خاکی

* سنگ

* گل پخته*

* گچ

* چوب

* چمن

احکام سجده

۱- سجده بر چیزهای معدنی مانند طلا و نقره و عقیق و فیروزه، صحیح نیست:^۲

۲- سجده کردن برای غیر خداوند حرام است.^۳

۳- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراک حیوان است، مثل علف و کاه صحیح است.^۴

۴- سجده بر کاغذ، اگر چه از پنبه و مانند آن ساخته شده باشد صحیح است.^{۵*}

۵- برای سجده، بهتر از هر چیز تربت حضرت سیدالشهداء - علیه السلام - می‌باشد

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۷۶.

* (اراکی - گلپایگانی) سجده بر گچ و آهک و گل پخته صحیح نیست. (مسألة ۱۰۹۰)

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۷۶.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۰.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۷۸.

** (گلپایگانی) سجده بر کاغذی که از پنبه و مانند آن ساخته شده و همچنین کاغذی که انسان نمی‌داند از

چیزی که سجده بر آن صحیح است ساخته شده یا نه اشکال دارد. (مسألة ۱۰۹۱)

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۸۲.

و بعد از آن بدین ترتیب:

* خاک

* سنگ

* گیاه^۱

۶- اگر در سجده اول، مَهر به پیشانی بچسبد و بدون اینکه مَهر را بردارد دوباره به سجده رود نماز باطل است.^۲

وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول سجده کند:

۱- کسی که نمی تواند پیشانی را به زمین برساند، باید به قدری که می تواند خم شود و مهر را بر جای بلندی مثل بالش، بگذارد و سجده کند، ولی باید کف دستها و زانوها و انگشتان پا را به طور معمول بر زمین بگذارد.^۳

۲- اگر نمی تواند خم شود باید برای سجده بنشیند و با سر اشاره کند،^۴ ولی احتیاط واجب آن است که مهر را بالا بیاورد و پیشانی را بر آن بگذارد.

بعضی از مستحبات سجده:

۱- در این موارد، مستحب است تکبیر بگوید:

* بعد از رکوع و قبل از سجده اول.

* بعد از سجده اول، در حالی که نشست و بدنش آرام گرفت.

* قبل از سجده دوم، در حالی که نشسته است و بدنش آرام است.

* بعد از سجده دوم.

۲- طول دادن سجده ها مستحب است.

۳- گفتن «اَسْتَغْفِرُاللهَ رَبِّي وَآتُوبُ إِلَيْهِ» بعد از سجده اول در حالی که بدنش آرام

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۸۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۸۶.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۶۸.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۶۹.

گرفت مستحب است.

۴- صلوات فرستادن در سجده‌ها مستحب است.^۱

خلاصه درس ۱۹

- ۱- بنا بر احتیاط واجب، ذکر رکوع نباید از یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ يَحْمَدُهُ» یا سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» کمتر باشد.
- ۲- تمام ذکر رکوع باید در حالی که بدن آرام است گفته شود.
- ۳- در سجده، باید این اعضاء بر زمین قرار گیرد: پیشانی، کف دو دست، زانوها، نوک انگشتان شست پا.
- ۴- جایگاه سجده باید هموار باشد و بیش از چهار انگشت بسته، پست و بلند نباشد.
- ۵- سجده بر چوب، خاک، سنگ، کلوخ و گل پخته صحیح است.
- ۶- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراکی یا پوشاکی انسان می‌باشد، صحیح نیست.
- ۷- برای سجده، بهتر از هر چیز، تربت حضرت سیدالشهداء (ع) است.

پرسش:

؟

- ۱- سجده را تعریف کنید و بگوئید جزو کدام دسته از واجبات نماز است.
- ۳- مقدار ذکر واجب سجده را بگوئید.
- ۴- مقصود از موالات بین دو سجده چیست؟ توضیح دهید.
- ۵- سجده بر چوب و پوست بادام و پوست سیب و پوست پرتقال چه حکمی دارد؟
- ۶- سجده بر کاغذ و قوطی کبریت چه حکمی دارد؟
- ۷- کسی که نمی‌تواند بطور معمول سجده کند، وظیفه‌اش نسبت به سجده چیست؟

درس ۲۰

احکام واجبات نماز

سجده واجب قرآن

۱- در چهار سورة قرآن، آیه سجده است که اگر انسان آن آیه را بخواند یا وقتی که دیگری آن را می خواند به آن گوش دهد، بعد از تمام شدن آن آیه باید فوراً سجده کند.^۱

۲- سوره هائی که آیه سجده دارد

۱- سورة شماره ۳۲ = سجده	{
۲- سورة شماره ۴۱ = فَصَّلَتْ	
۳- سورة شماره ۵۳ = نَجْم	
۴- سورة شماره ۹۶ = عَلَق ^۲	

۳- چنانچه سجده را فراموش کند، هر وقت یادش آمد باید سجده کند.^۳

۴- اگر آیه سجده را از ضبط صوت بشنود، لازم نیست سجده کند.^۴ **

۵- اگر آیه سجده را از بلندگو یا رادیو یا تلویزیون بشنود، چنانچه صدای انسان را

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۹۶.

** (گلهایگانی) اگر آیه سجده از بلندگو یا رادیو هم خوانده شود و به آن گوش دهد باید سجده کند. (مسأله ۱۱۰۲)؛ (اراکى) اگر از مثل ضبط صوت آیه را بشنود، بنابر احتیاط واجب باید سجده کند ولى اگر از مثل بلندگو که صدای انسان را می رساند بشنود، واجب است سجده کند. (مسأله ۱۰۸۸)

می‌رساند و از نوار استفاده نمی‌شود، یعنی همان وقت که صدا پخش می‌شود، شخصی در حال خواندن آن آیه است و این وسیله، صدای او را می‌رساند واجب است سجده کند.^۱

۶- هنگام سجده برای این آیه‌ها، باید پیشانی را بر چیزی که سجده بر آن صحیح است بگذارد ولی مراعات سایر شرایط سجده، لازم نیست.^{۲*}

۷- گفتن ذکر در این سجده واجب نیست، اما مستحب می‌باشد.^۳

۸- تشهد:

در رکعت دوم و آخر نمازهای واجب، نمازگزار باید بعد از سجده دوم بنشیند و در حال آرام بودن بدن، تشهد بخواند، یعنی بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ».^۴

۹- سلام:

- ۱- در رکعت آخر هر نماز پس از تشهد باید سلام دهد و نماز را به پایان ببرد.
- ۲- مقدار واجب سلام یکی از این دو است:
- ۱- «السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ».^{**}
- ۲- «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ».^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۹۶.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۹۷.

* (سایر مراجع) مراعات بعضی از شرائط سجده لازم است، به توضیح المسائل مسألة ۱۰۸۹ مراجعه کنید.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۹.

۴. توضیح المسائل، م ۱۱۰۰.

۵. توضیح المسائل، م ۱۱۰۵.

** (گلبایگانی) اگر این سلام را بگوید، احتیاط واجب آن است که بعد از آن «السلام علیکم ورحمة الله و بركاته» را هم بگوید. (مسألة ۱۱۱۴)

۳- مستحب است قبل از این دو سلام بگوید:
 «السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ».
 و هر سه را نیز بگوید.^۱

۱۰- ترتیب:

نماز باید بدین ترتیب خوانده شود: تکبیرة الاحرام، قرائت، رکوع، سجود، و در رکعت دوم پس از سجود، تشهد بخواند و در رکعت آخر، پس از تشهد، سلام دهد.

۱۱- موالات:

- ۱- موالات یعنی پشت سرهم بودن اجزای نماز و فاصله نینداختن بین آنها.
- ۲- اگر بقدری بین اجزای نماز فاصله بیندازد که نگویند نماز می خواند، نمازش باطل است.^۲
- ۳- طول دادن رکوع و سجود و خواندن سوره های بزرگ، موالات را بهم نمی زند.^۳

قنوت:

- ۱- مستحب است در رکعت دوم نماز بعد از حمد و سوره و پیش از رکوع، قنوت بخواند، یعنی دستها را بلند کند و مقابل صورت بگیرد و دعا یا ذکر بخواند.^۴
- ۲- در قنوت هر ذکر بگوید اگر چه یک «سُبْحَانَ اللَّهِ» باشد کافی است و می تواند این دعا را بخواند.

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ».^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۰۵.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۱۴.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۱۶.

۴. توضیح المسائل، م ۱۱۱۷.

۵. توضیح المسائل، م ۱۱۱۸.

تعقیب نماز:

- تعقیب (در بحث نماز) یعنی مشغول شدن به ذکر و دعا و قرآن بعد از سلام نماز.
- ۱- بهتر است در حال تعقیب رو به قبله باشد.
 - ۲- لازم نیست تعقیب به عربی باشد، ولی بهتر است چیزهایی را که در کتابهای دعا دستور داده‌اند بخواند.
 - ۳- گفتن تسبیح حضرت زهرا یعنی: ۳۴ مرتبه «الله اکبر» و ۳۳ مرتبه «الحمد لله» و ۳۳ مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» مستحب است.^۱

خلاصه درس ۲۰

- ۱- سوره‌های، سجده، فُصِّلَتْ، نَجْم، عَلَق دارای آیه سجده است که با خواندن یا گوش دادن به آن آیات، سجده واجب می‌شود.
- ۲- با شنیدن آیه سجده از ضبط صوت، سجده واجب نمی‌شود، ولی اگر بلندگو یا رادیو یا تلویزیون بطور مستقیم (بدون استفاده از نوار ضبط شده) صدای انسان را پخش کند، سجده واجب می‌شود.
- ۳- در رکعت دوم و آخر نماز، خواندن تشهد واجب است.
- ۴- سلام، پایان بخش نماز است و در رکعت آخر، پس از تشهد خوانده می‌شود.
- ۵- حفظ ترتیب بین اجزای نماز واجب است.
- ۶- ترتیب اجزای اصلی نماز بدین شرح است: تکبیرة الاحرام - قرائت - رکوع - سجود - و در رکعت دوم پس از سجود تشهد خوانده می‌شود و در رکعت آخر نماز پس از تشهد سلام است.
- ۷- اجزای نماز باید پشت سر هم انجام شود و اگر بین آنها فاصله زیاد بیفتد، نماز باطل است.

پرسش:

؟

- ۱ - با مراجعه به قرآن کریم، آیاتی که سجده واجب دارد بنویسید.
- ۲ - جایگاه تشهد را در نماز بیان فرمائید.
- ۳ - مقدار واجب و مستحب نماز را بیان کنید.
- ۴ - فرق ترتیب و موالات را توضیح دهید.
- ۵ - دعای دیگری برای قنوت غیر از آنچه در درس آمده است بنویسید.

درس ۲۱

مُبطّلات نماز

آنگاه که نمازگزار، تکبیرة الاحرام می گوید و نماز را شروع می کند تا پایان آن، بعضی از کارها بر او حرام می شود که اگر در نماز، یکی از آنها را انجام دهد نمازش باطل است، مهمترین آنها عبارت است از:

- خوردن و آشامیدن.
- سخن گفتن.
- خندیدن.
- گریستن.
- روی از قبله برگرداندن.
- کم یا زیاد کردن ارکان نماز.
- برهم زدن صورت نماز.^۱

احکام مبطلات نماز

● سخن گفتن

- ۱- اگر نمازگزار عمداً کلمه‌ای بگوید* و بخواهد با آن معنایی را برساند نمازش باطل است.^۱
- ۲- اگر عمداً کلمه‌ای بگوید که دو حرف یا بیشتر داشته باشد، هر چند نخواهد با گفتن آن معنایی را برساند بنابر احتیاط واجب باید نماز را دوباره بخواند.^۲
- ۳- در نماز نباید به کسی سلام کرد، ولی اگر کسی به نمازگزار سلام کند واجب است جواب او را بدهد، و باید سلام را مقدم بدارد. مثلاً بگوید: «السَّلَامُ عَلَيْكَ» یا «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» و نباید «عَلَيْكُمْ السَّلَام» بگوید.^۳

● خندیدن و گریستن:

- ۱- اگر نمازگزار عمداً با صدا بخندد، نمازش باطل است.
- ۲- لبخند زدن نماز را باطل نمی‌کند.
- ۳- اگر نمازگزار برای کار دنیا عمداً با صدا گریه کند نمازش باطل است.
- ۴- گریه بدون صدا و گریه از ترس خدا یا برای آخرت، هر چند با صدا باشد، نماز را باطل نمی‌کند.^۴

-
۱. توضیح المسائل، ص ۱۵۴.
 - * (گلپایگانی - اراکی) در صورتی که آن کلمه، دو حرفی یا بیشتر باشد. (توضیح المسائل ص ۱۹۹)
 ۲. توضیح المسائل، ص ۱۵۴.
 - ** (خوئی) نمازش باطل نیست ولی لازم است بعد از نماز سجده سهو بجا آورد. (مسأله ۱۱۴۱)
 ۳. توضیح المسائل، م ۱۱۳۷.
 - *** (اراکي - گلپایگانی) باید همانطور که او سلام کرده جواب دهد ولی در جواب «علیکم السلام» باید بگوید «سلام علیکم». (مسأله ۱۱۴۶)؛ (خوئی) بنابر احتیاط واجب باید همانطور که او سلام کرده جواب دهد ولی در جواب «علیکم السلام» هرگونه بخواهد می‌تواند بگوید. (مسأله ۱۱۴۶)
 - **** (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که برای کار دنیا بی‌صدا هم گریه نکند. (توضیح المسائل ص ۲۰۹)
 ۴. توضیح المسائل، ص ۱۵۶ هفتم و هشتم از مبطلات نماز.

● روی از قبله برگرداندن

- ۱- اگر عمدآ به مقداری روی خود را از قبله برگرداند به طوری که نگویند رو به قبله است نمازش باطل است.
- ۲- اگر سهواً تمام صورت را به طرف راست یا چپ قبله برگرداند،* احتیاط واجب آن است که نماز را دوباره بخواند. ولی اگر به طرف راست یا چپ قبله نرسیده است، نماز صحیح است.^۱

● برهم زدن صورت نماز

- ۱- اگر در بین نماز کاری کند که صورت نماز را برهم زند مثل دست زدن، به هوا پریدن و مانند اینها، هر چند از روی فراموشی باشد، نماز باطل می شود.^۲
- ۲- اگر در بین نماز به قدری ساکت بماند که نگویند نماز می خواند نمازش باطل می شود.^۳
- ۳- رها کردن نماز واجب (شکستن نماز) حرام است مگر در حال ناچاری، مانند این موارد:

* حفظ جان

* حفظ مال

* جلوگیری از ضرر مالی و بدنی

۴- شکستن نماز برای پرداخت بدهی مردم با این شرایط اشکال ندارد:

* طلبکار، طلب خود را می خواهد.

* وقت نماز تنگ نیست، یعنی؛ می تواند پس از پرداخت بدهی، نماز را در وقت

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۳۱.

* (گلیایگانی) اگر سر را به طرف راست یا چپ قبله بگرداند، عمدآ باشد یا سهواً، نمازش باطل نمی شود ولی کراهت دارد (مسأله ۱۱۴۰)

۲. توضیح المسائل، ص ۱۵۶، نهم از مبطلات نماز.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۵۲.

آن بخواند.

* در بین نماز نمی تواند بدهی را پردازد.^۱

۵- شکستن نماز برای مالی که اهمّیت ندارد مکروه است.^۲

چیزهایی که در نماز مکروه است:

۱- برهم گذاشتن چشمها.

۲- بازی کردن با انگشتان و دستها.

۳- سکوت کردن در هنگام خواندن حمد یا سوره و یا ذکر، برای شنیدن حرف

کسی.

۴- هرکاری که خضوع و خشوع را از بین ببرد.

۵- برگرداندن صورت به طرف راست یا چپ به مقدار کم (چون زیاد آن نماز را

باطل می کند).^۳

خلاصه درس ۲۱

۱- این کارها نماز را باطل می کند:

* خوردن و آشامیدن

* سخن گفتن

* خندیدن

* گریستن

* روی از قبله برگرداندن

* کم یا زیاد کردن ارکان نماز

* برهم زدن صورت نماز

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۵۹ تا ۱۱۶۱.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۶۰.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۵۷.

۲- سخن گفتن در نماز هر چند یک کلمه دو حرفی هم باشد نماز را باطل می‌کند.

۳- خندیدن با صدا نماز را باطل می‌کند.

۴- گریستن با صدا و برای کار دنیا نماز را باطل می‌کند.

۵- اگر نمازگزار تمام صورت را به راست یا چپ قبله برگرداند و یا پشت به قبله کند، نمازش باطل است.

۶- اگر نمازگزار کاری کند که صورت نماز بهم بخورد نمازش باطل است.

۷- شکستن نماز برای حفظ جان و مال و پرداخت بدهی مردم در صورتی که طلبکار طلب خود را می‌خواهد و وقت نماز هم وسعت دارد و در نماز هم نمی‌تواند بدهی را پردازد، اشکال ندارد.

پرسش:

؟

۱- چه کارهائی نماز را باطل می‌کند؟

۲- اگر کسی به نمازگزار سلام کند وظیفه نمازگزار چیست؟

۳- چه نوع خنده و گریه‌ای نماز را باطل نمی‌کند؟

۴- اگر نمازگزار متوجه شود که بچه‌ای به بخاری نزدیک می‌شود و ممکن است بدنش بسوزد آیا می‌تواند نماز را بشکند؟

۵- مسافری در بین نماز متوجه می‌شود که قطار آماده حرکت است، آیا می‌تواند برای رسیدن به قطار نماز را بشکند؟

درس ۲۲

ترجمه اذان، اقامه، نماز*

* «اللَّهُ أَكْبَرُ».

خدا از همه بزرگتر است.

* «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ».

گواهی می‌دهم که جز آفریدگار جهان خدایی نیست.

* «أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ».

گواهی می‌دهم که محمد (ص) پیغمبر خدا است.

* «أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَلِيَّ اللَّهِ».

گواهی می‌دهم که حضرت علی (ع) امیر مؤمنان و ولی خدا بر مردم است.

* «حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ».

بشتابید به سوی نماز.

* «حَتَّى عَلَى الْفَلَاحِ».

بشتابید به سوی رستگاری.

* «حَتَّى عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ».

بشتابید به سوی بهترین کارها.

* «قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ».

نماز برپا شد.

* این درس نیاز به تدریس ندارد و مطالعه آن کافی است.

* «اللَّهُ أَكْبَرُ».

خدا از همه بزرگتر است.

* «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ».

جز آفریدگار جهان خدائی نیست.

ترجمه نماز

تکبیرة الاحرام : * «اللَّهُ أَكْبَرُ».

خداوند از هر کس و هر چیز بزرگتر است.

حمد : * «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ».

بنام خداوند بخشنده مهربان.

* «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

ستایش، مخصوص خدا، پروردگار جهانیان است.

* «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ».

خدای بخشنده مهربان.

* «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ».

صاحب روز پاداش (قیامت).

* «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ».

تنها تو را می پرستیم و تنها از تو کمک می خواهیم.

* «إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ».

ما را به راه راست هدایت فرما.

* «صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ».

راه آنانکه به آنها نعمت دادی.

* «غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ».

نه راه کسانی که بر آنها خشم شده است.

* «وَلَا الضَّالِّينَ».

و نه راه گمراهان.

سوره : * «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ».

بنام خداوند بخشنده مهربان.

* «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ».

بگو اوست خدای یکتا.

* «اللَّهُ الصَّمَدُ».

خدای بی نیاز.

* «لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ».

خدائی که نه فرزند کسی است و نه فرزندی دارد.

* «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ».

و هیچ کسی، همتای او نیست.

ذکر رکوع : * «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ».

خدای بزرگ خود را می ستایم و پیراسته می شمرم.

ذکر سجود : * «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ».

خداوند خود را که از همه بالاتر است می ستایم و پیراسته می شمرم.

تسبیحات اربعه: * «سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ».

پیراسته باد خدا، ستایش مخصوص خدا است، جز آفریدگار جهان خدایی

نیست و خدا از همه بزرگتر است.

تشهد : * «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ».

گواهی می‌دهم که جز آفریدگار، خدایی نیست و یکتا و بی‌همتاست و شریک ندارد.

* «وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

و گواهی می‌دهم که محمد (ص) بنده و فرستاده خداوند است.

* «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ».

خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست.

سلام : * «السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ».

درود بر تو و رحمت و برکات خدا بر تو ای پیامبر.

* «السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ».

درود بر ما (نمازگزاران) و بر بندگان شایسته خدا.

* «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ».

درود بر شما و رحمت و برکات خدا بر شما.

پرسش:

؟

۱ - جمله‌ای که در اقامه هست ولی در اذان نیست ترجمه کنید.

۲ - تسبیحات اربعه را ترجمه کنید.

۳ - سوره کوتاه دیگری غیر از سوره‌ای که در درس آمده است از قرآن انتخاب

کرده و ترجمه کنید.

۴ - ترجمه اولین و آخرین جمله نماز چیست؟

۵ - مجموعه جمله‌های نماز (بدون اذان و اقامه) با حذف جمله‌های تکراری چند

تاست؟

درس ۲۳ و ۲۴

شکایات نماز

گاهی ممکن است نمازگزار در انجام جزئی از نماز شک کند؛ مثلاً نمی‌داند تشهد را خوانده است یا نه و یا نمی‌داند یک سجده بجا آورده است یا دو سجده و گاهی در تعداد رکعاتی که خوانده است شک می‌کند؛ مثلاً نمی‌داند اکنون مشغول رکعت سوم است یا چهارم.

برای شک در نماز احکام خاصی است و بیان تمام موارد آن از حد این جزوه خارج است ولی بطور مختصر، به بیان اقسام شک و احکام هر کدام می‌پردازیم.

اقسام شک در نماز^۱

۱- شک در اجزای نماز:

الف: اگر در انجام جزئی از اجزای نماز شک کند؛ یعنی، نمی‌داند آن جزء را بجا آورده است یا نه، اگر جزء بعدی را شروع نکرده است، یعنی؛ هنوز از محل آن جزء نگذشته است؛ باید آن را بجا آورد. ولی اگر بعد از داخل شدن در جزء بعدی شک پیش آمده است، یعنی؛ از محل آن گذشته است؛ به چنین شکی اعتناء نمی‌شود و نماز را ادامه می‌دهد و صحیح است.

۱. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۱۹۸ و ۱۹۹ و ۲۰۰.

ب: اگر در صحت جزئی از نماز شک کند، یعنی نمی داند جزئی را که بجا آورده، صحیح انجام شده است یا نه، در این صورت به شک خود اعتناء نمی کند، یعنی؛ بنا می گذارد بر صحیح بودن آن و نماز را ادامه می دهد و صحیح است.

۲- شک در رکعات:

* شکهایی که نماز را باطل می کند.^۱

۱- اگر در نماز دو رکعتی مثل نماز صبح یا در نماز مغرب، شک در رکعت پیش آید نماز باطل است.

۲- شک بین یک و بیشتر از یک، یعنی اگر شک کند یک رکعت خوانده یا بیشتر، نماز باطل است.

۳- اگر در نماز نداند چند رکعت خوانده نماز باطل است.

* شکهایی که نباید به آنها اعتناء کرد:^۲

۱- در نماز مستحبی.

۲- در نماز جماعت؛ که توضیح این دو خواهد آمد.

۳- پس از سلام نماز؛ اگر بعد از تمام شدن نماز، شک در رکعت یا اجزاء پیش آید، لازم نیست نماز را دوباره بخواند.

۴- بعد از گذشت وقت نماز؛ اگر پس از گذشت وقت نماز، شک کند که نماز را خوانده است یا نه، خواندن آن نماز لازم نیست.

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۶۵.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۶۸.

* شک در رکعات نماز، موارد دیگری نیز دارد، اما چون پیش آید از موارد بسیار کم است از بیان آنها صرف نظر شد، بدین شنایی می توانید به رساله توضیح المسائل مسأله ۱۱۶۵ تا ۱۲۰۰ مراجعه کنید.

شک در رکعات نماز چهار رکعتی^۱

شک	در حال قیام	در رکوع	بعد از رکوع	در سجده	بعد از سجده ها در حالت نشسته	وظیفه نمازگزار در مواردی که نماز صحیح می باشد
شک بین ۲ و ۳	باطل	باطل	باطل	باطل *	صحیح	بنا بر سه گذاشته و یک رکعت دیگر می خواند و پس از سلام، یک رکعت نماز احتیاط ایستاده، یا دو رکعت نشسته می خواند. **
شک بین ۲ و ۴	باطل	باطل	باطل	باطل	صحیح	بنا بر چهار می گذارد و نماز را تمام می کند و بعد از نماز دو رکعت نماز احتیاط ایستاده می خواند.
شک بین ۳ و ۴	صحیح	صحیح	صحیح	صحیح	صحیح	بنا را بر چهار می گذارد و نماز را تمام می کند و بعد از نماز یک رکعت نماز احتیاط ایستاده یا دو رکعت نشسته می خواند.
شک بین ۴ و ۵	صحیح	باطل	باطل	باطل	صحیح	اگر در حال قیام شک پیش آمده است، بدون رکوع می نشیند و نماز را تمام می کند و یک رکعت نماز احتیاط ایستاده یا دو رکعت نشسته می خواند *** و اگر در حالت نشسته پیش آمده است، بنا را بر چهار می گذارد و نماز را تمام می کند و بعد از نماز دو سجده سهو بجا می آورد.

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۹۹. و العروة الوثقی، ج ۲، ص ۲۰، م ۳.

* به فتوای حضرت آیه الله خوئی، اگر پس از ذکر سجده شک پیش آید و به فتوای حضرت آیه الله گلپایگانی اگر بعد از ذکر واجب، شک پیش آید، حکم شک در حالت نشسته را دارد. (مسأله ۱۱۹۹) ** (اراکنی - خوئی) بنا بر احتیاط واجب ایستاده بخواند (مسأله ۱۱۹۱). (گلپایگانی) باید یک رکعت ایستاده بخواند (مسأله ۱۲۰۸) *** (گلپایگانی) در این صورت احتیاط لازم آن است که بعد از نماز احتیاط دو سجده سهو بجا آورد. (مسأله ۱۲۰۸)

یاد آوری:

- ۱- هر آنچه در نماز خوانده یا بجا آورده می شود، جزئی از نماز است.
- ۲- اگر نمازگزار شک کند که جزئی از نماز را خوانده است یا نه، مثلاً شک دارد سجده دوم را بجا آورده است یا نه، چنانچه وارد جزء بعدی نشده است باید آن جزء را بجا آورد، ولی اگر وارد جزء بعدی شده است به شک خود اعتناء نمی کند، بنابراین اگر مثلاً، در حالی که نشسته است و تشهد را شروع نکرده، شک کند یک سجده بجا آورده است یا دو سجده، باید یک سجده دیگر بجا آورد، اما اگر در بین تشهد و یا پس از ایستادن شک کند، لازم نیست سجده ای بجا آورد و نماز را ادامه می دهد و صحیح است.
- ۳- چنانچه پس از بجا آوردن جزئی از اجزاء نماز مثلاً خواندن حمد و یا یک کلمه از آن شک کند که صحیح بجا آورده است یا نه، به شک خود توجه نمی کند و لازم نیست دوباره بجا آورد و نماز را ادامه می دهد و صحیح است.
- ۴- شک در رکعت، یعنی در بین نماز در تعداد رکعت های خوانده شده شک کند، مثلاً، هنگام خواندن تسبیحات نداند که اکنون رکعت چهارم را می خواند یا سوم؟
- ۵- اگر در تعداد رکعت های نماز مستحبی شد کند، بنابر دو می گذارد چون تمام نماز های مستحبی - بجز نماز وتر - دورکعتی است پس اگر شک بین یک و دو یا دو و بیشتر از آن پیش آید، بنابر دو می گذارد و نماز صحیح است.
- ۶- در نماز جماعت، اگر امام جماعت شک کند ولی مأوم شک نداشته باشد و مثلاً با گفتن «الله اکبر» امام را مطلع کند، امام جماعت به شک خود اعتناء نمی کند و همچنین اگر مأوم شک کند ولی امام جماعت شک نداشته باشد، همانگونه که امام جماعت نماز را انجام می دهد او هم عمل می کند و صحیح است.
- ۷- اگر یکی از شک هایی که نماز را باطل می کند پیش آید، باید کمی فکر کند و چنانچه چیزی یادش نیامد و شک باقی ماند، نماز را بهم می زند و دوباره شروع می کند.

نماز احتیاط

۱- در مواردی که نماز احتیاط واجب می شود مثل، شک بین ۳ و ۴، باید بعد از سلام نماز، بدون آنکه صورت نماز را بهم بزند و یا مبطلی از مبطلات نماز را انجام دهد برخیزد و بدون اذان و اقامه تکبیر بگوید و نماز احتیاط را بخواند.

فرق نماز احتیاط با نمازهای دیگر:

- * نیت آن را نباید به زبان آورد.
- * سوره و قنوت ندارد (هر چند دور رکعتی باشد).
- * حمد را باید آهسته بخواند (بنابر احتیاط واجب).

۲- اگر یک رکعت نماز احتیاط واجب باشد، پس از سجده ها، تشهد می خواند و سلام می دهد و اگر دو رکعت واجب شده باشد، نباید در رکعت اول تشهد و سلام بخواند، بلکه باید یک رکعت دیگر هم (بدون تکبیرة الاحرام) بخواند و در پایان رکعت دوم تشهد می خواند و سلام می دهد.^۱

سجده سهو

۱- در مواردی که سجده سهو واجب می شود، مانند شک بین ۴ و ۵ در حالت نشسته، باید بعد از سلام نماز، به سجده رود و بگوید: بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ اَلِ مُحَمَّدٍ و بهتر است بگوید: بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ السَّلَامُ عَلَیْكَ اَیُّهَا النَّبِیُّ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ* و بعد بنشیند و دوباره به سجده رود و یکی از ذکرهای بالا را بگوید سپس بنشیند و تشهد و سلام را بجا آورد.^۲

۱. توضیح المسائل، م ۱۲۱۵ و ۱۲۱۶.

* (گلبایگانی - خویی) سوره حمد را واجب است آهسته بخواند. (مسأله ۱۲۲۵)

۲. توضیح المسائل، م ۱۲۵۰.

** (خوئی) احتیاط واجب آن است که جمله دوم را بگوید. (مسأله ۱۲۵۹)

۲- سجده سهو تکبیره الاحرام ندارد.

خلاصه درس ۲۳ و ۲۴

۱- اگر نمازگزار قبل از وارد شدن در جزء بعدی نسبت به انجام آن جزء شک کند باید آن را بجا آورد.

۲- اگر بعد از گشتن محل، در جزئی از اجزای نماز شک کند، اعتنا نمی شود.

۳- اگر نسبت به صحیح بودن جزئی از نماز شک کند، اعتنا نمی شود.

۴- اگر در تعداد رکعات نماز دو رکعتی یا سه رکعتی شک کند نماز باطل است.

۵- در این موارد به شک اعتنا نمی شود:

* در نماز مستحبی

* در نماز جماعت

* بعد از سلام نماز

* بعد از وقت نماز

۶- در مواردی که شک در رکعات، نماز را باطل نمی کند، اگر طرف بیشتر شک از چهار نگذشته باشد بنا را بر بیشتر می گذارد.

۷- نماز احتیاط برای رفع کمبود احتمالی نماز است، پس در شک بین ۳ و ۴ باید یک رکعت نماز احتیاط بخواند و در شک بین ۲ و ۴ باید دو رکعت بخواند.

۸- فرق نماز احتیاط با دیگر نمازها، این است:

* نیت نباید به زبان آورده شود.

* سوره و قنوت ندارد.

* حمد را باید آهسته بخواند.

۹- سجده سهو باید فوراً بعد از انجام نماز بجا آورده شود و دو سجده با هم است

و تکبیره الاحرام ندارد.

پرسش:

؟

۱- اگر هنگام خواندن تسبیحات اربعه شک کند تشهد را خوانده است یا نه

تکلیف چیست؟

۲- برای شک در اجزای نماز چهار مثال بزنید؟

۳- اگر در تعداد رکعات نماز صبح یا مغرب شک کند تکلیف چیست؟

۴- اگر در رکوع نماز چهار رکعتی شک کند که رکعت سوم است یا چهارم

تکلیف چیست؟

۵- اگر ساعت چهار بعد از ظهر شک کند نماز ظهر و عصر را خوانده است یا نه

تکلیف چیست؟

۶- شخصی پس از گفتن تکبیرة الاحرام شک کند صحیح گفته است یا نه تکلیف

چیست؟

۷- اگر در حال قیام شک بین ۴ و ۵ پیش آید تکلیف چیست؟

۸- آیا می دانید که چرا در نماز احتیاط باید حمد را آهسته بخواند؟

۹- آیا تاکنون در نماز شک کرده اید؟ اگر پاسخ مثبت است توضیح دهید چگونه

عمل کردید.

۱۰- کیفیت انجام سجده سهو را توضیح دهید.

درس ۲۵

نماز مسافر

انسان باید در سفر، نمازهای چهار رکعتی را دو رکعت (یعنی شکسته) بجا آورد، به شرط آنکه مسافرتش از هشت فرسخ که حدود ۴۵ کیلومتر است کمتر نباشد.^۱

چند مسئله:

- ۱- اگر مسافر از جائی که نمازش تمام* است - مثل وطن - حداقل چهار فرسخ می رود و چهار فرسخ برمی گردد نمازش در این سفر هم شکسته است.^۲
- ۲- کسی که به مسافرت می رود زمانی باید نمازش را شکسته بخواند که حداقل به مقداری دور شود که دیوارهای آنجا را نبیند** و اذان آنجا را هم نشنود*** و چنانچه قبل از آنکه به این مقدار دور شود بخواند نماز بخواند باید تمام بخواند.^۳

۱. توضیح المسائل، ص ۱۷۳، نماز مسافر.

* به نماز چهار رکعتی، نماز تمام گفته می شود در مقابل نماز دو رکعتی.

** این فاصله را «حدّ ترخّص» می گویند.

*** (خوئی - اراکی) به قدری دور شود که اذان آنجا را نشنود و اهل آنجا او را نبینند و نشانه آن این است که او اهل آنجا را نبیند. (مسأله ۱۲۹۲)

۲. توضیح المسائل، م ۱۲۷۲ و ۱۲۷۳.

۳. توضیح المسائل، نماز مسافر، شرط هشتم.

- ۳- اگر از محلی مسافرت می‌کند که خانه و دیوار ندارد، * وقتی به جایی برسد که اگر آن محل دیوار داشت، از آنجا دیده نمی‌شد، باید نماز را شکسته بخواند.^۱
- ۴- اگر به جایی می‌رود که دو راه دارد، یک راه آن کمتر از هشت فرسخ و راه دیگر آن هشت فرسخ یا بیشتر باشد، اگر از راهی که هشت فرسخ است برود، باید نماز را شکسته بخواند و اگر از راهی که هشت فرسخ نیست برود باید نماز را چهار رکعتی بخواند.^۲

در این موارد در سفر نماز تمام است:

- ۱- قبل از آنکه هشت فرسخ برود، از وطن خود می‌گذرد و یا در جایی ده روز می‌ماند.
- ۲- از اول قصد نداشته است به سفر هشت فرسخی برود و بدون قصد، این مسافت را پیموده است، مثل کسی که به دنبال گمشده‌ای می‌گردد.
- ۳- در بین راه از قصد سفر برگردد، یعنی قبل از رسیدن به چهار فرسخ از رفتن منصرف شود.
- ۴- کسی که شغل او مسافرت است، مثل راننده قطار و ماشینهای برون شهری، خلبان، ملوان (در سفری که شغل اوست).
- ۵- کسی که به سفر حرام می‌رود، مانند سفری که موجب اذیت پدر و مادر باشد.^۳

در این مکانها نماز تمام است:

- ۱- در وطن.
- ۲- در جایی که می‌داند و یا بنا دارد ده روز بماند.
- ۳- در جایی که سی روز با تردید مانده است، یعنی معلوم نبوده است که می‌ماند یا

۱. توضیح المسائل، م ۱۳۲۱.

* (اراکي - خوئي) ساکنینی ندارد اگر به جایی برسد اگر آن محل ساکنینی می‌داشت او را نمی‌دیدند.

۲. توضیح المسائل، م ۱۲۷۹.

۳. توضیح المسائل، نماز مسافر.

می‌رود و تا سی روز به همین حالت مانده، و جائی هم نرفته است، در این صورت باید بعد از سی روز نماز را تمام بخواند.^۱

وطن کجاست؟

۱- وطن، جائی است که انسان برای اقامت و زندگی خود اختیار کرده است، خواه در آنجا به دنیا آمده و وطن پدر و مادرش باشد، یا خودش آن جا را برای زندگی اختیار کرده است.^۲

۲- تا انسان قصد ماندن همیشه در غیر وطن اصلی خودش را نداشته باشد، آنجا وطن او حساب نمی‌شود.^{۳*}

۳- اگر قصد دارد در محلی که وطن اصلی او نیست مدتی بماند و بعد به جای دیگری برود، آنجا وطن او حساب نمی‌شود، مانند دانشجویی که مدتی برای تحصیل در شهری می‌ماند.^۴

۴- اگر انسان بدون قصد ماندن همیشه در جائی آن قدر بماند که مردم او را اهل آنجا بدانند، آن جا حکم وطن او را دارد.^۵

۵- اگر به جائی برود که قبلاً وطن او بوده ولی هم اکنون از آنجا صرف نظر کرده است، نباید نماز را تمام بخواند، اگر چه وطن دیگری هم برای خود اختیار نکرده باشد.^۶

۶- مسافری که به وطنش برمی‌گردد، وقتی دیوار وطن خود را ببیند^{**} و صدای

۱. توضیح المسائل، شرط چهارم و مسئله ۱۳۲۸ - ۱۳۳۵ - ۱۳۵۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۳۲۹.

۳. توضیح المسائل، م ۱۳۳۱.

* (گلپایگانی - خوئی) جائی را که انسان، محل زندگی خود قرار داده و مثل کسی که آنجا وطن او است در آنجا زندگی می‌کند، که اگر مسافرتی برای او پیش آید دوباره به همانجا برمی‌گردد، اگر چه قصد نداشته باشد که همیشه در آنجا بماند در حکم وطن او حساب می‌شود. (مسألة ۱۳۴۰)

۴. توضیح المسائل، م ۱۳۳۰.

۵. توضیح المسائل، م ۱۳۳۱.

۶. توضیح المسائل، م ۱۳۳۴.

** (اراکي) وقتی که اهل وطن او را ببینند و اذان آنجا را بشنود. (خویی) وقتی که اهل وطن خود را ببیند و اذان آنجا را بشنود. (مسألة ۱۳۲۰)

اذان را بشنود باید نماز را تمام بخواند.^۱

قصد ده روز

۱- مسافری که قصد کرده ده روز در محلی بماند، اگر بیشتر از ده روز در آنجا بماند، تا وقتی مسافرت نکرده است باید نمازش را تمام بخواند و لازم نیست دوباره قصد ماندن ده روز کند.^۲

۲- اگر مسافر از قصد ده روز برگردد:

الف: قبل از خواندن نماز چهار رکعتی از قصد خود برگردد: باید نماز را شکسته بخواند.

ب: بعد از خواندن یک نماز چهار رکعتی از قصد خود برگردد: تا وقتی که در آنجا هست باید نماز را تمام بخواند.^۳

مسافری که نمازش را تمام خوانده است:

الف: اگر نمی دانسته است که مسافر باید نماز را شکسته بخواند: نمازی که خوانده، صحیح است.^۴

ب: حکم سفر را می دانسته ولی بعضی از جزئیات را نمی دانسته است و یا نمی دانسته که مسافر است: نمازی که خوانده است باید دوباره بخواند.^{۵*}

غیر مسافری که نمازش را شکسته خوانده است:

کسی که باید نماز را تمام بخواند، اگر شکسته بجا آورد، در هر صورت نمازش

۱. توضیح المسائل، م ۱۳۱۹.

۲. توضیح المسائل، م ۱۳۴۷.

۳. توضیح المسائل، م ۱۳۴۲.

۴. توضیح المسائل، م ۱۳۵۹.

۵. توضیح المسائل، م ۱۳۶۰ - ۱۳۶۱ - ۱۳۶۲.

* (گلهایگانی - خویی) اگر خارج از وقت بفهمد قضا ندارد. (مسأله ۱۳۶۹)

باطل است.^{۱*}

خلاصه درس ۲۵

- ۱- انسان باید در سفر نمازهای چهار رکعتی را دو رکعت بخواند به شرط آنکه سفرش از هشت فرسخ کمتر نباشد.
- ۲- در سفر، زمانی باید نماز را شکسته بخواند که به قدری دور شود که دیوارهای آنجا را نبیند و اذان آنجا را نشنود.
- ۳- اگر از محلی مسافرت می‌کند که دیوار ندارد باید فرض کند که اگر دیوار می‌داشت، کجا پیدا نمی‌بود.
- ۴- در این موارد نماز تمام است:
 - * در سفری که قبل از هشت فرسخ به وطن خود می‌رسد.
 - * در سفری که قصد پیمودن هشت فرسخ را نداشته است.
 - * کسی که شغل او مسافرت است، در سفری که شغل اوست.
 - * کسی که به سفر حرام می‌رود.
- ۵- در وطن و در جایی که انسان بنا دارد ده روز بماند نماز تمام است.
- ۶- وطن جایی است که انسان برای اقامت و زندگی خود اختیار کرده است.
- ۷- تا انسان قصد ماندن همیشگی در جایی که غیر وطن اصلی اوست نداشته باشد آنجا وطن او حساب نمی‌شود.
- ۸- مسافر در برگشت به وطن وقتی به جایی برسد که دیوار شهر را ببیند و اذان آنجا را بشنود، باید نماز را تمام بخواند.
- ۹- کسی که نمی‌داند نماز مسافر شکسته است و تمام خوانده، نمازش صحیح است ولی اگر اصل مسأله را می‌داند ولی بعضی از جزئیات را نمی‌داند، باید

۱. توضیح المسائل، م ۱۳۶۳.

* (خویی) مگر مسافری که قصد ماندن ده روز در جایی داشته باشد و به جهت ندانستن حکم مسأله نماز را شکسته بخواند. (مسأله ۱۳۷۲)

نماز را دوباره بخواند.

۱۰ - کسی که می‌بایست نماز را تمام بخواند و شکسته خوانده در هر صورت نمازش باطل است.

پرسش:

؟

۱ - مجموعه نمازهایی که در سفر از نمازهای یومیه کم می‌شود چند رکعت است؟

۲ - شخصی از وطن خود به روستائی در شرق که فاصله آن ۳۲ کیلومتر است می‌رود و سپس برمی‌گردد و به روستائی در غرب که فاصله آن با روستای اول ۵۰ کیلومتر است می‌رود و به وطن برمی‌گردد، معین فرمائید نماز او در دو روستا و در بین راه تمام است یا شکسته؟

۳ - کارمندان دولت یا درجه‌داران ارتش که برای کارشان چندین سال در یک محل می‌مانند آیا آنجا وطن آنها بحساب می‌آید؟

۴ - ملاک وطن بودن یک مکان را بیان کنید.

۵ - کشاورزی که هر روز، از روستا به مزرعه خود که در فاصله ۳ فرسخی است می‌رود و برمی‌گردد نمازش چه حکمی دارد؟

۶ - شخصی برای کار از روستائی به شهر آمده است، هنگامی که به روستا می‌رود، باید نمازش را تمام بخواند یا شکسته؟

۷ - مسافری به سبب فراموشی، نمازش را تمام خوانده است، آیا نماز وی صحیح است یا نه؟

درس ۲۶

نماز قضا

در درس ۱۳ بیان شد که نماز قضا، نمازی را گویند که بعد از وقت خوانده می‌شود.

انسان باید نمازهای واجب را در وقت خود بخواند و چنانچه بدون عذر نمازی از او قضا شود، گناهکار است و باید توبه کرده و قضای آن را هم بجا آورد.

۱- در دو مورد بجا آوردن قضای نماز، واجب است:

الف: نماز واجب را در وقت آن، نخوانده باشد.

ب: بعد از وقت متوجه شود نمازی که خوانده است باطل بوده.^۱

۲- کسی که نماز قضا دارد، نباید در خواندن آن کوتاهی کند، ولی واجب نیست فوراً آن را بجا آورد.^۲

۳- حالت‌های مختلف انسان نسبت به نماز قضا:

* می‌داند نماز قضا ندارد: چیزی واجب نیست.

* شک دارد نماز قضا دارد یا نه: چیزی واجب نیست.

* احتمال می‌دهد نماز قضایی دارد: مستحب است احتیاطاً قضای آن را به جا

۱. توضیح المسائل، م ۱۳۷۰ - ۱۳۷۱.

۲. توضیح المسائل، م ۱۳۷۲.

آورد.

* می‌داند نماز قضا دارد، ولی شماره آنها را نمی‌داند، مثلاً نمی‌داند چهار تا بوده یا پنج تا: چنانچه کمتر را بخواند کافی است.

* اگر شماره آنها را می‌دانسته ولی فراموش کرده است: اگر مقدار کمتر را بخواند کفایت می‌کند.

* شماره آن را هم می‌داند: باید قضای آن را بجا آورد.^۱

۴- قضای نمازهای یومیّه لازم نیست* به ترتیب خوانده شود مثلاً کسی که یک روز نماز عصر و روز بعد نماز ظهر را نخوانده، لازم نیست اول نماز عصر و بعد از آن نماز ظهر را قضا کند.^۲

۵- نماز قضا را با جماعت می‌توان خواند، چه نماز امام جماعت ادا باشد یا قضا، و لازم نیست هر دو، یک نماز را بخوانند، مثلاً اگر نماز قضای صبح را با نماز ظهر یا عصر امام بخواند اشکال ندارد.^۳

۶- اگر مسافری که باید نماز را شکسته بخواند، نماز ظهر یا عصر یا عشاء، از او قضا شود، باید آن را دو رکعتی بجا آورد، اگر چه در غیر سفر بخواند قضای آن را بجا آورد.^۴

۷- در سفر نمی‌توان روزه گرفت، حتی روزه قضا، ولی نماز قضا می‌توان بجا آورد.^۵

۸- اگر در سفر بخواند نمازهایی را که در غیر سفر قضا شده است بجا آورد، باید نمازهای ظهر و عصر و عشاء را چهار رکعتی قضا کند.^۶

۹- نماز قضا را در هر وقتی می‌توان بجا آورد، یعنی قضای نماز صبح را می‌توان

۱. توضیح المسائل، م ۱۳۷۴ و ۱۳۸۳.

* (اراکنی) باید به ترتیب خوانده شود. (مسأله ۱۳۶۸)

۲. توضیح المسائل، م ۱۳۷۵.

۳. توضیح المسائل، م ۱۳۸۸.

۴. توضیح المسائل، م ۱۳۶۸.

۵. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۲۴، م ۵. و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۳۴، م ۱۰.

۶. توضیح المسائل، م ۱۳۶۸.

ظهر یا شب خواند.^۱

نماز قضای پدر

۱- تا انسان زنده است اگر چه از خواندن نماز خود عاجز باشد، شخص دیگری نمی تواند نمازهای او را قضا کند.^۲

۲- پس از مرگ پدر، نماز و روزه‌هایی را که بجا نیاورده باشد، بر پسر بزرگتر او واجب است آن نماز و روزه‌ها را قضا کند، و احتیاط مستحب^{*} است نماز و روزه‌هایی را که از مادرش قضاء شده است بجا آورد.^۳

۳- حالتهای مختلف پسر بزرگتر نسبت به نماز قضای پدر:

الف: می داند، پدر نماز قضا داشته است و:

* تعداد آن را هم می داند: باید آنها را قضا کند.

* تعداد آن را نمی داند: اگر مقدار کمتر را بجا آورد کافی است.

* شک دارد که خودش بجا آورده است یا نه؟: بنابر احتیاط واجب باید قضا کند.^۴

ب: شک دارد که پدر، نماز قضا داشته است یا نه: چیزی بر او واجب نیست.^۵

۴- اگر پسر بخواهد نماز پدر یا مادر را بخواند، باید به تکلیف خود عمل کند،

مثلاً نماز قضای صبح و مغرب و عشاء را باید بلند بخواند.^۶

۵- اگر پسر بزرگتر، پیش از آن که نماز و روزه پدر را قضا کند، از دنیا برود، بر

پسر دوم چیزی واجب نیست.^۷

۱. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۳، م ۱. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۳۴، م ۱۰.

۲. توضیح المسائل، م ۱۳۸۷.

* (اراکنی) نماز و روزه‌های مادر را هم باید قضا کند. (مسأله ۱۳۸۲) (گلپایگانی) احتیاط واجب است نماز و روزه‌های مادر را نیز قضا کند. (مسأله ۱۳۹۹)

۳. توضیح المسائل، م ۱۳۹۰.

۴. توضیح المسائل، م ۱۳۹۰ - ۱۳۹۲.

۵. توضیح المسائل، م ۱۳۹۱.

۶. توضیح المسائل، م ۱۳۹۵.

۷. توضیح المسائل، م ۱۳۹۸.

** (گلپایگانی) چنانچه بین مرگ پدر یا مادر و مرگ او به قدری طول کشیده که می توانسته قضای نماز و

خلاصه درس ۲۶

- ۱- قضای نمازهایی که خوانده نشده و نمازهایی که باطل بوده، واجب است.
- ۲- اگر نمی‌داند نماز قضا دارد یا نه، چیزی بر او واجب نیست.
- ۳- اگر می‌داند نماز قضا دارد ولی مقدار آن را نمی‌داند، اگر مقداری که می‌داند کمتر از آن نبوده است بجا آورد کافی است.
- ۴- نماز قضا را می‌توان با جماعت بجا آورد.
- ۵- نماز قضا را در هر وقت، چه شب و چه روز و چه در سفر و چه در غیر سفر می‌توان بجا آورد.
- ۶- پس از مرگ پدر نماز و روزه‌های قضا شده او بر پسر بزرگتر واجب است.
- ۷- اگر پسر نمی‌داند، پدرش نماز قضا داشته است یا نه؟ چیزی بر او واجب نیست.
- ۸- اگر پدر، پسری ندارد و یا پسر بزرگتر قبل از آنکه نمازها و روزه‌های پدر را بجا آورد از دنیا برود نماز و روزه‌های وی بر دیگری واجب نیست.

پرسش:

؟

- ۱- فرق نماز ادا و قضا چیست؟
- ۲- کسی که می‌داند مدتی نمازش قضا شده است ولی تعداد آن را نمی‌داند تکلیفش چیست؟
- ۳- اگر بخواهد بعد از خواندن نماز ظهر و عصر، قضای نماز صبح را بجا آورد، آیا باید قرائت آن را بلند بخواند یا آهسته؟
- ۴- پسری نمی‌داند پدرش نماز قضا دارد یا نه و پدر هم چیزی به او نگفته است، تکلیفش چیست؟

روزه‌ها را به جا آورد، بر پسر دوم چیزی واجب نیست و اگر این مقدار طول نکشیده بنا بر احتیاط واجب پسر دوم باید قضای آن را بجا آورد. (مسأله ۱۴۰۷)

درس ۲۷

نماز جماعت

وحدت امت اسلامی، از جمله مسائلی است که اسلام، به آن اهمیت بسیاری داده است، و برای حفظ و ادامه آن، برنامه های ویژه ای دارد، یکی از آنها نماز جماعت است.

در نماز جماعت، یکی از نمازگزاران که دارای ویژگی خاصی است پیشاپیش جمعیت می ایستد و دیگران در صفوفی منظم، پشت سر او و هماهنگ با او نماز را بجا می آورند.

کسی که در این نماز دسته جمعی، پیشاپیش جمعیت می ایستد «امام جماعت» است و کسی که پشت سر او در نماز از او پیروی می کند «مأموم» است.

اهمیت نماز جماعت

گذشته از آنکه در روایات زیادی، برای نماز جماعت، اجر و پاداش بسیاری وارد شده است، با دقت در برخی از مسائل احکام، به اهمیت این عبادت پی می بریم، و در اینجا به برخی از آنها اشاره می کنیم.

۱ - شرکت در نماز جماعت برای هر کس مستحب است، بویژه برای همسایه

مسجد.^۱

- ۲ - مستحب است، انسان صبر کند که نماز را به جماعت بخواند.
- ۳ - نماز جماعت، هر چند اول وقت خوانده نشود، از نماز فردای * اول وقت بهتر است.
- ۴ - نماز جماعتی که مختصر خوانده می شود، از نماز فردایی که آن را طول بدهد بهتر است.^۲
- ۵ - سزاوار نیست انسان بدون عذر نماز جماعت را ترک کند.
- ۶ - حاضر نشدن به نماز جماعت از روی بی اعتنائی به آن جایز نیست.^۳

شرایط نماز جماعت

- هنگام برپایی نماز جماعت، شرایط زیر، باید مراعات شود:
- ۱ - مأموم از امام، جلوتر نایستد، و احتیاط واجب آن است که کمی عقب تر بایستد.
- ۲ - جایگاه امام جماعت از جایگاه مأمومین، بالاتر نباشد.
- ۳ - فاصله امام و مأموم و فاصله صف ها، زیاد نباشد.
- ۴ - بین امام و مأموم و همچنین بین صف ها چیزی مانند دیوار یا پرده مانع نباشد، ولی نصب پرده بین صف مردها و زن ها اشکال ندارد.^۴

امام جماعت باید بالغ و عادل باشد و نماز را به طور صحیح بخواند.^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۳۹۹.

۲. توضیح المسائل، م ۱۴۰۲.

* نمازی که به تنهایی خوانده شود و به جماعت نباشد، «نماز فردا» نام دارد.

۳. توضیح المسائل، م ۱۴۰۱.

۴. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۷۷.

۵. توضیح المسائل، م ۱۴۵۳.

پیوستن به نماز جماعت (اقتدا کردن)

در هر رکعت، تنها در بین قرائت* و در رکوع می‌توان به «امام» اقتدا کرد، پس اگر به رکوع امام جماعت نرسد، باید در رکعت بعد اقتدا کند، و اگر تنها به رکوع امام جماعت هم برسد، یک رکعت به حساب می‌آید.

حالت‌های مختلف برای پیوستن به نماز جماعت.

□ رکعت اول

- ۱- در بین قرائت ← مأموم حمد و سوره را نمی‌خواند و بقیه اعمال را با امام جماعت بجا می‌آورد.
- ۲- در رکوع ← رکوع و بقیه اعمال را با امام جماعت بجا می‌آورد.^۱

□ رکعت دوم

- ۱- در بین قرائت ← مأموم حمد و سوره را نمی‌خواند و با امام، قنوت و رکوع و سجده را بجا می‌آورد و آنگاه که امام جماعت تشهد می‌خواند، بنا بر احتیاط واجب باید به صورت نیم‌خیز، بنشیند و اگر نماز دو رکعتی است یک رکعت دیگر به تنهایی بخواند و نماز را تمام کند و اگر سه یا چهار رکعتی است، در رکعت دوم که امام جماعت در رکعت سوم می‌باشد، حمد و سوره بخواند (هر چند امام جماعت تسبیحات بخواند) و آنگاه که امام جماعت رکعت سوم را

۱. توضیح المسائل، م ۱۴۲۷.

* در قنوت رکعت دوم هم می‌تواند اقتدا کند و قنوت را با امام بخواند و همانند آنچه برای اقتدای در بین قرائت گفته می‌شود عمل کند.

تمام کرد، و برای رکعت چهارم برمی‌خیزد، مأوم باید پس از دو سجده، تشهد بخواند، و برخیزد و قرائت رکعت سوم را بجا آورد و در رکعت آخر نماز که امام جماعت با تشهد و سلام، نماز را به پایان می‌برد یک رکعت دیگر می‌خواند.^۱

۲- در رکوع: ← رکوع را با امام جماعت بجا می‌آورد و بقیه نماز را همانگونه که گفته شد، انجام می‌دهد.

□ رکعت سوم

۱- در بین قرائت ← چنانچه می‌داند که اگر اقتدا کند برای خواندن حمد و سوره و یا حمد تنها وقت دارد، می‌تواند اقتدا کند و باید حمد و سوره یا حمد را بخواند، و اگر می‌داند فرصت ندارد، بنا بر احتیاط واجب باید صبر کند تا امام جماعت به رکوع رود، سپس به او اقتدا کند.

۲- در رکوع ← چنانچه در رکوع اقتدا کند، رکوع را با امام بجا می‌آورد و حمد و سوره برای آن رکعت ساقط است، و بقیه نماز را همانگونه که قبلاً بیان شد بجا می‌آورد.^۲

□ رکعت چهارم

۱- در بین قرائت ← حکم اقتدا در رکعت سوم را دارد، و آنگاه که امام جماعت در رکعت آخر نماز برای تشهد و سلام می‌نشیند، مأوم می‌تواند برخیزد و نمازش را به

۱. توضیح المسائل، م ۱۴۳۹ - ۱۴۴۰.

۲. توضیح المسائل، م ۱۴۴۲ - ۱۴۴۳ و تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۷۱ - ۲۷۲، م ۵ - ۶ - ۸.

تنهائی ادامه دهد، و می تواند، به طور نیم خیز بنشیند تا تشهد و سلام امام جماعت تمام شود و سپس برخیزد.

۲- در رکوع ← رکوع و سجده ها را با امام بجا می آورد، (اکنون رکعت چهارم امام و رکعت اول مأموم است) و بقیه نماز را همانگونه که گذشت انجام می دهد.^۱

خلاصه درس ۲۷

- ۱- خواندن نماز جماعت در تمام نمازهای واجب بخصوص نمازهای یومیه مستحب است.
- ۲- نماز جماعت از نماز فرادایی که اول وقت خوانده می شود برتر است.
- ۳- نماز جماعت از نماز فرادائی که طول داده می شود بهتر است.
- ۴- حاضر نشدن به جماعت از روی بی اعتنائی جایز نیست.
- ۵- سزاوار نیست، بدون عذر نماز جماعت را ترک کند.
- ۶- امام جماعت باید بالغ و عادل باشد و نماز را بطور صحیح بخواند.
- ۷- مأموم نباید جلوتر از امام بایستد و امام هم نباید بالاتر از مأموم بایستد.
- ۸- فاصله امام و مأمومین و فاصله صف ها نباید زیاد باشد.
- ۹- در هر رکعت، تنها در بین قرائت و در رکوع می توان اقتدا کرد، بنابراین اگر به رکوع امام جماعت نرسد، باید در رکعت بعد اقتدا کند.

پرسش:

؟

۱- این جمله را توضیح دهید:

«شرکت نکردن در نماز جماعت از روی بی اعتنائی جایز نیست».

- ۲- در چه صورتی می‌توان در نماز چهار رکعتی، چهار بار تشهد را خواند؟
- ۳- کدامیک از واجبات نماز را مأموم نباید بخواند؟
- ۴- اگر در رکوع رکعت دوم نماز مغرب به امام جماعت اقتدا کردید، توضیح دهید بقیه نماز را چگونه باید بجا آورید؟
- ۵- عدالت را توضیح دهید.

درس ۲۸

احکام نماز جماعت

۱- اگر امام جماعت یکی از نمازهای یومیّه را می‌خواند، هر کدام از نمازهای یومیّه را می‌توان به او اقتدا کرد، بنابراین اگر امام، نماز عصر را می‌خواند، مأوم می‌تواند، نماز ظهر را به او اقتدا کند، و یا اگر مأوم پس از آنکه نماز ظهر را خواند، جماعت برپا شود می‌تواند، نماز عصر را به ظهر او اقتدا کند.^۱

۲- مأوم می‌تواند نماز قضای خود را به نماز ادای امام، اقتدا کند، هر چند قضای دیگر نمازهای یومیّه باشد، مثلاً امام جماعت نماز ظهر را می‌خواند و او قضای نماز صبح را.^۲

۳- نماز جماعت، حدّ اقل با دو نفر برپا می‌شود، یک نفر امام و یک نفر هم مأوم، مگر در نماز جمعه و عید فطر و قربان.^۳

۴- نمازهای مستحبی را نمی‌توان به جماعت خواند، مگر نماز طلب باران.^۴

۱. توضیح المسائل، م ۱۴۰۸.

۲. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۶۵، م ۱، العروة الوثقی، ج ۱ ص ۷۶۵ م ۳.

۳. العروة الوثقی، ص ۷۶۶، م ۸.

۴. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۶۴، م ۲.

وظیفه مأموم در نماز جماعت

- ۱ - مأموم نباید تکبیرة الاحرام را پیش از امام بگوید، بلکه احتیاط واجب آن است که تا تکبیر امام تمام نشده، تکبیر نگوید.^۱
- ۲ - مأموم، باید غیر از حمد و سوره همه چیز نماز را خودش بخواند، ولی اگر رکعت اول یا دوم او، و رکعت سوم یا چهارم امام باشد، باید حمد و سوره را بخواند.^۲

چگونگی پیروی مأموم، از امام جماعت

- الف): در خواندنی‌ها، مانند حمد، سوره، ذکر و تشهد، جلو افتادن از امام یا عقب افتادن از او اشکال ندارد، مگر در تکبیرة الاحرام.
- ب): در اعمال، مانند رکوع، سر برداشتن از رکوع و سجده، پیش افتادن جایز نیست، یعنی نباید قبل از امام به رکوع برود و یا از رکوع برخیزد، یا به سجده برود، ولی عقب افتادن اگر زیاد نباشد اشکال ندارد.^۳

مسأله:

- اگر موقعی که امام جماعت در رکوع است اقتدا کند، ممکن است، یکی از این حالت‌ها را داشته باشد.
- * قبل از تمام شدن ذکر رکوع امام جماعت به رکوع می‌رسد ← نمازش به جماعت صحیح است.
 - * وقتی به حد رکوع می‌رسد، ذکر رکوع امام جماعت تمام شده ولی هنوز، امام در رکوع است ← نمازش به جماعت صحیح است.
 - * به رکوع رود ولی به رکوع امام هم نرسد ← نمازش بطور فردا صحیح است و

۱. توضیح المسائل، م ۱۴۶۷.

۲. توضیح المسائل، م ۱۴۶۱.

۳. توضیح المسائل، م ۱۴۶۷ - ۱۴۶۹ و ۱۴۷۰، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۸۵، م.

باید آن را تمام کند.*

۱- به رکوع رود ← واجب است برخیزد و با امام جماعت به رکوع برود.** ۲- از رکوع برخیزد ← باید به رکوع برگردد و با امام سر از رکوع بردارد، و در این صورت زیاد شدن رکوع که رکن است، نماز را باطل نمی‌کند. ۳- به سجده رود ← واجب است، سر از سجده بردارد و با امام به سجده رود. ۴- سر از سجده بردارد ← باید به سجده برگردد.^۱	اگر مأموم، سهواً پیش از امام:

اگر جای مأموم بلندتر از امام باشد، در صورتی که بلندی آن به مقدار متعارف زمان قدیم باشد، اشکال ندارد، مثل آنکه امام در صحن مسجد و مأموم در پشت بام به نماز بایستد ولی اگر مثل ساختمانهای چند طبقه این زمان باشد، جماعت اشکال دارد.^{۲***}

برخی از مستحبات و مکروهات نماز جماعت:

۱- مستحب است امام در وسط صف بایستد و اهل علم و کمال و تقوا در صف

۱. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۸۶، م ۱۲.

* (خوئی - اراکی) نمازش باطل است. (مسأله ۱۴۳۶)، (گلپایگانی) جماعت باطل است ولی نمازش صحیح است. (مسأله ۱۴۳۶)

** (گلپایگانی) بنا بر احتیاط، باید برخیزد و با امام جماعت به رکوع رود. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۸۶)

*** (گلپایگانی - خوئی) اگر جای مأموم بلندتر از جای امام باشد اشکال ندارد ولی اگر به قدری بلند باشد که نگویند اجتماع کرده‌اند، جماعت صحیح نیست. (مسأله ۱۴۲۵)

۲. توضیح المسائل، م ۱۴۱۶.

اول بایستند.

۲ - مستحب است صفهای جماعت منظم باشد و بین کسانی که در یک صف ایستاده‌اند فاصله نباشد.

۳ - اگر در صفهای جماعت جا باشد، مکروه است انسان تنها بایستد.

۴ - مکروه است مأموم ذکرهای نماز را طوری بگوید که امام بشنود.^۱

خلاصه درس ۲۸

۱ - نماز مستحب به جماعت صحیح نیست، مگر نماز طلب باران.

۲ - هر کدام از نمازهای یومیه را می‌توان به دیگری اقتدا کرد.

۳ - نماز قضا را هم می‌توان به جماعت خواند.

۴ - حداقل افراد تشکیل دهنده نماز جماعت دو نفر است، مگر در نماز جمعه و

عید فطر و قربان.

۵ - چگونگی پیروی از امام جماعت:

* در اقوال (خواندنیها) - تکبیرة الاحرام: نباید پیش از امام یا همراه او گفته شود.
غیر تکبیرة الاحرام: جلو افتادن یا عقب افتادن از امام مانع ندارد.

* در افعال - پیش افتادن: جایز نیست.
عقب افتادن: زیاد نباشد، اشکال ندارد.

۶ - اگر به رکوع امام جماعت برسد، هر چند ذکر رکوع تمام شده باشد جماعت

صحیح است.

۷ - اگر سهواً پیش از امام:

● به رکوع برود ← باید برگردد و با امام به رکوع برود.

● از رکوع برخیزد ← باید به رکوع برگردد.

● به سجده رود ← واجب است سر بردارد و با امام به سجده رود و اگر سر بر نداشت نماز صحیح است.

● سر از سجده بردارد ← باید به سجده برگردد.

۸- اگر جای مأموم بلندتر از جای امام باشد اشکال ندارد.

پرسش:

؟

۱ - مسافری که نماز او شکسته است، آیا می تواند در نماز ظهر در دو رکعت باقیمانده، نماز عصر را به نماز ظهر امام جماعت اقتدا کند؟

۲ - آیا مأموم می تواند قبل از امام جماعت به رکوع و سجده برود؟

۳ - اگر مأموم سر از سجده بردارد و ببیند امام جماعت در سجده است تکلیف چیست؟

۴ - اگر مأموم در رکعت اول نماز جمعه، سهواً قبل از خواندن قنوت به رکوع برود تکلیف چیست؟

۵ - کدام نماز مستحبی است که می توان به جماعت خواند؟

درس ۲۹

نماز جمعه - نماز عید

نماز جمعه^۱

یکی از اجتماعات هفتگی مسلمانان «نماز جمعه» است، و نمازگزاران در روز جمعه می‌توانند به جای نماز ظهر، نماز جمعه بخوانند.^۲

اهمیت نماز جمعه

امام خمینی (ره) در اهمیت نماز جمعه چنین نگاشته‌اند:

«نماز جمعه و دو خطبه آن، مانند حج و نماز عید فطر و قربان، از مراسم بزرگ مسلمانان است، ولی متأسفانه، مسلمانان از وظایف مهم سیاسی این عبادت، غافل و ناآگاهند، در صورتی که انسانی، با اندک مطالعه و دقت در احکام کشوری، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اسلام در می‌یابد که اسلام دین سیاست است و کسی که دین را از سیاست جدا می‌داند، نادانی است که نه اسلام را می‌شناسد و نه سیاست را.»^۳

* (گُلپایگانی) بنا بر احتیاط واجب باید نماز ظهر را نیز بخوانند. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۲۵۱)

۱. بحث نماز جمعه در رساله آیه الله گُلپایگانی و حاشیه وسیلة النجاة نیامده ولی با مجمع المسائل، مطابقت شد

۲. تحریر الوسیله، ص ۲۳۱، م ۱.

۳. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۳۴، م ۹.

چگونگی نماز جمعه

■ واجبات:

نماز جمعه دو رکعت است، مانند نماز صبح، ولی دو خطبه دارد که توسط امام جمعه، قبل از نماز ایراد می‌شود.

■ مستحبات:

- ۱ - خواندن حمد و سوره با صدای بلند (توسط امام جمعه)*.
- ۲ - خواندن سوره «جمعه» بعد از حمد، در رکعت اول (توسط امام جمعه).
- ۳ - خواندن سوره «منافقون» پس از حمد در رکعت دوم (توسط امام جمعه).
- ۴ - خواندن دو قنوت، یکی در رکعت اول، پیش از رکوع، دیگری در رکعت دوم، پس از رکوع.^۱

شرایط نماز جمعه

- ۱ - تمام شرایطی که در نماز جماعت باید رعایت شود، در نماز جمعه هم معتبر است.**
- ۲ - باید به جماعت برگزار شود و فرادا صحیح نیست.
- ۳ - حداقل تعداد افراد برای برپائی نماز جمعه، پنج نفر می‌باشد؛ یعنی یک نفر امام، و چهار نفر مأموم.
- ۴ - بین دو نماز جمعه، حداقل باید یک فرسخ فاصله باشد.^۲

وظیفه امام جمعه هنگام ایراد خطبه‌ها

- ۱ - حمد و ثنای الهی را بجا آورد.

۱. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۲۳۲، الثانی.
 * (گلپایگانی - اراکی) احتیاط واجب آن است که حمد و سوره نماز جمعه را بلند بخواند. (مسأله ۱۴۸۴)
 ** شرائط نماز جماعت در درس ۲۷ گذشت.
 ۲. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۲۳۱.

- ۲- بر پیامبر اکرم (ص) و ائمه مسلمین (ع) درود بفرستد.
- ۳- مردم را به تقوای الهی و پرهیز از گناهان سفارش کند.
- ۴- سوره کوتاهی از قرآن بخواند.
- ۵- برای مردان و زنان با ایمان طلب آمرزش کند.*
- و سزاوار است این مطالب را نیز بگوید.**
- ۱- آنچه مسلمانان در زندگی دنیا و آخرت به آن نیاز دارند.
- ۲- مردم را از آنچه در جهان می‌گذرد و به سود و زیان مسلمانان است، آگاه کند.
- ۳- از مسائل سیاسی و اقتصادی که در استقلال و آزادی آنان دخالت دارد و چگونگی رفتار آنها با سایر ملت‌ها سخن بگوید.
- ۴- مسلمانان را از دخالت دولت‌های ستمگر و استعمارگر در امور سیاسی و اقتصادی که منجر به بهره‌کشی از آنان می‌شود، آگاه کند.^۱

وظیفه نمازگزاران جمعه

- ۱- بنابر احتیاط واجب باید به خطبه‌ها گوش دهند.
- ۲- احتیاط مستحب است از سخن گفتن پرهیزند، و چنانچه سخن گفتن، سبب از بین رفتن فایده خطبه‌ها و یا گوش ندادن به آنها شود، ترک آن واجب است.
- ۳- احتیاط مستحب است، شنوندگان، هنگام ایراد خطبه‌ها، رو به امام جمعه بنشینند، و بیش از مقداری که در نماز اجازه داده شده، به اطراف نگاه نکنند.^۲

نماز عید

در دو عید «فطر» و «قربان» خواندن نماز مخصوص عید مستحب است.

۱. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۲۳۳ و ۲۳۴، م ۸۰۷-۹.
- * برخی از این مسائل فتواست و برخی احتیاط واجب و برخی مربوط به هر دو خطبه است و برخی دیگر مربوط به یکی از خطبه‌ها.
- ** این قسمت از تحریرالوسیله امام خمینی (ره) آورده شده است.
۲. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۲۳۵، م ۱۴.

وقت نماز عید

- ۱ - وقت نماز عید، از اول آفتاب است تا ظهر است.^۱
- ۲ - مستحب است نماز عید قربان را بعد از بلند شدن آفتاب، بخوانند.
- ۳ - مستحب است، در عید فطر، بعد از بلند شدن آفتاب، افطار کنند و زکات فطره* را هم بدهند،** سپس نماز عید را بخوانند.^۲

چگونگی نماز عید

- ۱ - نماز عید فطر و قربان دو رکعت است، با نه قنوت و اینگونه خوانده می شود:
- * در رکعت اول نماز پس از حمد و سوره باید پنج تکبیر گفته شود، و بعد از هر تکبیر یک قنوت، و بعد از قنوت پنجم تکبیر دیگری و سپس رکوع و دو سجده.
- * در رکعت دوم پس از حمد و سوره چهار تکبیر گفته می شود و بعد از هر تکبیر یک قنوت و بعد از قنوت چهارم تکبیر دیگری و سپس رکوع و دو سجده و تشهد و سلام.

* در قنوت های نماز عید هر دعا و ذکر بخوانند، کافی است، ولی بهتر است به امید ثواب، این دعا را بخوانند.

«اللَّهُمَّ أَهْلَ الْكِبَرِيَاءِ وَالْعِظَمَةِ وَأَهْلَ الْجُودِ وَالْجَبَرُوتِ وَأَهْلَ الْعَفْوِ وَالرَّحْمَةِ وَأَهْلَ التَّقْوَى وَالْمَغْفِرَةِ أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذَا الْيَوْمِ الَّذِي جَعَلْتَهُ لِلْمُسْلِمِينَ عِيداً وَلِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ذُخْراً وَشَرْفاً وَكَرَامَةً وَمَزِيداً أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُدْخِلَنِي فِي كُلِّ خَيْرٍ أَدْخَلْتَ فِيهِ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُخْرِجَنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ

۱. توضیح المسائل، م ۱۵۱۷.

۲. توضیح المسائل، م ۱۵۱۸.

* زکات فطره یکی از واجبات مالی است که روز عید فطر باید پرداخت شود. (به درس ۳۴ مراجعه کنید).

** (گلپایگانی) در عید فطر مستحب است، بعد از بلند شدن آفتاب افطار کنند و به احتیاط لازم زکات فطره را هم بدهند یا جدا نمایند و بعد نماز عید را بخوانند. (مسأله ۱۵۲۷)

أَخْرَجَتْ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا سَأَلْتُكَ بِهِ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَّمَا اسْتَعَاذَ مِنْهُ عِبَادُكَ الْمُخْلَصُونَ».

خلاصه درس ۲۹

- ۱- نماز جمعه بجای نماز ظهر روز جمعه خوانده می شود.
- ۲- نماز جمعه دو رکعت است، و قبل از آن خواندن دو خطبه واجب است.
- ۳- شرائط نماز جمعه عبارت است از:
 - * تمام شرائط نماز جماعت.
 - * باید به جماعت برگزار شود.
 - * حداقل افراد برای برپائی آن پنج نفر می باشد.
 - * حداقل فاصله دو نماز جمعه باید یک فرسخ باشد.
- ۴- خطیب جمعه باید در ضمن خطبه، به علاوه حمد و ثنای الهی و درود بر پیامبر و ائمه معصومین، مردم را به تقوا و پرهیزکاری توصیه کند، و سوره کوچکی از قرآن بخواند.
- ۵- مأمومین در هنگام ایراد خطبه، بنا بر احتیاط واجب باید به خطبه ها گوش دهند. و مستحب است از سخن گفتن پرهیزند.
- ۶- نماز عید دو رکعت است و نه قنوت دارد.
- ۷- در رکعت اول نماز عید پس از حمد پنج قنوت و شش تکبیر و در رکعت دوم چهار قنوت و پنج تکبیر، خوانده می شود.

پرسش:

؟

- ۱- فرق نماز ظهر با نماز جمعه چیست؟ برشمارید.
- ۲- حداقل مأمومین در نماز جمعه چند نفر باید باشند؟
- ۳- با مراجعه به درسهای گذشته، شرائط امام جماعت را که در امام جمعه هم

شرط است، برشمارید؟

۴ - از دیدگاه امام خمینی (قدس سره) کسی که دین را از سیاست جدا بداند،

چگونه فردی است؟

۵ - نماز عید چند تکبیر و چند قنوت دارد؟

درس ۳۰

نماز آیات، نمازهای مستحبی

نماز آیات

یکی از نمازهای واجب «نماز آیات» است که به سبب برخی حوادث آسمانی یا زمینی، واجب می شود مانند:

- * زلزله
- * خسوف (ماه گرفتگی)
- * کسوف (خورشید گرفتگی)
- * رعد و برق و بادهای زرد و سرخ و مانند آن، اگر بیشتر مردم بترسند.^{۱*}

چگونگی نماز آیات

- ۱- نماز آیات دو رکعت است و در هر رکعت پنج رکوع دارد.
- ۲- در نماز آیات، قبل از هر رکوع، سوره حمد و سوره دیگری از قرآن خوانده می شود، که در این صورت، در دو رکعت، ده حمد و ده سوره خوانده می شود، ولی می توان یک سوره را پنج قسمت کرده و قبل از هر رکوع یک قسمت از آن را خواند، که

۱. توضیح المسائل، م ۱۴۹۱.
* (گلپایگانی) در صورتی که به آنها آیت صدق کند [غیرعادی باشد] اگر چه کسی هم نترسد، نماز آیات واجب است (مسأله ۱۵۰۰).

در این صورت، در دو رکعت دو حمد و دو سوره خوانده می‌شود.
در اینجا با تقسیم سوره «اخلاص» چگونگی نماز آیات را می‌آوریم.

* رکعت اول

حمد و «بسم الله الرحمن الرحيم» ← رکوع.
«قل هو الله احد» ← رکوع.
«الله الصمد» ← رکوع.
«لم يلد ولم يولد» ← رکوع.
«ولم يكن له كفواً احد» ← رکوع.
و سپس سجده‌ها را بجا آورده و برای رکعت دوم برمی‌خیزد.

* رکعت دوم

رکعت دوم را نیز مانند رکعت اول بجا می‌آورد و سپس با تشهد و سلام، نماز به پایان می‌برد.^۱

احکام نماز آیات

- ۱- اگر یکی از سبب‌های نماز آیات در شهری اتفاق بیفتد فقط مردم همان شهر باید نماز آیات بخوانند و بر مردم جاهای دیگر واجب نیست.^۲
- ۲- اگر در یک رکعت پنج مرتبه حمد و سوره بخواند و در رکعت دیگر، یک حمد بخواند و سوره را تقسیم کند صحیح است.^۳
- ۳- مستحب است پیش از رکوع دوم و چهارم و ششم و هشتم و دهم قنوت بخواند، و اگر تنها یک قنوت پیش از رکوع دهم بخواند کافی است.^۴

۱. توضیح المسائل، م ۱۵۰۸.

۲. توضیح المسائل، م ۱۴۹۴.

۳. توضیح المسائل، م ۱۵۰۹.

۴. توضیح المسائل، م ۱۵۱۲.

۴- هر یک از رکوع‌های نماز آیات، رکن است، که اگر عمداً یا سهواً کم یا زیاد شود، نماز باطل است.^۱

۵- نماز آیات را می‌توان به جماعت خواند، که در این صورت حمد و سوره‌ها را تنها امام جماعت می‌خواند.^۲

نمازهای مستحب

۱- نماز مستحب را «نافله» گویند.

۲- نمازهای مستحب بسیار است و این نوشته گنجایش تمام آنها را ندارد، اما برخی از آنها را که اهمیت بیشتری دارد می‌آوریم.^۳

نماز شب

نماز شب ۱۱ رکعت است که بدین ترتیب خوانده می‌شود:

دو رکعت	←	به نیت نافله شب.
دو رکعت	←	به نیت نافله شب.
دو رکعت	←	به نیت نافله شب.
دو رکعت	←	به نیت نافله شب.
دو رکعت	←	به نیت نافله شفع.
یک رکعت	←	به نیت نافله وُتُر. ^۴

وقت نماز شب

۱- وقت نماز شب از نصف شب است تا اذان صبح و بهتر است نزدیک اذان صبح

۱. توضیح المسائل، م ۱۵۱۵.

۲. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۳۰، م ۱۳.

۳. توضیح المسائل، م ۷۶۴.

۴. توضیح المسائل، م ۷۶۵.

خوانده شود.^۱

۲ - مسافر و کسی که برای او سخت است نافله شب را بعد از نصف شب بخواند، می تواند آن را در اوّل شب بجا آورد.^۲

نافله نمازهای یومیّه

۱۷ رکعت نماز واجب که در شبانه روز خوانده می شود، ۲۳ رکعت نافله دارد که خواندن آنها، مستحب است. از جمله آنها دو رکعت نافله نماز صبح است که قبل از نماز صبح خوانده می شود و ثواب بسیاری دارد.*

نماز غُفیلَه

یکی دیگر از نمازهای مستحبی، نماز «غُفیلَه» است که پس از نماز مغرب خوانده می شود.

کیفیت نماز غفیله

نماز غفیله دو رکعت است، که در رکعت اوّل، پس از حمد، باید به جای سوره، این آیه خوانده شود:^۳

«وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ».

و در رکعت دوّم، پس از حمد، به جای سوره، این آیه خوانده می شود:

«وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ».

۱. توضیح المسائل، م ۷۷۳.

۲. توضیح المسائل، م ۷۷۴.

* جهت آشنائی با کیفیت نافله یومیّه و وقت آنها، می توانید به رساله توضیح المسائل، مسأله ۷۶۴ و ۷۶۸ مراجعه کنید.

۳. توضیح المسائل، م ۷۷۵.

و در قنوت آن این دعا خوانده می‌شود:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِمِفْتَاحِ الْغَيْبِ الَّتِي لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا أَنْتَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُغْفِرَ لِي ذُنُوبِي * اللَّهُمَّ أَنْتَ وَلِيُّ نِعْمَتِي وَ الْفَادِرُ عَلَيَّ طَلِبَتِي تَعْلَمُ حَاجَتِي فَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ السَّلَامُ لَمَّا قَضَيْتَهَا لِي».

خلاصه درس ۳۰

- ۱- اگر زلزله شود و یا خسوف یا کسوف رخ دهد، نماز آیات واجب می‌شود.
- ۲- اگر رعد و برق شود و یا بادهای زرد و سرخ بوزد و بیشتر مردم بترسند، نماز آیات واجب می‌شود.
- ۳- نماز آیات دو رکعت است و در هر رکعت پنج رکوع دارد.
- ۴- در هر رکعت از نماز آیات می‌توان پنج حمد و پنج سوره کامل خواند و یا سوره‌ای را پنج قسمت کرده و قبل از هر رکوع بخشی از آن را خواند.
- ۵- اگر در شهری یکی از اسباب نماز آیات رخ دهد تنها بر مردم همان شهر نماز آیات واجب می‌شود.
- ۶- هر یک از رکوع‌های نماز آیات رکن است که باکم شدن یا زیاد شدن آنها، نماز باطل می‌شود.
- ۷- نماز آیات را می‌توان به جماعت خواند.
- ۸- از جمله نمازهای مستحبی، نماز شب و غفيله و نافله‌های نمازهای یومیّه است.

پرسش:

؟

- ۱- آیا می‌توانید توضیح دهید که چرا به نماز زلزله و مانند آن نماز آیات گفته می‌شود؟

* به جای جمله «ان تُغْفِرَ لِي ذُنُوبِي» می‌تواند حاجت دیگری از خدا بخواهد.

- ۲- نماز آیات چند رکوع و چند قنوت دارد؟
- ۳- یکی از شاگردان، در کلاس نماز آیات را با تقسیم سوره‌ای از قرآن بخواند.
- ۴- مجموع ارکان نماز آیات از اول تا پایان چند تاست؟
- ۵- آیا می‌توانید یک نماز یک رکعتی نام ببرید؟
- ۶- مجموع نافله‌های یومیه با نماز شب، چند رکعت است؟ و با تعداد رکعت‌های نمازهای واجب چه نسبتی دارد؟

فهرست

پرسش ۲۵

درس ۳

طهارت

مقدمات نماز ۲۶
 احکام مردار ۲۸
 نمودار احکام مردار حیوان ۲۹
 احکام خون ۳۰
 خلاصه درس ۳ ۳۰
 پرسش ۲۹

درس ۴

چگونه چیز پاکی نجس می شود؟

مطهرات ۳۲
 احکام آب مضاف ۳۳
 اقسام آب مطلق ۳۳
 خلاصه درس ۴ ۳۴

مقدمه ناشر ۷

پیشگفتار ۹

درس ۱

جایگاه احکام در اسلام

تقسیم احکام ۱۸
 تقلید ۱۸
 توضیح شرایط مرجع تقلید ۱۹
 خلاصه درس ۱ ۲۰
 پرسش ۲۱

درس ۲

اجتهاد و تقلید

مکلف کیست؟ ۲۳
 سن بلوغ ۲۳
 فرق بین احتیاط واجب و مستحب ۲۴
 خلاصه درس ۲ ۲۴

پرسش ۳۴

پرسش ۴۸

درس ۵

احکام آبها

آب قلیل ۳۵
 آب کر، جاری، چاه ۳۵
 برخی از خصوصیات آب باران ۳۶
 احکام شک در آب ۳۶
 چگونگی تطهیر اشیاء نجس با آب ۳۷
 خلاصه درس ۵ ۳۸
 پرسش ۳۹

درس ۸

شرایط وضو

شرایط آب وضو و ظرف آن ۵۰
 شرایط اعضای وضو ۵۰
 شرایط کیفیت وضو ۵۱
 شرایط وضوگیری ۵۲
 خلاصه درس ۸ ۵۳
 پرسش ۵۳

درس ۶

کیفیت آب کشیدن زمین نجس

زمین ۴۱
 آفتاب ۴۱
 شرایط مَطَهَّر بودن آفتاب ۴۱
 اسلام ۴۲
 برطرف شدن عین نجاست ۴۲
 خلاصه درس ۶ ۴۳
 پرسش ۴۳

درس ۹

وضوی جبیره‌ای

کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای ۵۵
 چیزهایی که باید برای آنها وضو گرفت ۵۶
 چگونه وضو باطل می‌شود ۵۷
 خلاصه درس ۹ ۵۷
 پرسش ۵۸

درس ۱۰

غسل

اقسام غسلهای واجب ۵۹
 غسل جنابت ۶۰
 کارهایی که بر جنب حرام است ۶۱
 خلاصه درس ۱۰ ۶۲
 پرسش ۶۳

درس ۷

وضو

چگونگی وضو ۴۴
 توضیح اعمال وضو ۴۵
 شستن ۴۵
 مسح سر ۴۶
 مسح پا ۴۶
 مسائل مشترک مسح سر و پا ۴۷
 خلاصه درس ۷ ۴۸

درس ۱۱

انجام غسل

شرایط صحیح بودن غسل ۶۵

مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس نجس باطل نیست	۸۲
خلاصه درس ۱۴	۸۳
پرسش	۸۳

درس ۱۵

مکان نمازگزار

شرایط مکان نمازگزار	۸۴
احکام مکان نمازگزار	۸۵
آمادگی برای نماز	۸۶
اذان و اقامه	۸۶
احکام اذان و اقامه	۸۷
خلاصه درس ۱۵	۸۸
پرسش	۸۹

درس ۱۶

واجبات نماز

فرق بین رکن و غیر رکن	۹۱
احکام واجبات نماز	۹۱
نیت	۹۱
تکبیره الاحرام	۹۱
قیام	۹۲
احکام قیام	۹۳
خلاصه درس ۱۶	۹۴
پرسش	۹۴

درس ۱۷

واجبات نماز

قرائت	۹۵
احکام قرائت	۹۶
بعضی از مستحبات قرائت	۹۷

غسل مَسِّ مِیّت	۶۶
غسل مِیّت	۶۷
غسلهای اختصاصی بانوان	۶۷
خلاصه درس ۱۱	۶۸
پرسش	۶۹

درس ۱۲

تیمم (جانشین وضو و غسل)

چگونه تیمم کنیم؟	۷۱
چیزهایی که تیمم بر آنها صحیح است	۷۱
شرایط صحیح بودن تیمم	۷۲
خلاصه درس ۱۲	۷۳
پرسش	۷۳

درس ۱۳

وقت نماز

وقت نمازهای روزانه	۷۵
وقت اذان صبح	۷۶
ظهر	۷۶
مغرب	۷۶
نیمه شب	۷۶
احکام وقت نماز	۷۷
خلاصه درس ۱۳	۷۸
پرسش	۷۸

درس ۱۴

قبله، پوشش

پوشانیدن بدن در نماز	۸۰
مقدار پوشش	۸۰
مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس نجس باطل است	۸۱

۹۸.....	ذکر
۹۸.....	خلاصه درس ۱۷
۹۸.....	پرسش

درس ۱۸

احکام واجبات نماز

۱۰۰.....	رکوع
۱۰۰.....	ذکر رکوع
۱۰۱.....	آرامش بدن در رکوع
۱۰۱.....	ایستادن و آرامش بعد از رکوع
۱۰۱.....	وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول رکوع کند
۱۰۱.....	برخی از مستحبات رکوع
۱۰۲.....	سجود
۱۰۳.....	خلاصه درس ۱۸
۱۰۳.....	پرسش

درس ۱۹

واجبات سجده

۱۰۴.....	ذکر
۱۰۴.....	آرامش
۱۰۵.....	سر برداشتن از سجده
۱۰۵.....	بر زمین بودن هفت عضو
۱۰۵.....	مساوی بودن مواضع سجده
۱۰۵.....	گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است
۱۰۶.....	احکام سجده
۱۰۶.....	وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول سجده کند
۱۰۷.....	بعضی از مستحبات سجده
۱۰۸.....	خلاصه درس ۱۹
۱۰۸.....	پرسش

درس ۲۰

احکام واجبات نماز

۱۰۹.....	سجده واجب قرآن
۱۱۰.....	تشهد
۱۱۰.....	سلام
۱۱۱.....	ترتیب
۱۱۱.....	موالات
۱۱۱.....	قنوت
۱۱۲.....	تعقیب نماز
۱۱۳.....	خلاصه درس ۲۰
۱۱۳.....	پرسش

درس ۲۱

مبطلات نماز

۱۱۵.....	احکام مبطلات نماز
۱۱۵.....	سخن گفتن
۱۱۵.....	خندیدن و گریستن
۱۱۶.....	روی از قبله برگرداندن
۱۱۶.....	برهم زدن صورت نماز
۱۱۷.....	چیزهایی که در نماز مکروه است
۱۱۸.....	خلاصه درس ۲۱
۱۱۸.....	پرسش

درس ۲۲

ترجمه اذان، اقامه و نماز

۱۱۹.....	ترجمه اذان و اقامه
۱۲۰.....	ترجمه نماز
۱۲۲.....	پرسش

پرسش ۱۳۹

درس ۲۷

نماز جماعت

اهمیت نماز جماعت ۱۴۰
 شرایط نماز جماعت ۱۴۱
 پیوستن به نماز جماعت ۱۴۲
 خلاصه درس ۲۷ ۱۴۴
 پرسش ۱۴۴

درس ۲۸

احکام نماز جماعت

وظیفه مأموم در نماز جماعت ۱۴۷
 چگونگی پیروی مأموم از امام جماعت ۱۴۷
 برخی از مستحبات و مکروهات نماز جماعت ۱۴۸
 خلاصه درس ۲۸ ۱۴۹
 پرسش ۱۵۰

درس ۲۹

نماز جمعه

اهمیت نماز جمعه ۱۵۱
 چگونگی نماز جمعه ۱۵۲
 شرایط نماز جمعه ۱۵۲
 وظیفه امام هنگام ایراد خطبه‌ها ۱۵۲
 وظیفه نمازگزاران جمعه ۱۵۳
 نماز عید ۱۵۳
 وقت نماز عید ۱۵۴
 چگونگی نماز عید ۱۵۴
 خلاصه درس ۲۹ ۱۵۵
 پرسش ۱۵۵

درس ۲۳ و ۲۴

شکایات نماز

اقسام شک در نماز ۱۲۳
 شک در اجزای نماز ۱۲۳
 شک در رکعات ۱۲۴
 شکهایی که نماز را باطل می‌کند ۱۲۴
 شکهایی که نباید به آنها اعتنا کرد ۱۲۴
 شک در رکعات نماز چهار رکعتی ۱۲۵
 یادآوری ۱۲۶
 نماز احتیاط ۱۲۷
 فرق نماز احتیاط با سایر نمازها ۱۲۷
 سجده سهو ۱۲۷
 خلاصه درس ۲۳ و ۲۴ ۱۲۸
 پرسش ۱۲۹

درس ۲۵

نماز مسافر

مواردی که در سفر نماز تمام است ۱۳۱
 مکانهایی که نماز در آن تمام است ۱۳۱
 وطن کجاست؟ ۱۳۲
 قصد ده روز ۱۳۳
 خلاصه درس ۲۵ ۱۳۴
 پرسش ۱۳۵

درس ۲۶

نماز قضا

حالاتی مختلف انسان نسبت به نماز قضا ۱۳۶
 نماز قضای پدر ۱۳۸
 خلاصه درس ۲۶ ۱۳۹

قی کردن	۱۶۹
استمناء	۱۷۰
خلاصه درس ۳۲	۱۷۰
پرسش	۱۷۱

درس ۳۳

مبطلات روزه

باقی ماندن بر جنابت تا اذان صبح	۱۷۲
کارهایی که بر روزه دار مکروه است	۱۷۳
قضا و کفاره روزه	۱۷۳
روزه قضا	۱۷۳
کفاره روزه	۱۷۳
مواردی که قضا واجب است ولی کفاره ندارد	۱۷۴
خلاصه درس ۳۳	۱۷۵
پرسش	۱۷۶

درس ۳۴

احکام قضا و کفاره روزه

مواردی که قضا و کفاره واجب نیست	۱۷۸
روزه قضای پدر و مادر	۱۷۸
روزه مسافر	۱۷۹
زکات فطره	۱۷۹
مقدار زکات فطره	۱۸۰
جنس زکات فطره	۱۸۰
خلاصه درس ۳۴	۱۸۰
پرسش	۱۸۱

درس ۳۵

خمس

موارد وجوب خمس	۱۸۲
----------------	-----

درس ۳۰

نماز آیات، نمازهای مستحبی

چگونگی نماز آیات	۱۵۷
احکام نماز آیات	۱۵۸
نمازهای مستحبی	۱۵۹
نماز شب	۱۵۹
نافله نمازهای یومیّه	۱۶۰
نماز غفيله	۱۶۰
کیفیت نماز غفيله	۱۶۰
خلاصه درس ۳۰	۱۶۱
پرسش	۱۶۱

درس ۳۱

روزه

اقسام روزه	۱۶۳
روزه های واجب	۱۶۳
برخی از روزه های حرام	۱۶۴
روزه های مستحب	۱۶۴
روزه های مکروه	۱۶۵
نیت روزه	۱۶۵
خلاصه درس ۳۱	۱۶۶
پرسش	۱۶۶

درس ۳۲

مبطلات روزه

احکام مبطلات روزه	۱۶۸
خوردن و آشامیدن	۱۶۸
تزریق آمپول	۱۶۸
رساندن غبار غلیظ به حلق	۱۶۸
فرو بردن تمام سر در آب	۱۶۹